

zborník

SPOLOČENSKÁ ZODPOVEDNOSŤ PRÁVNICKEJ PROFESIE

Havelková, Švedová (zost.)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

SPOLOČENSKÁ ZODPOVEDNOSŤ PRÁVNICKEJ PROFESIE

zborník príspevkov z konferencie „Výzvy a vízie právnické vzdelávania“,
ktorá sa uskutočnila 6. októbra 2023
na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave

Mária Havelková, Terézia Švedová
(zost.)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

2023

Vzor citácie: Havelková, M., Švedová, T. (zost.) Spoločenská zodpovednosť právnickej profesie. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023. 115 s. ISBN 978-80-7160-693-2.

Tento zborník bol podporený Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied, grant VEGA č. 1-0455-21 Efektívny systém bezplatnej právnej pomoci v civilných veciach.

© Autori a autorky

Zostavovateľky: Mária Havelková, Terézia Švedová
Návrh obálky: Jozef Andraško

Recenzenti: JUDr. Andrea Moravčíková, PhD.
Prof. JUDr. Juraj Vačok, PhD.

1. vydanie
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
2023

ISBN (e-verzia) 978-80-7160-693-2

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovanie používať za predpokladu uvedenie mena autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

OBSAH

Mária Havelková	Predhovor	5
Mária Havelková	Zodpovednosť právnickej profesie za dostupnosť právnych služieb	8
Martina Gajdošová	Alžbeta Göllnerová Gwerková a počiatky zástoja žien vo svete práva u nás – úvahy o spoločenskej zodpovednosti právnikov	27
Martin Škurek	AI jako (český) právník (etické aspekty)	47
Ľubica Saktorová	Právna klinika pre komunitu ako súčasť stratégie <i>Service learning</i>	60
Adam Köszeghy	Je právna pomoc neziskovému sektoru <i>conditio sine qua non</i> klinického právnického vzdelávania?	73
Beata Swanová	Perspektívy výučby mediácie na Právnickej fakulte UK v Bratislave	93
Jakub Popik, Lucia Hlavatá	Predsudky si treba vydebatovať: zlepšenie argumentácie študentstva pomocou implementácie modelovej debaty do výučbového procesu	103

PREDHOVOR

Právnická profesia sa v spoločnosti neteší obľube, o čom svedčí nielen množstvo vtipov o právnikoch a právničkách,¹ ale aj ich vyobrazenie v médiách, či v umení. Napriek nepriaznivému renomé, ide súčasne o profesiu s najväčšou koncentráciou moci. Iba zlomok absolventov a absolventiek bude vykonávať niektorú z tradičných právnických profesií. Mnohí obsadia manažérske funkcie v súkromnom sektore a výkonné pozície naprieč verejnou správou.

Žiadne iné povolanie nemá také zastúpenie v rámci troch zložiek moci, nielen súdnej, ale aj výkonnej a zákonodarnej.² Veď aj v ostatných voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky bolo na kandidátskych listinách politických strán a hnutí, ktoré sa dostali do parlamentu, od 6 do 13 percent demaskovaných právnikov.³ Priemerne bolo na kandidátskej listine 13 právnikov, ale iba 4 lekári a 3 ekonómovia. Právnici a právničky tak v pomerne významnej miere určujú smerovanie našej spoločnosti.

Právnické vzdelávanie prešlo v poslednom desaťročí významnou premenou, ktorá sa prejavila aj kompletnou zmenou študijného programu na najväčšej a najstaršej právnickej fakulte na Slovensku.⁴ Upustilo sa od memorovania vedomostí a dôraz sa kladie na riešenie praktických prípadových štúdií s pomocou nekomentovaných právnych predpisov. Snaha o prepájanie teórie a praxe sa prejavuje etablovaním klinických programov, ktoré prinášajú študentstvu sťažové programy, simulované súdne spory a tiež simulované kliniky, ktoré vedú odborníci a odborníčky z praxe. Vrcholom klinického vzdelávania sú však živé kliniky, kde študenti a študentky poskytujú právne poradenstvo osobám v materiálnej núdzi, či neziskovým organizáciám a v rámci *street law* programu pomáhajú zvyšovať právne povedomie v spoločnosti.⁵

¹ Prečo sa vedci rozhodli laboratórne potkany nahradiť právnikmi? Mali na to až 3 dôvody. Pretože právnikov je viac ako potkanov. K potkanom si niektorí vedci vedia vytvoriť citovú väzbu. A sú veci, ktoré ani potkan neurobí. Schiltz, P. (1999) On Being a Happy, Healthy, and Ethical Member of an Unhappy, Unhealthy, and Unethical Profession. *Vanderbilt Law Review* (52) 4: 873.

² Rhode, D. (2015) *The Trouble with Lawyers*. NY: Oxford University Press, s. 46.

³ Pod demaskovanými mám na mysli tých, ktorí si uvádzajú ako povolanie právnik/právnička alebo majú titul JUDr. Možno však predpokladať, že právnické vzdelanie majú aj ďalší, ktorí pred označením právnik uprednostnili napr. starosta, podnikateľ, predseda okresného úradu a pod.

⁴ Opis nového študijného programu v bakalárskom stupni štúdia v odbore Právo je dostupný tu: <<https://www.flaw.uniba.sk/studium/studijne-programy/bakalarske-studium/pravo/>> [cit. 2023-12-04]

⁵ Kiššová, S., Švedová, T., Meteňkanyč, O. (2022) Výučba Právnej kliniky pre komunity (Street Law) na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave: včera, dnes, zajtra. *Acta Iuridica Olomucensia* (17) 1: 84–114.

Živé kliniky s prvkami sociálnej spravodlivosti sú však iba špičkou ľadovca právnického vzdelávania, ktoré absolvuje veľmi malé percento študentov a študentiek. Jednak preto, že významným limitom kliník je časová záťaž organizácie predmetu, v ktorom, okrem pedagógov a študentov, vystupujú tiež klienti a advokáti, ktorí dozorujú prácu študentov na pro bono báze. Za limit možno považovať tiež skutočnosť, že v porovnaní s trendami v zahraničí majú študenti a študentky na slovenských právnických fakultách veľký počet predmetov s pomerne nízkou kreditovou dotáciou. Počas bakalárskeho stupňa štúdia musí študent*ka absolvovať takmer 50 povinných a povinne voliteľných predmetov, čo predstavuje priemerne 8 predmetov za semester. Napriek tomu, aké množstvo predmetov naše študentky a študenti absolvujú, nepredpokladám, že by, možno s výnimkou predmetov so zameraním na právnu teóriu a etiku, zostával priestor na diskusiu o signifikantnom vplyve právnickej profesie na spoločnosť. Ostatne, o tejto téme nestíhame so študentstvom diskutovať ani na klinických predmetoch.

V roku 2020 bol v úzkom riešiteľskom kolektíve úspešne podaný projekt VEGA, ktorý sa zameriava na bezplatnú právnu pomoc. Tento zborník je jedným z výsledkov 3-ročného úsilia. V rámci projektu bol tiež otvorený nový výberový anglický predmet *Legal Aid Studies* a v októbri 2023 sa uskutočnila konferencia *Výzvy a vízie právnického vzdelávania*. Podujatia sa zúčastnilo vyše 100 účastníkov a účastníčok, a to nielen z akademického prostredia, ale zastúpenie mali aj všetky právnické profesie, niektoré štátne inštitúcie a neziskový sektor. Konferencia bola završená diskusiou o spoločenskej zodpovednosti právnikov, ktorej ústredné myšlienky bližšie rozvíjajú príspevky v tomto zborníku.

Súčasťou zborníka je sedem príspevkov, ktoré sa môžu na prvý pohľad zdať tematicky vzdialené. Spája ich však téma spoločenskej zodpovednosti, ktorú jednotliví autori a autorky adresujú v kontexte svojho odborného zamerania. Pohľad do minulosti z pera Martiny Gajdošovej nám odкрýva, ako vedomie spoločenskej zodpovednosti právnickej profesie rezonovalo v slovenskom prostredí pred takmer storočím. Vysoko aktuálnou témou sa zaoberá Martin Škurek, ktorý vo svojom príspevku analyzuje etické úskalia využívania umelej inteligencie v právnickom vzdelávaní a v advokátskej praxi. Advokácii sa venuje tiež príspevok Márie Havelkovej, ktorý sa zameriava na pro bono činnosť a vyzdvihuje význam klinického právneho vzdelávania v kontexte dostupnosti právnych služieb. Práve klinikám sú venované až tri príspevky. Ľubica Saktorová predstavuje kliniky pre komunity v kontexte stratégie *service learning*. O význame kliniky neziskového sektora pojednáva Adam Köszeghy. Beata Swanová vo svojom príspevku analyzuje

perspektívy vo výučbe kliniky mediácie. Zborník je interdisciplinárny, keďže sa neobmedzuje iba na právne texty, ale obsahuje tiež sociologický výskum autorského tandemu Jakuba Popíka a Lucie Hlavatej, ktorého výsledky je možné využiť aj v procese vzdelávania budúcich právnikov a právničiek.

Na záver ďakujeme recenzentke Andrei Moravčíkovej a recenzentovi Jurajovi Vačokovi, že si našli čas nielen si príspevky prečítať, ale aj vecne a konštruktívne pripomienkovať. Autorskému kolektívu zostáva dúfať, že sa tento zborník dostane do rúk viacerým čitateľom a čitateľkám a že nasledujúce texty prispejú k zvýšeniu záujmu o tému spoločenskej zodpovednosti právnickej profesie, čo sa prejaví vo vzdelávaní aj právne vede, ale najmä v každodennej práci právnikov a právničiek.

Za autorský kolektív,

Mária Havelková
Hlavná riešiteľka projektu VEGA č. 1-0455-21

ZODPOVEDNOSŤ PRÁVNICKEJ PROFESIE ZA DOSTUPNOSŤ PRÁVNÝCH SLUŽIEB

Mária Havelková¹

Abstrakt: Dostupnosť právnych služieb je síce primárnou zodpovednosťou štátu, ale vo významnej miere závisí od ochoty advokátov a advokátok poskytovať právne služby na pro bono báze. Primárnou ambíciou príspevku je analýza konceptu pro bono ako formy profesionálnej dobrovoľníckej činnosti. Keďže téme pro bono doteraz nebola v rámci slovenskej právnej vedy venovaná pozornosť, je cieľom príspevku zmapovanie regulácie pro bono činnosti advokátskeho stavu v zahraničí, a to z hľadiska činnosti profesijných komôr, advokátskych kancelárií a právnických fakúlt. Autorka v príspevku tiež analyzuje argumenty v prospech a proti povinnému pro bono a identifikuje motivačné a limitujúce faktory a pozoruje rodové rozdiely v prístupe k pro bono činnosti.

Kľúčové slová: altruizmus, pro bono, právnická profesia, právna pomoc, prístup k spravodlivosti

Abstract: The accessibility of legal services is primarily the responsibility of the state; however, it significantly depends on the willingness of lawyers to provide legal services on a pro bono basis. The ultimate aim of this paper is to analyze the concept of pro bono as a type of professional volunteer activity. Given that the topic of pro bono has not been extensively addressed within Slovak legal academia, the goal of the paper is to map out the regulations governing pro bono activities of lawyers abroad, with a focus on the activities of professional associations, law firms, and law faculties. The author also analyzes arguments both in favor of and against mandatory pro bono and identifies motivational and limiting factors, and observes gender differences in the approach to pro bono activities.

Keywords: altruism, pro bono, legal profession, legal aid, access to justice

ÚVOD

Žijeme v ére rapídne sa rozvíjajúcej spoločnosti a fascinujúceho technického pokroku. Rýchlosť rozvoja a hĺbka poznania produkujú komplexnú právnu úpravu a zložitá právne konania, ktoré častokrát s ťažkosťami navigujú aj právnici.² Ochrana práv a slobôd všetkých členov spoločnosti je kľúčovou zodpovednosťou každého štátu budovaného na hodnotách liberálnej demokracie a právneho štátu. Najmä v čase narastajúcich sociálno-ekonomických nerovností je nevyhnutné, aby štáty

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA č. 1-0455-21 Efektívny systém bezplatnej právnej pomoci v civilných veciach.

² Hadfield, G. K. (2019) More Markets, More Justice. *Daedalus* (148) 1: 38.

aktívne prispievali k eliminácii nespravodlivosti.³ Prístup k právnym službám predstavuje efektívnu metódu prevencie sociálno-ekonomickej diskriminácie a je nevyhnutným nástrojom na ochranu ďalších základných práv a slobôd.⁴

Uznanie práva na právnu pomoc je výsledkom pomerne nedávneho vývoja v oblasti ochrany ľudských práv, keďže pred menej ako 70 rokmi bola právna pomoc iba privilégium. Transformácia právnej pomoci na základné ľudské právo začala v roku 1948 kľúčovým rozhodnutím Najvyššieho súdu USA, ktorý priznal právo na obhajcu v trestnom konaní.⁵ Napriek tomu, že USA stáli pri zrode práva na bezplatnú právnu pomoc, nikdy nedošlo k rozšíreniu práva aj na netrestnú agendu.⁶

Európsky súd pre ľudské práva (ESĽP) rozvíja koncept práva na bezplatnú právnu pomoc od svojho vzniku, pričom zašiel oveľa ďalej ako Najvyšší súd USA, keďže právo rozšíril aj na civilné a správne veci⁷ a uložil členským štátom povinnosť realizovať pozitívne opatrenia v záujme zabezpečenia dostupných právnych služieb.⁸ Liberálne demokracie v Európe začali verejne financované systémy právnej pomoci etablovať v druhej polovici 20. storočia.⁹ Od začiatku 21. storočia sa k nim postupne pridávajú aj štáty strednej a východnej Európy.

V podmienkach Slovenskej republiky bol systém bezplatnej právnej pomoci v netrestných veciach vytvorený prijatím zákona č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi v znení neskorších predpisov (Zákon o právnej pomoci). Týmto zákonom bolo zriadené Centrum právnej pomoci, ako rozpočtová organizácia napojená na rozpočet Ministerstva spravodlivosti SR. Systém civilnej právnej pomoci je však finančne značne poddimenzovaný, kritériá pre priznanie nároku na právnu pomoc príliš prísne¹⁰ a tarifná odmena advokátov zastupujúcich klientov CPP je tak nízka, že ešte v roku 2019 podal Najvyšší súd SR

³ Zucman, G. (2019) Global Wealth Inequality. *Annual Review of Economics* (11) 1: 109–38.

⁴ Jüriloo, K. (2015) Free Legal Aid – a Human Right. *Nordic Journal of Human Rights* (33) 3: 208.

⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci *Adkins v. E. I. DuPont de Nemours & Co., Inc.*, 335 U.S. 331, 22. novembra 1948.

⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci *Turner v. Rogers*, 564 U.S. 431, 20. júna 2011.

⁷ Rozhodnutie ESĽP vo veci *Airey v. Ireland*, sťažnosť č. 6289/73, 9. októbra 1979.

⁸ Rozhodnutie ESĽP vo veci *Talat Tunç v. Turkey*, sťažnosť č. 32432/96, § 61, 27. marca 2007.

⁹ Allen, S. (2017) Legal Aid in Times of Economic Turmoil: Current Challenges in England and Germany. *Oxford University Comparative Law Forum* [cit. 2023-12-04] Dostupné na internete: <<https://ouclf.law.ox.ac.uk/legal-aid-in-times-of-economic-turmoil-current-challenges-in-england-and-germany/>>

¹⁰ Keďže v súlade s § 6 ods. 1 písm. a) a c) Zákona o právnej pomoci sa kritérium materiálnej núdze odvíja od pomaly rastúceho životného minima a kritérium hodnoty sporu zodpovedá rapidne rastúcej minimálnej mzde, každoročne rastie množina osôb, ktoré nespĺňajú prísne kritériá pre priznanie nároku, avšak súčasne si právne služby objektívne nemôžu dovoliť.

návrh na konanie o súlade právnych predpisov. ÚS SR však návrh odmietol z procesných dôvodov a z vecnej stránky sa ním vôbec nezaoberal.¹¹

Keďže ESLP ponechal na uvážení členských štátov, aby si zvolili prostriedky na dosiahnutie dostupnej právnej pomoci,¹² rozvinuli sa v rámci Európy rôzne modely, s prevenciou štátom financovaných a administrovaných systémov, ktoré okrem Slovenskej republiky, nájdeme tiež v Spojenom kráľovstve,¹³ severských krajinách¹⁴ a v Holandsku.¹⁵ Vo Švédsku¹⁶ a v Spolkovej republike Nemecko¹⁷ sú štátom financované systémy doplnené tiež o poistenie právnej ochrany. V ďalších štátoch sú systémy bezplatnej právnej pomoci pod dohľadom advokátskych komôr (napr. Česká republika)¹⁸ alebo administrované priamo súdmi (napr. Slovinsko).¹⁹

Ani etablovanie štátneho systému civilnej právnej pomoci nie je garanciou zachovania kontinuity dostupnosti právnych služieb. V poslednej dekáde môžeme pozorovať zásadné škrtky vo financovaní právnej pomoci po celom svete.²⁰ V prípadoch, keď úplne absentuje štátny systém právnej pomoci, prípadne je nedostatočne financovaný alebo chybné nastavený, sa kľúčovými aktérmi v zabezpečovaní účinného prístupu k spravodlivosti stávajú mimovládne organizácie, kliniky na právnických fakultách, advokátske kancelárie, či individuálni advokáti.

Zatiaľ čo štátom financované systémy právnej pomoci sú závislé od ochoty advokátov a advokátok poskytovať právne služby za nízku tarifnú odmenu, iní aktéri sú často odkázaní na advokátov a advokátky poskytujúce svoje služby úplne bezplatne. Preto dostupnosť právnych služieb pre ľudí v materiálnej núdzi plne závisí od vôle časti advokátskeho stavu poskytovať právne služby na pro bono báze alebo za zníženú odmenu (low bono).

¹¹ ÚS SR uznesením č. PL. ÚS 06/2021, dňa 26. mája 2021 návrh odmietol. Za zmienku stojí, že voči rozhodnutiu pléna podalo disentujúce stanovisko až 6 sudcov ÚS SR.

¹² Rozhodnutie ESLP vo veci *Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, sťažnosť č. 25052/94, 9. októbra 1997.

¹³ Moore, S., Newbury, A. (2017) *Legal Aid in Crisis: Assessing the Impact of Reform*. 1st ed. Bristol: Bristol University Press.

¹⁴ Hammerslev, O., Halvorsen Rønning, O. (2018) *Outsourcing Legal Aid in the Nordic Welfare States*. London: Palgrave Macmillan, s. 311–328.

¹⁵ Verboon, E. M. (et al.) (2023) Focus on Client Needs – A Study on Frontline Legal Aid in the Netherlands. *European Journal of Social Work* (26) 1: 134–47.

¹⁶ Regan, F. (2023) The Swedish Legal Services Policy Remix: The Shift from Public Legal Aid to Private Legal Expense Insurance. *Journal of Law and Society* (30) 1: 49–65.

¹⁷ Kilian, M. (2003) Alternatives to Public Provision: The Role of Legal Expenses Insurance in Broadening Access to Justice: The German Experience. *Journal of Law and Society* (30) 1: 31–48.

¹⁸ Ustanovenie § 18 Zákona č. 85/1996 Sb. Zákona o advokácii.

¹⁹ Bližšie pozri: <<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1265#22>> [cit. 2023-12-04]

²⁰ Flynn, A., Hodgson, J. (2007) Access to Justice and Legal Aid Cuts: A Mismatch of Concepts in the Contemporary Australian and British Legal Landscapes. In *Access to Justice and Legal Aid: Comparative Perspectives on Unmet Legal Need*. Oxford: Hart Publishing, s. 1-21.

Pro bono činnosť advokátov a advokátok predstavuje koncept, ktorému je v zahraničí venovaná pozornosť vedeckej obce už od 80. rokov minulého storočia. Doteraz ale uniká záujmu slovenskej právnej vedy. Preto je primárnym cieľom tohto príspevku zmapovať reguláciu pro bono činnosti advokátov a advokátok v zahraničí, a to z hľadiska činnosti advokátskych komôr, advokátskych kancelárií a právnických fakúlt.

Keďže tento príspevok je súčasťou zborníka o spoločenskej zodpovednosti právnickej profesie, autorka kladie dôraz na chápanie pro bono ako profesionálnej povinnosti každého advokáta a advokátky. Moderné pro bono má svoje korene v USA, v spoločnosti, ktorej členovia a členky pomerne často prispievajú svojim časom, zdrojmi a talentom v prospech kolektívneho dobra.²¹ Preto sa tento príspevok zameriava na prístupy k podpore pro bono služieb predovšetkým, ale nie výlučne, v kontexte USA. Ambíciou príspevku je nielen analýza a komparácia zahraničných modelov, ale tiež identifikácia prístupov a riešení, ktoré by mohli slúžiť ako inšpirácia pre slovenské právnické fakulty, advokátske kancelárie a Slovenskú advokátsku komoru (SAK).

Príspevok sa postupne venuje vymedzeniu pro bono ako formy profesionálneho dobrovoľníctva a úlohe profesijných komôr, advokátskych kancelárií a právnických fakúlt. Príspevok sa ďalej zameriava na argumenty v prospech a proti povinnému pro bono a identifikáciu motivačných a odradzujúcich faktorov pro bono činnosti. V závere autorka konštatuje, že za dostupnosť právnych služieb vo významnej miere zodpovedá právnická profesia a formuluje odporúčania pre právnické fakulty, SAK a právnu vedu.

1. ALTRUIZMUS A DOBROVOĽNÍCTVO

Pro bono predstavuje formu profesionálneho dobrovoľníctva a zvyčajne sa interpretuje ako profesionálna povinnosť poskytovať bezplatnú právnu pomoc osobám v materiálnej núdzi alebo klientom (napr. neziskovým organizáciám), ktorí svojou činnosťou presadzujú verejný záujem.²² Dobrovoľníctvo je prejavom štedrosti a altruizmu - nezištné konanie v prospech iných ľudí.²³ Podľa niektorých autorov však skutočne nezištný altruizmus neexistuje, pretože každé konanie je motivované aj určitou dávkou sebeckosti.²⁴ Ekonóm Richard Freeman vo svojich úvahách zachádza ešte ďalej, keď naznačuje, že dobrovoľníctvo nie je skutočne dobrovoľné správanie a

²¹ Faith-Slaker, A. (2016) What We Know and Need to Know about Pro Bono Service Delivery. *South Carolina Law Review* (67) 2: 267.

²² Cummings, S. L. (2004) The Politics of Pro Bono. *SSRN Scholarly Paper* (52) 1: 4.

²³ Mangone, E. (2020) *Beyond the Dichotomy between Altruism and Egoism: Society, Relationship, and Responsibility*. History and Society: Integrating Social, Political and Economic Sciences. Charlotte, NC: Information Age Publishing, Inc: 85.

²⁴ Smith, D. H. (1981) Altruism, Volunteers, and Volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research* (10) 1: 23.

Ľudia sa zapájajú len preto, že cítia sociálny tlak.²⁵ Profesionálne dobrovoľníctvo je obzvlášť náchylné k egoistickým motiváciám - od pozitívnej publicity a prestíže²⁶ na jednej, viac egoistickej strane, až po dobrý pocit z pomoci iným a nadobudnutie pocitu zmyslu života na druhej, viac altruistickej strane.²⁷ To kde na altruistickom spektre sa nachádza konkrétna osoba ovplyvňujú rôznorodé faktory.

Výskum naznačuje, že jednotlivci s dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním, osoby pôsobiace vo vrcholových pozíciách a patriace do vyšších príjmových skupín sa ochotnejšie angažujú v dobrovoľníckej činnosti.²⁸ Keďže mnohí právnici a právničky spĺňajú všetky tri uvedené kategórie, možno medzi nimi očakávať vyššiu úroveň zapojenia do dobrovoľníckych aktivít ako u bežnej populácie. Ďalšie faktory, ktoré pozitívne ovplyvňujú ochotu venovať čas, hmotné veci alebo peniaze iným, sú najmä úroveň sociálnej integrácie,²⁹ schopnosť a miera empatie,³⁰ náboženské presvedčenie,³¹ ale aj všeobecná dôvera v ostatných a dôvera v spoločnosť.³²

Nízka dôvera v inštitúcie a spoločnosť je dlhodobým problémom v krajinách strednej a východnej Európy, vrátane Slovenskej republiky.³³ Aj to môže byť jednou z príčin, prečo sa dobrovoľníctvo iba pomaly etabluje v postsocialistických krajinách, kde sa v minulosti dobrovoľnícke aktivity nerozvíjali alebo boli dokonca predstierané.³⁴ Vlny dobrovoľníctva sa väčšinou zdvíhajú iba ako reakcia na výnimočné situácie ako globálna pandémia,³⁵ či začiatok ruskej invázie na Ukrajine.³⁶

²⁵ Freeman, R. B. (1997) Working for Nothing: The Supply of Volunteer Labor. *Journal of Labor Economics* (15) 1: 165.

²⁶ Schmedemann, D. (2009) Pro Bono Publico as a Conscience Good. *William Mitchell Law Review* (35) 3: 980.

²⁷ Kay, F. M., Granfield, R. (2023) Altruism at Work: An Integrated Approach to Voluntary Service among Private Practice Lawyers. *Law & Social Inquiry* (48) 2: 597.

²⁸ Herzog, P. S. (2020) *The Science of Generosity: Causes, Manifestations, and Consequences*. Palgrave Studies in Altruism, Morality, and Social Solidarity. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 9.

²⁹ Okun, M. A., Pugliese, J., Rook, K. S. (2007) Unpacking the Relation between Extraversion and Volunteering in Later Life: The Role of Social Capital. *Personality and Individual Differences* (42)8: 1474.

³⁰ Kay, F. M., Granfield, R. (2023) Altruism at Work: An Integrated Approach to Voluntary Service among Private Practice Lawyers. *Law & Social Inquiry* (48) 2: 597.

³¹ Paxton, P., Reith, N. E., Glanville, J. L. (2014) Volunteering and the Dimensions of Religiosity: A Cross-National Analysis. *Review of Religious Research* (56) 4: 616.

³² Bekkers, R. (2012) Trust and Volunteering: Selection or Causation? Evidence From a 4 Year Panel Study. *Political Behavior* (34) 2: 242.

³³ OECD Economic Surveys: Slovak Republic, 2022, 50. <https://www.oecd.org/economy/surveys/Slovak-Republic-2022-OECD-economic-survey-overview.pdf> [cit. 2023-11-8]

³⁴ Voicu, M., Voicu, B. (2009) Volunteers and Volunteering in Central and Eastern Europe. *Slovak Sociological Review* (41) 6: 540.

³⁵ Kacprzak, M., Milewska, A., Kacprzak, A., Król A. (2021) Corporate Social Responsibility in the Era of the COVID-19 Pandemic on the Example of Companies from Poland, Belgium, and Ukraine. *European Research Studies Journal* (24) 3B: 547–62.

³⁶ Boichak, O., McKernan, B. (2022) Narratives of Volunteering and Social Change in Wartime Ukraine. *Cultural Sociology*. [cit. 13.12.2023] Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/17499755221127877>

Vo viacerých štúdiách sa ako vysvetľujúci faktor ovplyvňujúci ochotu dobrovoľníctva objavuje rod. Závety štúdií sa rôznia naprieč kultúrami a regiónmi. Výsledky z Francúzska³⁷ a empirická štúdia v niekoľkých európskych krajinách³⁸ ukazujú vyššiu frekvenciu dobrovoľníctva u mužov. Avšak výskum uskutočnený v Holandsku naznačuje, že ženy prejavujú väčšiu ochotu pomáhať iným z dôvodu sinejšej empatie.³⁹ Aj vo Veľkej Británii⁴⁰ a Severnej Amerike⁴¹ ženy preukazujú mierne vyššiu pravdepodobnosť dobrovoľníctva v porovnaní s mužmi. Existujúce výskumy tiež naznačujú, že zatiaľ čo ženy prejavujú zvýšenú motiváciu pomáhať iným, ich skutočné zapojenie je, v porovnaní s mužmi, len mierne vyššie.⁴² Ďalšie pozorovania odhaľujú odlišné preferencie v spôsobe dobrovoľníctva: ženy majú tendenciu uprednostňovať finančné dary, zatiaľ čo muži preferujú venovať čas cez dobrovoľnícku činnosť.⁴³ Ako možné vysvetlenie sa ponúka pretrvávajúci nepomer disponibilného voľného času. Napriek evidentnému posunu smerom k vyváženejšiemu rozdeleniu starostlivosti o domácnosť a rodinu, v mnohých kultúrach a domácnostiach ženy na svojich pleciach nesú väčšinu tejto zodpovednosti.⁴⁴

Z vyššie uvedeného vyplýva, že dobrovoľníctvo a altruizmus sú koncepty, ktorým venujú pozornosť výskumníci a výskumníčky naprieč rôznymi vedeckými disciplínami. Pro bono činnosť advokátskeho stavu, ktorá predstavuje formu profesionálneho dobrovoľníctva, je súčasťou vedeckého diskurzu iba od 80. rokov 20. storočia, aj to predovšetkým v severnej Amerike a v krajinách západnej Európy. A to napriek tomu, aký zásadný význam má pro bono v procese zabezpečovania spravodlivosti.

2. MODERNÉ PRO BONO – OD ZODPOVEDNOSTI JEDNOTLIVCOV KU KOLEKTÍVNEJ ZODPOVEDNOSTI PRÁVNICKEJ PROFESIE

Už z obdobia starovekej a stredovekej Európy pochádzajú prvé zmienky o poskytovaní bezplatnej právnej pomoci cirkvou v rámci charity. Neskôr sa rozširuje

³⁷ Prouteau, L., Wolff, F. (2008) On the Relational Motive for Volunteer Work. *Journal of Economic Psychology* (29)3: 314-335.

³⁸ Plagnol, A. C., Huppert, F. C. (2010) Happy to Help? Exploring the Factors Associated with Variations in Rates of Volunteering Across Europe. *Social Indicators Research* (97) 2: 558.

³⁹ Bekkers, R. (2004) Giving and Volunteering in the Netherlands: Sociological and Psychological Perspectives. *ICS Dissertation Series*: 81.

⁴⁰ Binder, M., Freytag, A. (2013) Volunteering, Subjective Well-Being and Public Policy. *Journal of Economic Psychology* (34): 109.

⁴¹ Wilson, J. (2000) "Volunteering." *Annual Review of Sociology* (26): 227.

⁴² Einolf, C. J. (2011) Gender Differences in the Correlates of Volunteering and Charitable Giving. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* (40)6: 1097.

⁴³ Dittrich, M., Mey, B. (2021) Giving Time or Giving Money? On the Relationship between Charitable Contributions. *Journal of Economic Psychology* (85): 14.

⁴⁴ Bianchi, S. M., Sayer, L. C., Milkie, M. A., Robinson, J. P. (2012) Housework: Who Did, Does or Will Do It, and How Much Does It Matter? *Social Forces* (91)1: 55-63.

koncept poskytovania nezištnej pomoci konkrétnymi advokátmi.⁴⁵ Zlom v Európe nastal koncom 20. storočia, keď štáty začali postupne rozoznávať a garantovať právo na právnu pomoc ako sociálne právo.⁴⁶ To viedlo k oslabeniu vnímania pro bono činnosti advokátskeho stavu ako profesionálnej povinnosti.

V rovnakom období v USA dochádza k rozmachu moderného pro bono, ktorý spôsobil rast advokátskych kancelárií.⁴⁷ Tie rástli čo do počtu advokátov a advokátok, ale tiež čo do zisku. Časť zdrojov tak kancelárie začali vkladať do pro bono aktivít. To viedlo k inštitucionalizácii⁴⁸ pro bono činnosti a transformácii z povinnosti jednotlivých právnikov na kolektívnu zodpovednosť právnickej profesie reprezentovanej advokátskymi kancelárkami a profesijnými komorami.⁴⁹ Práve veľké internacionálne advokátske kancelárie sa postarali o rozšírenie konceptu inštitucionalizovaného pro bono aj na zahraničný trh.

V súčasnosti mnohé kancelárie zamestnávajú koordinátorky, ktoré dohliadajú na pro bono prax celej kancelárie.⁵⁰ Výlučne ženský rod bol tentokrát použitý zámerné, keďže väčšina osôb, ktoré tieto pozície zastávajú, sú ženy.⁵¹ Mnohé kancelárie dnes interne implementujú formálne pro bono regulácie,⁵² kompenzujú svojich právnikov a právničky akoby išlo o hodiny účtované platiacej klientele,⁵³ a niektoré dokonca od kariérne mladých právnikov a právničiek zapojenie do pro bono aktivít vyžadujú.⁵⁴ V prípade, ak sú advokáti a advokátky za pro bono činnosť kompenzované, či dokonca k aktivitám nútené, možno diskutovať, či sa tým altruistický prvok úplne nevytráca. Stále však mnoho advokátov a advokátok vykonáva advokátsku činnosť samostatne a je na jeho/jej osobnom rozhodnutí, či za odmenu alebo bezplatne. Napriek tomu môžeme pozorovať posun z vnímania pro bono ako zodpovednosti jednotlivých právnikov a právničiek k jeho vnímaniu ako povinnosti celej profesie.

Inštitucionalizáciu pro bono aktivít pozorujeme aj na úrovni profesijných komôr. Osobitne to platí v jurisdikciách, ktoré negarantujú právo na právnu pomoc a zatiaľ

⁴⁵ Hynes, S., Robins, J. (2019) *The Justice Gap: Whatever Happened to Legal Aid?* London: Legal Action Group. 13.

⁴⁶ Khadar, L. (2016) *The Growth of Pro Bono in Europe*. The Global Network for Public Interest Law. 9.

⁴⁷ Cummings, S. L. (2004) *The Politics of Pro Bono*. *SSRN Scholarly Paper* (52) 1: 4.

⁴⁸ Barron, L., Harrington-Steppen, S., Tobin-Tyler, L. and Vorenberg, E. (2009) *Don't Do It Alone: A Community-Based, Collaborative Approach to Pro Bono*. *SSRN Scholarly Paper*. 327.

⁴⁹ Kay, F. M., Granfield, R. (2023) *Altruism at Work: An Integrated Approach to Voluntary Service among Private Practice Lawyers*. *Law & Social Inquiry* (48) 2: 94.

⁵⁰ Juergens, A., Galatowitsch, D. (2016) *A Call to Cultivate the Public Interest: Beyond Pro Bono*. *Washington University Journal of Law & Policy*, (51)1: 107.

⁵¹ Adediran, A. O. (2022) *Negotiating Status: Pro Bono Partners and Counsels in Large Law Firms*. *Law & Social Inquiry* (47)2: 659.

⁵² Rhode, D. L. (2005) *Pro Bono in Principle and in Practice: Public Service and the Professions*. Stanford: Stanford University Press. 138.

⁵³ Kay, F., Granfield, R. (2022) *When Altruism Is Remunerated: Understanding the Bases of Voluntary Public Service among Lawyers*. *Law & Society Review* (56)1: 79.

⁵⁴ Herman, M. (ed.) (2021) *Creating a 'Great Pro Bono Practice.'* *California Law Review* (109)2: 708.

štátny systém bezplatnej právnej pomoci pre nemajetné osoby nevytvorili alebo je existujúci systém neefektívny. Javí sa, že advokátske komory vnímajú úlohu právnickej profesie v zabezpečovaní spravodlivosti pre všetkých, keďže profesijné komory po celom svete postupne zriaďujú pro bono komisie, zakotvujú pro bono princípy do etických kódexov a udeľujú ocenenie najaktívnejším členom a členkám.⁵⁵

Väčšina komôr, v záujme zvýšiť záujem o pro bono, uprednostňuje presvedčovacie metódy. Napríklad v desiatich štátoch USA, vrátane Floridy a New Yorku, musia členovia a členky každoročne povinne reportovať počet pro bono hodín. V mnohých štátoch USA, v ktorých musia členovia absolvovať ďalšie právnické vzdelávanie, môže byť vzdelávanie nahradené určitým počtom pro bono hodín. Podmienky ale väčšinou nie sú výhodné. Napríklad v štáte Severná Dakota sa jedna hodina ďalšieho vzdelávania započíta až za 6 pro bono hodín.⁵⁶ Prvky donútenia implementovali v štáte New York, kde je podmienkou zapísania do komory vykonanie 50 hodín pro bono aktivít.⁵⁷

2.1 Povinné v. dobrovoľné pro bono

V USA bolo niekoľko neúspešných pokusov o zavedenie povinnosti poskytovať pro bono, pričom ten posledný bol v roku 2001.⁵⁸ Autorke jedinou známou krajinou, v ktorej zaviedli povinné pro bono, je Juhoafrická republika, kde nedávno zvýšili pro bono povinnosť z 24 na 40 hodín ročne.⁵⁹ Z dostupných zdrojov sa však javí, že táto povinnosť nie je v praxi právne vymáhaná.⁶⁰ Keďže v mnohých európskych krajinách fungujú štátne systémy právnej pomoci, štát alebo profesijná komora prikazuje advokátkam a advokátom zapojenie za častokrát nízku tarifnú odmenu. Preto sú snahy o reguláciu pro bono aktivít na úrovni komôr ojedinelé. Príkladom je neúspešný pokus britskej labouristickej strany v roku 1994.⁶¹

Vášnivá debata, či by pro bono malo byť v určitom rozsahu pre advokátsky stav povinné, prebieha už vyše pol storočia. Zástancovia povinného pro bono vyzdvihujú prínos pre jednotlivcov v právnej núdzi a spoločnosť ako celku. Častý je argument, že

⁵⁵ Cummings, S. L. (2004) The Politics of Pro Bono. *SSRN Scholarly Paper* (52) 1: 49.

⁵⁶ Sirota, R. (2017) Making CLE Voluntary and Pro Bono Mandatory: A Law Faculty Test Case. *Louisiana Law Review* (78)2: 578.

⁵⁷ Ustanovenie § 520.16. Podmienky pre zápis do komory. Dostupné na: <https://www.nycourts.gov/ctapps/520rules10.htm#B16> [cit. 2023-10-27]

⁵⁸ Sirota, R. (2017) Making CLE Voluntary and Pro Bono Mandatory: A Law Faculty Test Case. *Louisiana Law Review* (78)2: 564.

⁵⁹ V anglickom origináli dostupné na: https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/202308/49104rg11614gon3788.pdf [cit. 2023-10-17]

⁶⁰ Holness, D. (2017) Recent Developments in the Provision of Pro Bono Legal Services by Attorneys in South Africa. *Potchefstroom Electronic Law Journal* (16) 1: 137.

⁶¹ Boon, A., Abbey, R. (1997) Moral Agendas? Pro Bono Publico in Large Law Firms in the United Kingdom. *The Modern Law Review* (60)5: 651.

pro bono v prospech osôb, ktoré si právne služby nemôžu objektívne dovoliť, je zodpovednosť právnickej profesie,⁶² ktorá má monopol na právne služby.⁶³ Ďalší autori tvrdia, že právnici "ťažia" z justičného systému a pro bono činnosťou iba splácajú svoj dlh spoločnosti.⁶⁴ Navyše, pro bono slúži ako nástroj na zlepšenie reputácie právnickej profesie⁶⁵ a na zvýšenie povedomia medzi privilegovanými o situácii marginalizovaných skupín.⁶⁶ Tým dostávajú hlas aj ľudia, ktorých by inak v spoločnosti počuť nebolo.⁶⁷

Oponenti povinného pro bono zdieľajú obavu, že nedostatočné skúsenosti, schopnosti a absencia vnútorného presvedčenia niektorých právnikov a právničiek, kompromitujú ciele pro bono činnosti.⁶⁸ Ďalší si kladú otázky, prečo by mali právnici znášať bremeno, ktoré iné profesie nenesú a prečo by právnická profesia mala zodpovedať za dostupnosť právnych služieb, ak je to záujem celej spoločnosti. Právnická profesia predsa nenesie zodpovednosť za chudobu.⁶⁹ Niektorí upozorňujú, že obraz právnikov ako bohatej elity už dávno vybledol a mnohí právnici si dnes pro bono jednoducho nemôžu dovoliť.⁷⁰

Argumenty oboch táborov sú logické. Avšak táto debata, bez zjavného progresu, trvá tak dlho, že je ľahké sa stotožniť s názorom Davida Lubana, ktorý už pred 25 rokmi povedal, že akékoľvek pokusy o regulovanie pro bono sú stratou času.⁷¹ Za dôležitejšie považujem hľadanie nástrojov na povzbudenie právnikov a právničiek, aby sa do pro bono činnosti zapájali dobrovoľne. Jedným z možných spôsobov je zdôraznenie výhod, ktoré pro bono ponúka, a to nielen konkrétnym adresátom pro bono služieb a spoločnosti ako celku, ale aj jednotlivým právnikom a advokátskym kanceláriám.

⁶² Cramton, R. (1991) Mandatory Pro Bono. *Hofstra Law Review* (19)4: 1125-26.

⁶³ Eldred, T., Schoenherr, T. (1994) The Lawyer's Duty of Public Service: More Than Charity. *West Virginia Law Review* (96)2: 396.

⁶⁴ Kennedy, V. (2019) Pro Bono Legal Work: The Disconnect between Saying You'll Do It and Doing It. *International Journal of Clinical Legal Education* (26)3: 34.

⁶⁵ Schmedemann, D. (2009) Pro Bono Publico as a Conscience Good. *William Mitchell Law Review* (35) 3: 982.

⁶⁶ Davis, M. (2004) Access and Justice: The Transformative Potential of Pro Bono Work. *Fordham Law Review* (73)3: 915.

⁶⁷ Marshall, A., Hale, D. C. (2014) Cause Lawyering. *Annual Review of Law and Social Science* (10)1: 303.

⁶⁸ Carpenter, L. (2010) 'We're Not Running a Charity Here': Rethinking Public Interest Lawyers' Relationships with Bottom-Line-Driven Pro Bono Programs. *Buffalo Public Interest Law Journal* (29)1: 69-70.

⁶⁹ Atkinson, R. (2001) A Social-Democratic Critique of Pro Bono Publico Representation of the Poor: The Good as the Enemy of the Best. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* (9)1: 154.

⁷⁰ Sandefur, R. L. (2007) Lawyers' Pro Bono Service and American-Style Civil Legal Assistance. *Law & Society Review* (41)1: 88.

⁷¹ Luban, D. (1999) Faculty Pro Bono and the Question of Identity. *Georgetown Law Faculty Publications and Other Works*. 58.

2.2 Motivačné a limitujúce faktory pro bono činnosti

Ako už bolo spomenuté, za altruistickým konaním sa zvyčajne skrýva určitá miera vlastných záujmov. Preto by bolo nerozumné predpokladať, že pomoc druhým je hlavným motívom pro bono aktivít popredných medzinárodných advokátskych kancelárií. Určite existujú aj kancelárie, ktoré sú skutočne budované na hodnotách spravodlivosti.⁷² Mnohým kanceláriám slúži pro bono ako nástroj na vlastnú propagáciu, zlepšenie reputácie, nábor nových zamestnancov a vzdelávanie mladých právnikov.⁷³

Ako som uviedla vyššie, advokátske kancelárie a komory využívajú na motiváciu svojich zamestnancov, resp. členov rôzne nástroje. Čo však motivuje samotných advokátov a advokátky, resp. čo ich od pro bono činnosti odrádza?

Túto otázku si už položilo viacero výskumných tímov, predovšetkým v USA,⁷⁴ ale tiež v južnej Amerike,⁷⁵ v Austrálii⁷⁶ a niekoľkých európskych krajinách.⁷⁷ Po analýze výsledkov týchto prieskumov možno konštatovať, že právnici a právničky sa do pro bono činnosti zapájajú s cieľom pomáhať druhým, splniť si svoju profesionálnu povinnosť a získať nové skúsenosti a zručnosti. Mnohým pro bono prináša pocit pokoja, spokojnosti a únik pred každodennou rutinou. Niektorých motivuje ich vnútorné, náboženské, či politické presvedčenie.

Naopak, medzi najsilnejšie limitujúce faktory patria rodinné záväzky a nedostatok času.⁷⁸ Niektorí reportujú nedostatok príležitostí, skúseností a absenciu poistenia. Od pro bono činnosti právnikov a právničiek odrádzajú aj náročná, či nevďačná klientela alebo presvedčenie, že pomoc druhým nemá zmysel.⁷⁹

⁷² Burbano, V, Mamer, J., Snyder, J. (2018) Pro Bono as a Human Capital Learning and Screening Mechanism: Evidence from Law Firms. *Strategic Management Journal* (39)11: 2901.

⁷³ Granfield, R. (2007) The Meaning of Pro Bono: Institutional Variations in Professional Obligations among Lawyers *Law & Society Review* (41)1: 115.

⁷⁴ Rhode, D. L. (2005) *Pro Bono in Principle and in Practice: Public Service and the Professions*. Stanford: Stanford University Press, a Granfield, R. (2007) The Meaning of Pro Bono: Institutional Variations in Professional Obligations among Lawyers *Law & Society Review* (41)1: 113-146.

⁷⁵ Vance Centre and Latin Lawyer, Pro Bono Leading Lights (2021). Dostupné na: <https://www.vancecenter.org/vance-center-latin-lawyer-annual-pro-bono-survey-receives-record-response-3/> [cit. 2023-10-16]

⁷⁶ Australian Pro Bono Centre, Report on the 7th National Law Firm Pro Bono Survey (2021). Dostupné na: <https://www.probonocentre.org.au/wp-content/uploads/2021/02/Survey-Report-FINAL.pdf> [cit. 2023-10-17]

⁷⁷ Public Interest Law Alliance, Pro Bono Survey, Ireland, (2014) Dostupné na: https://www.pila.ie/assets/files/pdf/full_pila_pro_bono_survey_2014.pdf [cit. 2023-10-17]

⁷⁸ Ryan, F. (2021). Voices from the Front Line: Exploring What pro Bono Means to Lawyers in England and Wales? *International Journal of the Legal Profession* (28)3: 271.

⁷⁹ Granfield, R. (2007) The Meaning of Pro Bono: Institutional Variations in Professional Obligations among Lawyers *Law & Society Review* (41)1: 125.

Podobne ako v prípade dobrovoľníckej činnosti, aj tu môžeme pozorovať rodové rozdiely. Avšak vplyv rodu na pro bono je oveľa menej preskúmaný a tých zopár štúdií, ktoré boli realizované, dospeli k rôznym výsledkom. Zatiaľ čo niektoré výskumy hovoria o vyššej miere zapojenia žien,⁸⁰ v iných prieskumoch reportovali viac pro bono hodín muži.⁸¹ Tu môže opäť pôsobiť aj faktor rozdielnych rodových rolí, kedy ženy jednoducho nemajú ma pro bono aktivity čas, napriek tomu, že k nezištnej pomoci inklinujú. V prospech tvrdenia, že ženy vo vyššej miere prejavujú záujem o pro bono aktivity, hovorí vysoké zastúpenie žien v právnych oblastiach týkajúcich sa verejného záujmu.⁸² Výskumy tiež preukazujú, že feminizácia práva prispela k zvýšeniu dostupnosti právnych služieb⁸³ a k rozmachu alternatívnych spôsobov riešenia sporov, vrátane mediácie.⁸⁴

3. ÚLOHA PRÁVNICKÉHO VZDELÁVANIA V ZABEZPEČOVANÍ DOSTUPNÝCH PRÁVNÝCH SLUŽIEB

Nepochybne dôležitú úlohu zohrávajú právnické fakulty, ktoré zodpovedajú za prípravu absolventov a absolventiek s rozvinutým zmyslom pre spravodlivosť. Vzdelávacie inštitúcie by mali svojich študentov a študentky vystavovať sociálnym nerovnostiam, umožniť im pochopiť ako právny systém funguje, ale tiež v čom zlyháva⁸⁵ a vštepovať význam vplyvu právnickej profesie na spoločnosť. Žiaľ, osnovy doktrinálnych predmetov len zriedka zahŕňajú koncept práva na právnu pomoc.

Kľúčový element v pro bono mozaike predstavuje klinické právne vzdelávanie, ktorého rozvoj iniciovalo študentstvo ako reakciu na krízové politické udalosti, akými boli hnutie za sociálnu spravodlivosť v 60. rokoch v USA,⁸⁶ či apartheid v Juhoafrickej republike.⁸⁷ Klinické programy sa stali integrálnou súčasťou vzdelávania na právnických fakultách a postupne sa z USA rozšírili do celého sveta. Prvou univerzitou, ktorá zaviedla povinné pro bono, bola americká univerzita Tulane v roku

⁸⁰ Granfield, R. (2007) The Meaning of Pro Bono: Institutional Variations in Professional Obligations among Lawyers *Law & Society Review* (41)1: 128.

⁸¹ Kay, F., Granfield, R. (2022) When Altruism Is Remunerated: Understanding the Bases of Voluntary Public Service among Lawyers. *Law & Society Review* (56)1: 88.

⁸² Abel, R. (2010) The Paradoxes of Pro Bono. *Fordham Law Review* (78)5: 2447.

⁸³ Michelson, E. (2013) Women in the Legal Profession, 1970-2010: A Study of the Global Supply of Lawyers. *Indiana Journal of Global Legal Studies* (20)2: 1104.

⁸⁴ Kay, F., Gorman, E., (2008) Women in the Legal Profession. *Annual Review of Law and Social Science* (4)1: 323.

⁸⁵ Preložnjak, B., Brozović, J. (2016) The Financial Challenges of Clinical Legal Education: An Example from a Zagreb Law Clinic. *International Journal of Clinical Legal Education* (23)4: 16.

⁸⁶ Wizner, S. (2002) The Law School Clinic: Legal Education in the Interests of Justice. *Fordham Law Review* (70)5: 1929-37.

⁸⁷ Maisel, P. (2006) Expanding and Sustaining Clinical Legal Education in Developing Countries: What We Can Learn From South Africa. *Fordham International Law Journal* (30)2: 379.

1987.⁸⁸ V roku 2018 študenti a študentky amerických právnických fakúlt spoločne vykonali až 4.38 milióna pro bono hodín.⁸⁹

V krajinách centrálnej a východnej Európy sa klinické programy začali etablovať v druhej polovici 90. rokov. Na rozdiel od amerického prostredia, v mnohých krajinách najmä východnej Európy nie je klinické právne vzdelávanie regulované a pojem klinika definovaný. To má za následok, že namiesto klinik so skutočnými klientmi, ktorým by študenti a študentky poskytovali bezplatnú právnu pomoc, sú otvárané simulované kliniky zamerané na oblasti generujúce zisk, ako aj predmety formálne označené ako klinika, ktoré sa však primárne líšia od doktrínálnych predmetov.

Domnievam sa, že právnické fakulty by mali budúcim advokátom a advokátkam sprostredkovať praktickú skúsenosť s pro bono činnosťou. Zároveň by vzdelávanie o práve na právnu pomoc malo byť súčasťou osnov aj doktrínálnych predmetov. Z týchto dôvodov som nadizajnovala výberový predmet *Legal Aid Studies*, vyučovaný v anglickom jazyku, ktorý na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave vyučujem už tretí rok.⁹⁰ V ostatnom semestri predmet absolvovalo 40 študentov a študentiek z približne pätnástich krajín.

V prospech tvrdenia, že si právnické fakulty svoju úlohu dostatočne neplnia, hovoria výskumy, ktoré naznačujú, že u študentov a študentiek, ktoré na právnické fakulty nastupujú s ambíciou pomáhať druhým, sa táto aspirácia počas štúdia oslabuje.⁹¹

ZÁVER

Za dostupnosť právnych služieb zodpovedá v prvom rade štát. I keď je predmetný príspevok venovaný dôležitosti pro bono aktivít, kľúčové sú fungujúce štátom financované systémy bezplatnej právnej pomoci. Pro bono ich nemá nahrádzať, ale iba vhodne dopĺňať.

Štáty však v zabezpečovaní prístupu k spravodlivosti skutočne pre všetkých častokrát zlyhávajú. Preto dostupnosť právnych služieb pre ľudí v materiálnej núdzi plne závisí od vôle právnikov a právničiek poskytovať právne služby na pro bono báze alebo za zníženú odmenu (*low bono*). Ako uvádzam vyššie, pro bono by nemalo byť povinné, keďže sa tým ohrozuje kvalita právnych služieb. Navyše, altruistický prvok je pojmovým znakom pro bono. Dôraz treba klásť na tzv. postrčenia (*nudging*), ktoré advokátov a advokátky motivujú. Zároveň môžeme pozorovať fenomén

⁸⁸ Martin, F. (1989) Law School's Pro Bono Role: A Duty to Require Student Public Service. *Fordham Urban Law Journal* (17)3: 378.

⁸⁹ Houseman, A. (2019) Civil Legal Aid in the United States: An Update. *Report*, 81.

⁹⁰ Bližšie informácie o predmete a význame vzdelávania o právnej pomoci: Havelková, M. Teaching about Legal Aid in an Internationalised Course. In Pleschová, G., Simon, G. (2022) *Internationalising Teaching in Higher Education*. Delft: Delft University of technology. 133-142.

⁹¹ Kay, F., Gorman, E. (2008) Women in the Legal Profession. *Annual Review of Law and Social Science* (4)1: 301.

inštitucionalizácie pro bono činnosti, ktorá vedie k prechodu zodpovednosti z jednotlivých advokátov a advokátok na právnickú profesiu, ktorú reprezentujú profesijné komory, právnické fakulty a veľké advokátske kancelárie.

V slovenskej právnej vede nie je problematika pro bono činnosti predmetom záujmu. Javí sa, že téma rezonuje iba v rámci aktivít neziskového sektora.⁹² Predmetný príspevok preto analyzoval, akými spôsobmi povzbudzujú k pro bono činnosti iné jurisdikcie. Keďže pro bono má svoje korene v USA, je tak prirodzene tomuto fenoménu venovaná väčšia pozornosť aj vo výskume. Navyše, v USA absentuje štátny systém civilnej právnej pomoci, čo zvyšuje význam aj záujem o pro bono aktivity.

V zahraničí možno hľadať inšpiráciu, avšak je potrebné zohľadňovať osobitosti slovenského prostredia. Rolu napríklad zohráva socialistické dedičstvo, ktoré sa prejavuje v nižšej miere dobrovoľníctva v spoločnosti. Slovenské právne prostredie ale nie je izolované. Zahraničné advokátske kancelárie pôsobiace na slovenskom trhu so sebou priniesli pro bono regulácie a nájdeme už aj také, ktoré majú pozíciu pro bono koordinátorky. Stále je však pro bono v slovenskom právnom prostredí marginálnou záležitosťou. Potrebný je preto v prvom rade *mainstreaming*. O to sa stará napríklad súťaž právnická firma roka, ktorá však kategóriu pro bono do programu zaradila iba pred štyrmi rokmi.

Nestačí, aby sa o pro bono zaujímali neziskové organizácie, či súkromný sektor. Je dôležité, aby zodpovednosť prevzali právnické fakulty a Slovenská advokátska komora. V prípade právnických fakúlt je kľúčové definovanie právnych kliník a rozširovanie kapacít pro bono programov.

Slovenská advokátska komora, azda kvôli pomerne krátkemu obdobiu svojej činnosti, doteraz pro bono nevenovala významnejšiu pozornosť. SAK zatiaľ nezriadila pracovnú skupinu, resp. pro bono komisiu a pro bono nespomína v advokátskom poriadku. Téma nerezonuje v rámci vzdelávacích seminárov. Jedinou aktivitou je poskytovanie bezplatnej právnej pomoci na deň advokácie, resp. ad hoc aktivity reagujúce na globálnu pandémiu či vojnu na Ukrajine. Je dôležité, aby SAK svojim členom a členkám vysielala signál, že pro bono je dôležitou súčasťou právnej praxe. Dá sa tak jednoducho urobiť cez odporúčania zahrnuté do vnútorných predpisov SAK, zaradenie témy do vzdelávacích aktivít, udeľovanie ceny pre mimoriadnych pro bono advokátov a advokátky, či vytvorením pro bono komisie. Ak by chcela SAK zájsť ešte ďalej, môže sa inšpirovať napr. znížením ročného príspevku v prospech členov a členiek, ktoré sa vo významnej miere zapájajú do pro bono iniciatív, či zavedením povinnosti ročne reportovať počet pro bono hodín. Tomu však musí predchádzať

⁹² Napr. Program Advokáti pro Bono Nadácie Pontis. Bližšie pozri: <https://www.nadaciapontis.sk/projekty/advokati-pro-bono/> [cit. 2023-12-15]

jednoznačné definovanie, čo presne pro bono je a čo už nie. Aj preto má význam pro bono vedecky skúmať.

O tom, že pro bono je nepochybne témou vedeckou, svedčí množstvo pozornosti, ktorú tejto oblasti venujú výskumníci a výskumníčky v zahraničí. Keďže doteraz záujem slovenskej právnej vedy o túto problematiku absentoval, existuje široký priestor pre výskum pro bono v špecifických podmienkach mladej demokracie so socialistickou minulosťou. V záujme hľadania spôsobov ako motivovať advokátov a advokátky dobrovoľne sa zapájať do pro bono aktivít, by bolo v prvom rade potrebné skúmať, čo motivuje a odrádza slovenských advokátov a advokátky.

Ako vyplýva z príspevku, rod rezonuje vo viacerých výskumoch, na základe ktorých možno formulovať hypotézu, že ženy vo vyššej miere inklinujú k pro bono činnosti. Ak by sa predmetnú tézu podarilo verifikovať, potom by zvýšenie dostupnosti právnych služieb mohlo viesť aj cez podporu žien a ich vyššie zastúpenie vo funkciách riadenia a rozhodovania.

Zoznam použitej literatúry

Knižné publikácie

Bekkers, R. (2004) *Giving and Volunteering in the Netherlands: Sociological and Psychological Perspectives*. *ICS Dissertation Series*. 256 s.

Flynn, A., Hodgson, J. (2007) *Access to Justice and Legal Aid: Comparative Perspectives on Unmet Legal Need*. Oxford: Hart Publishing, 336 s.

Herzog, P. S. (2020) *The Science of Generosity: Causes, Manifestations, and Consequences*. Palgrave Studies in Altruism, Morality, and Social Solidarity. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 191 s.

Hynes, S., Robins, J. (2019) *The Justice Gap: Whatever Happened to Legal Aid?* London: Legal Action Group. 171 s.

Mangone, E. (2020) *Beyond the Dichotomy between Altruism and Egoism: Society, Relationship, and Responsibility*. *History and Society: Integrating Social, Political and Economic Sciences*. Charlotte, NC: Information Age Publishing, 199 s.

Moore, S., Newbury, A. (2017) *Legal Aid in Crisis: Assessing the Impact of Reform*. 1st ed. Bristol: Bristol University Press, 96 s.

Pleschová, G., Simon, G. (2022) *Internationalising Teaching in Higher Education*. Delft: Delft University of technology. 193 s.

Rhode, D. L. (2005) *Pro Bono in Principle and in Practice: Public Service and the Professions*. Stanford: Stanford University Press. 138 s.

Články v periodickej tlači

- Abel, R. (2010) The Paradoxes of Pro Bono. *Fordham Law Review* (78)5: 2443-2450.
- Adediran, A. O. (2022) Negotiating Status: Pro Bono Partners and Counsels in Large Law Firms. *Law & Social Inquiry* (47)2: 635-668.
- Atkinson, R. (2001) A Social-Democratic Critique of Pro Bono Publico Representation of the Poor: The Good as the Enemy of the Best. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* (9)1: 129-168.
- Barron, L., Harrington-Steppen, S., Tobin-Tyler, L. and Vorenberg, E. (2009) Don't Do It Alone: A Community-Based, Collaborative Approach to Pro Bono. *SSRN Scholarly Paper*. 323-350.
- Bekkers, R. (2012) Trust and Volunteering: Selection or Causation? Evidence From a 4 Year Panel Study. *Political Behavior* (34) 2: 225-247.
- Bianchi, S. M., Sayer, L. C., Milkie, M. A., Robinson, J. P. (2012) Housework: Who Did, Does or Will Do It, and How Much Does It Matter? *Social Forces* (91)1: 55-63.
- Binder, M., Freytag., A. (2013) Volunteering, Subjective Well-Being and Public Policy. *Journal of Economic Psychology* (34): 97-119.
- Boon, A., Abbey. R. (1997) Moral Agendas? Pro Bono Publico in Large Law Firms in the United Kingdom. *The Modern Law Review* (60)5: 630-654.
- Burbano, V, Mamer, J., Snyder, J. (2018) Pro Bono as a Human Capital Learning and Screening Mechanism: Evidence from Law Firms. *Strategic Management Journal* (39)11: 2899-2920.
- Carpenter, L. (2010) 'We're Not Running a Charity Here': Rethinking Public Interest Lawyers' Relationships with Bottom-Line-Driven Pro Bono Programs. *Buffalo Public Interest Law Journal* (29)1: 37-94.
- Cramton, R. (1991) Mandatory Pro Bono. *Hofstra Law Review* (19)4: 1113-1139.
- Cummings, S. L. (2004) The Politics of Pro Bono. *SSRN Scholarly Paper* (52) 1: 1-149.
- Davis, M. (2004) Access and Justice: The Transformative Potential of Pro Bono Work. *Fordham Law Review* (73)3: 903-925.
- Dittrich, M., Mey, B. (2021) Giving Time or Giving Money? On the Relationship between Charitable Contributions. *Journal of Economic Psychology* (85): 1-16.
- Einolf, C. J. (2011) Gender Differences in the Correlates of Volunteering and Charitable Giving. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* (40)6: 1092-1112.

- Eldred, T., Schoenherr, T. (1994) The Lawyer's Duty of Public Service: More Than Charity. *West Virginia Law Review* (96)2: 367-403.
- Faith-Slaker, A. (2016) What We Know and Need to Know about Pro Bono Service Delivery. *South Carolina Law Review* (67) 2: 267-285.
- Freeman, R. B. (1997) Working for Nothing: The Supply of Volunteer Labor. *Journal of Labor Economics* (15) 1: 140-165.
- Granfield, R. (2007) The Meaning of Pro Bono: Institutional Variations in Professional Obligations among Lawyers *Law & Society Review* (41)1: 113-146.
- Hadfield, G. K. (2019) More Markets, More Justice. *Daedalus* (148) 1: 37-48.
- Hammerslev, O., Halvorsen Rønning, O. (2018) *Outsourcing Legal Aid in the Nordic Welfare States*. London: Palgrave Macmillan, 311-328.
- Herman, M. (ed.) (2021) Creating a 'Great Pro Bono Practice.' *California Law Review* (109)2: 701-732.
- Holness, D. (2017) Recent Developments in the Provision of Pro Bono Legal Services by Attorneys in South Africa. *Potchefstroom Electronic Law Journal* (16) 1: 128-164.
- Juergens, A., Galatowitsch, D. (2016) A Call to Cultivate the Public Interest: Beyond Pro Bono. *Washington University Journal of Law & Policy*, (51)1: 95-119.
- Jüriloo, K. (2015) Free Legal Aid – a Human Right. *Nordic Journal of Human Rights* (33) 3: 203-219.
- Kacprzak, M., Milewska, A., Kacprzak, A., Król A. (2021) Corporate Social Responsibility in the Era of the COVID-19 Pandemic on the Example of Companies from Poland, Belgium, and Ukraine. *European Research Studies Journal* (24) 3B: 547-62.
- Kay, F. M., Granfield, R. (2023) Altruism at Work: An Integrated Approach to Voluntary Service among Private Practice Lawyers. *Law & Social Inquiry* (48) 2: 593-631.
- Kay, F., Gorman, E. (2008) Women in the Legal Profession. *Annual Review of Law and Social Science* (4)1: 299-332.
- Kay, F., Granfield, R. (2022) When Altruism Is Remunerated: Understanding the Bases of Voluntary Public Service among Lawyers. *Law & Society Review* (56)1: 78-100.
- Kennedy, V. (2019) Pro Bono Legal Work: The Disconnect between Saying You'll Do It and Doing It. *International Journal of Clinical Legal Education* (26)3: 25-53.

- Khadar, L. (2016) *The Growth of Pro Bono in Europe*. The Global Network for Public Interest Law. 9.
- Kilian, M. (2003) Alternatives to Public Provision: The Role of Legal Expenses Insurance in Broadening Access to Justice: The German Experience. *Journal of Law and Society* (30) 1: 31–48.
- Levin, L. (2009) Pro Bono Publico in a Parallel Universe: The Meaning of Pro Bono in Solo and Small Law Firms. *Hofstra Law Review* (37)3: 699-735.
- Luban, D. (1999) Faculty Pro Bono and the Question of Identity. *Georgetown Law Faculty Publications and Other Works*: 58-75.
- Maisel, P. (2006) Expanding and Sustaining Clinical Legal Education in Developing Countries: What We Can Learn From South Africa. *Fordham International Law Journal* (30)2: 374-420.
- Marshall, A., Hale, D. C. (2014) Cause Lawyering. *Annual Review of Law and Social Science* (10)1: 301-320.
- Martin, F. (1989) Law School's Pro Bono Role: A Duty to Require Student Public Service. *Fordham Urban Law Journal* (17)3: 359-381.
- Michelson, E. (2013) Women in the Legal Profession, 1970-2010: A Study of the Global Supply of Lawyers. *Indiana Journal of Global Legal Studies* (20)2: 1071-1137.
- Okun, M. A., Pugliese, J., Rook, K. S. (2007) Unpacking the Relation between Extraversion and Volunteering in Later Life: The Role of Social Capital. *Personality and Individual Differences* (42)8: 1467-1477.
- Paxton, P., Reith, N. E., Glanville, J. L. (2014) Volunteering and the Dimensions of Religiosity: A Cross-National Analysis. *Review of Religious Research* (56)4: 597-625.
- Plagnol, A. C., Huppert, F. C. (2010) Happy to Help? Exploring the Factors Associated with Variations in Rates of Volunteering Across Europe. *Social Indicators Research* (97)2: 157-176.
- Preložnjak, B., Brozović, J. (2016) The Financial Challenges of Clinical Legal Education: An Example from a Zagreb Law Clinic. *International Journal of Clinical Legal Education* (23)4: 1-26.
- Prouteau, L., Wolff, F. (2008) On the Relational Motive for Volunteer Work. *Journal of Economic Psychology* (29)3: 314-335.
- Regan, F. (2023) The Swedish Legal Services Policy Remix: The Shift from Public Legal Aid to Private Legal Expense Insurance. *Journal of Law and Society* (30) 1: 49–65.

Ryan, F. (2021). Voices from the Front Line: Exploring What pro Bono Means to Lawyers in England and Wales? *International Journal of the Legal Profession* (28)3: 265-278.

Sandefur, R. L. (2007) Lawyers' Pro Bono Service and American-Style Civil Legal Assistance. *Law & Society Review* (41)1: 79-112.

Schmedemann, D. (2009) Pro Bono Publico as a Conscience Good. *William Mitchell Law Review* (35) 3: 977-1010.

Sirota, R. (2017) Making CLE Voluntary and Pro Bono Mandatory: A Law Faculty Test Case. *Louisiana Law Review* (78)2: 547-595.

Smith, D. H. (1981) Altruism, Volunteers, and Volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research* (10) 1: 21-36.

Verboon, E. M. (et al.) (2023) Focus on Client Needs – A Study on Frontline Legal Aid in the Netherlands. *European Journal of Social Work* (26) 1: 134–147.

Voicu, M., Voicu, B. (2009) Volunteers and Volunteering in Central and Eastern Europe. *Slovak Sociological Review* (41) 6: 539-563.

Wilson, J. (2000) "Volunteering." *Annual Review of Sociology* (26): 215-240.

Wizner, S. (2002) The Law School Clinic: Legal Education in the Interests of Justice. *Fordham Law Review* (70)5: 1929–1937.

Zucman, G. (2019) Global Wealth Inequality. *Annual Review of Economics* (11) 1: 109–138.

Internetové zdroje

Allen, S. (2017) Legal Aid in Times of Economic Turmoil: Current Challenges in England and Germany. Oxford University Comparative Law Forum [cit. 2023-12-04] Dostupné na internete: <<https://ouclf.law.ox.ac.uk/legal-aid-in-times-of-economic-turmoil-current-challenges-in-england-and-germany/>>

Australian Pro Bono Centre, Report on the 7th National Law Firm Pro Bono Survey (2021). Dostupné na: <<https://www.probonocentre.org.au/wp-content/uploads/2021/02/Survey-Report-FINAL.pdf>> [cit. 2023-10-17]

OECD Economic Surveys: Slovak Republic, 2022, 50. <<https://www.oecd.org/economy/surveys/Slovak-Republic-2022-OECD-economic-survey-overview.pdf>> [cit. 2023-11-8]

<Public Interest Law Alliance, Pro Bono Survey, Ireland, (2014) Dostupné na: https://www.pila.ie/assets/files/pdf/full_pila_pro_bono_survey_2014.pdf> [cit. 2023-10-17]

<Vance Centre and Latin Lawyer, Pro Bono Leading Lights (2021). Dostupné na: <https://www.vancecenter.org/vance-center-latin-lawyer-annual-pro-bono-survey-receives-record-response-3/>> [cit. 2023-10-16]

Súdne rozhodnutia

Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci Adkins v. E. I. DuPont de Nemours & Co., Inc., 335 U.S. 331, 22. novembra 1948.

Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci Turner v. Rogers, 564 U.S. 431, 20. júna 2011.

Rozhodnutie ESLP vo veci Airey v. Ireland, sťažnosť č. 6289/73, 9. októbra 1979.

Rozhodnutie ESLP vo veci Talat Tunç v. Turkey, sťažnosť č. 32432/96, § 61, 27. marca 2007.

Rozhodnutie ESLP vo veci Andronicou and Constantinou v. Cyprus, sťažnosť č. 25052/94, 9. októbra 1997.

Uznesenie ÚS SR, PL. ÚS 06/2021, 26. mája 2021.

Kontaktné údaje

JUDr. Mária Havelková, PhD.

maria.havelkova@uniba.sk

Ústav klinického právneho vzdelávania

Právnická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

ALŽBETA GÖLLNEROVÁ GWERKOVÁ A POČIATKY ZÁSTOJA ŽIEN VO SVETE PRÁVA U NÁS – ÚVAHY O SPOLOČENSKEJ ZODPOVEDNOSTI PRÁVNIKOV¹

Martina Gajdošová

Abstrakt: Príspevok uvažuje nad spoločenskou zodpovednosťou právnikov a prináša krátky pohľad na niekoľko-semesterové štúdium práva Alžbety Göllnerovej Gwerkovej, teda aj na štúdium práva u nás po vzniku Československa, so zreteľom na ženský zástoj v právnickom štúdiu v tomto období a postupné prenikanie žien do právnických profesií. Prispieva do rekonštrukcie profilu tejto literárnej vedkyne, prekladateľky, historičky, publicistky a predstaviteľky ženského hnutia v prvej polovici 20. storočia. Taktiež prináša pohľad na to, ako Alžbeta Göllnerová Gwerková aj v dôsledku rozvinutí svojich intelektuálnych kontaktov, vrátane kontaktov s právnickou komunitou, myšlienково ovplyvňovala spoločenské prostredie svojej doby a ovplyvňovala taktiež vedomie spoločenskej zodpovednosti.

Kľúčové slová: Alžbeta Göllnerová Gwerková, štúdium práva, počiatky žien v práve, spoločenská zodpovednosť právnikov

Abstract: The paper reflects on the social responsibility of lawyers and provides a brief insight into Alžbeta Göllner Gwerk's several-semester study of law, i.e. also into the study of law in our country after the establishment of Czechoslovakia, with regard to the participation of women in legal studies in this period and the gradual integration of women into the legal professions. It contributes to the reconstruction of her profile as a literary scientist, translator, historian, publicist and representative of the women's movement in the first half of the twentieth century. It also provides insight into how, even as a result of the development of her intellectual contacts, including those with the legal community, Alžbeta (Elisabeth) Göllner Gwerk's thought influenced the social milieu of her time and also influenced her sense of social responsibility.

Keywords: Alžbeta (Elisabeth) Göllner Gwerk, the study of law, the origins of women in law, the social responsibility of lawyers

ÚVOD

Témou „Spoločenská zodpovednosť právnikov“ bola nazvaná panelová diskusia v rámci konferencie „Výzvy a vízie právnického vzdelávania“, ktorá sa uskutočnila

¹ Príspevok je súčasťou výskumnej úlohy a výstupom z projektu VEGA č. 1/0579/23 – Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti v právnom štáte.

v októbri 2023 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.² Práve jedna z otázok, položená moderátorkou, Máriou Havelkovou, pozvaným rečníkom – Andrea Moravčíková (sudkyňa, podpredsedníčka Najvyššieho súdu Slovenskej republiky), Eva Braxatorisová (advokátka), Martin Krivák (advokát), ma inšpirovala k napísaniu tohto príspevku. Otázka znela približne nasledovne: „Kedy ste si uvedomili, že právnik je spoločensky zodpovedný?“

Vo mne táto otázka, s prízvukom na „kedy“, mimovoľne smerovala k obdobiu, keď som sa trochu hlbšie ponorila do poznania okolností vzniku Československej republiky. Právnici totiž vždy boli, vždy sú a vždy budú nesmierne dôležití najmä pre fungovanie štátu, pre všetky jeho organizačné štruktúry a pre všetky zložky verejnej moci a tiež pre právo samotné, pre jeho tvorbu, zmenu, aplikáciu, interpretáciu, realizáciu, pre jeho vedecké skúmanie i pre právnické vzdelávanie, ale aj pre celkový rozvoj občianskej spoločnosti.

S ohľadom na mimoriadne dôležitý moment nášho štátoprávneho vývoja – vznik Československej republiky v roku 1918 – ktorý bol aj vedecky vo väčšej miere spracovávaný a pripomínaný najmä pre relatívne nedávne okružle výročie „storočnice“, možno sumarizovať, že budovanie nového štátu po rozpadnutí rakúsko-uhorskej monarchie znamenalo veľké úsilie a systematickú prácu v radoch právnikov. Najmä (ale nielen) z prostredia slovenských advokátov sa „povoľávali“ právnici na posty reprezentujúce novú štátnu moc – na posty ministrov, sudcov (vrátane sudcov vrcholových súdov), županov, ministerských úradníkov, neskôr krajinského prezidenta a viceprezidenta, organizovali sa početné právnické zjazdy zjednocujúce právnikov naprieč profesiami za účelom vzájomnej výmeny informácií na úseku tvorby a aplikácie nového právneho poriadku (obdobie tzv. unifikácie), začalo sa právo vyučovať (aj) v slovenčine, taktiež sa začala budovať slovenská právna veda.³

² Organizátori konferencie boli Ústav právneho vzdelávania Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a Centrum praktického vzdelávania, o. z., konferencia sa uskutočnila 6.10.2023.

³ Napr. Kober, J. (ed.) a kol. (2021) *Republika právniků*. Praha: Academia: Ústav státu a práva AV ČR, 405 s. (tu najmä: Vozár, J.: *O profesijných dráhach niektorých slovenských právnikov pred rokom 1918 a po ňom*, s. 17-44; Ovečková, O.: *Význam vzniku Československej republiky pre začiatky a rozvoj právnej vedy*, s. 45-62; Gajdošová, M.: *Advokátsky stav na Slovensku a budovanie Československej republiky*, s. 63-104). Bližšie k právu v období dualizmu a unifikácie pozri napr.: Gábriš, T. (2007) *Vznik právneho poriadku prvej ČSR*. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. s. 107-119, a jednotlivé pasáže venované prvorepublikovému obdobiu v diele: Števček, M., Gregor, M., Milkvý, M, (eds.) (2023) *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 68-72, 84-90, 102-103, 152, 164-166, 183-184, 212-218, 272-277, 328-334, 429-434, 484-488, 583-585, 671-674, 690-692.

Toto obdobie prinieslo zavedenie všeobecného volebného práva, i pre ženy. Ženy vstúpili aj do právnického vzdelávania a pozvoľna tiež do jednotlivých právnických profesií, do verejného života a do politiky.

Spoločenská zodpovednosť - ako tá najvšeobecnejšia zo zodpovedností človeka v jeho spoločenských vzťahoch, zahŕňajúca aj právnu zodpovednosť subjektov práva, však evokuje nielen spôsobilosť niesť následky za nedodržanie povinnosti, ale aj akýsi pozitívny záväzok správať sa v súlade so spoločenskými povinnosťami a neporušiť ich. S ohľadom na právo, prevažujúca koncepcia právnej zodpovednosti ako atribútu právnej povinnosti v zmysle právneho dôsledku jej nedodržania, čiže viazanosť na protiprávnosť, (ako negatívny následok porušenia právnej povinnosti), „komunikuje“ s koncepciou morálne významnej aktívnej zodpovednosti, táto sa však za právnu kategóriu nepovažuje.⁴

Pre úvahy o spoločenskej zodpovednosti právnikov som si zvolila krátky príspevok o Alžbete Göllnerovej Gwerkovej (1905-1944), ktorá sa znova po desaťročiach od svojho úmrtia stala inšpirujúcou osobou.⁵ Táto literárna vedkyňa, prekladateľka, historička, publicistka, pracovníčka ženského spolkového hnutia a odbojárka, totiž mala intenzívny kontakt aj so svetom práva. Ako mnohostranne angažovaná a vzdelaná žena, vskutku *žena novej doby, ktorá sa pustila cestou nevychozenou*, je výnimočným príkladom prvorepublikovej ženy, ktorá sa rozhodla aj pre druhú vysokú školu. Absolvovala filozofiu v Prahe a začala študovať právo, najskôr v Prahe, potom v Bratislave. Hoci právo nedoštudovala a právničkou sa nestala, svoje kontakty s právnickým prostredím vedome rozvíjala. Tento príspevok prináša krátky pohľad na

⁴ Pozri: Ovečková, O. (1983) *Zodpovednosť v hospodárskom práve*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, s. 114 a 124; Bárány, E.: *Politická zodpovednosť*. In: Vozár, J. (ed.) (2019) *Zodpovednosť v práve. Pocta Olge Ovečkovej*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. 10; Podľa Prusáka „*Luby vyslovil a dostatočne zdôvodnil názor, že zodpovednosť vzniká až porušením právnej povinnosti, a nie predtým, že právnou skutočnosťou, ktorá spôsobuje vznik právnej zodpovednosti a zodpovednostného právneho vzťahu, je až samo protiprávne konanie (úkon)*.“ Prusák, J. (2023) *Teória práva*. Bratislava: Kalligram, Edícia Exempla iuris, s. 581 (pôvodné vydanie 1995).

⁵ Anna Grusková príbeh o nej spracovala do divadelnej autorskej hry *Demokratka Erža* a natočila o nej dokumentárny film *Žena novej doby* s podtitulom *Byť demokratkou nie je ľahká vec*, ktorý mal premiéru 27.5.2022 v kine Lumière v Bratislave. Napokon o nej aj napísala knihu: *Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej* (2022, 2023, Bratislava, Literárna bašta, 240 s.). Literárno-vedecký záujem možno evidovať u Magdalény Bystrzak (Bystrzak, M. (2021) Alžbeta Gwerková Göllnerová (1905 – 1944): stav výskumu, diskusia, perspektívy. In: *Slovenská literatúra*, vol. 68, 2021, no.2, pp. 186-192. 0037 – 6973. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sav.sk/journals/uploads/04061958slov_lit_02-21-vnutro-09.pdf. Ústav slovenskej literatúry SAV v Bratislave a OZ Reminiscencie dňa 28.1.2021 zorganizovali vedecký seminár venovaný PhDr. Alžbete Göllnerovej-Gwerkovej, jej bádateľským záujmom, kultúrnym iniciatívam a občianskym aktivitám, so zámerom rekonštrukcie profilu Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej ako literárnej vedkyne, prekladateľky, historičky, publicistky, pracovníčky ženského hnutia a odbojárky, s názvom „Pustiť sa cestou nevychozenou.“ Alžbeta Göllnerová-Gwerková (1905 – 1944). Napokon, prezidentka Slovenskej republiky dňa 1.1.2022 udelila Alžbete Gwerkovej-Göllnerovej (in memoriam) štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra I. triedy za rozvoj demokracie a ochranu práv. (Časť tohto príspevku venovaná Alžbete Göllnerovej Gwerkovej, jej obdobiu štúdia práva, odznela na uvedenom seminári 28.1.2021).

jej niekoľko-semesterové štúdium práva, teda aj na štúdium práva u nás po vzniku Československa, so zreteľom na ženský zástoj v právnickom štúdiu v tomto období a na postupné prenikanie žien do právnických profesií, a taktiež prináša pohľad na to, ako Alžbeta Göllnerová Gwerková aj v dôsledku kontaktu s právnickou komunitou myšlienково ovplyvňovala spoločenské prostredie svojej doby a ovplyvňovala aj vedomie spoločenskej zodpovednosti.

1. ŽENY VSTÚPILI DO UNIVERZITNÉHO PRÁVNICKÉHO VZDELÁVANIA U NÁS PO ROKU 1918

Moderné dejiny potvrdzujú a interpretujú spoločenské úsilie o zrovnoprávnenie ženy. Prejavilo sa to aj postupným umožnením vysokoškolského vzdelania ženám. Moderná doba priniesla celkom moderné profesie ženám, vyžadujúce vyššie alebo univerzitné vzdelanie. K už zavedenej profesii učiteľky, či spisovateľky pribudla redaktorka, prekladateľka, lekárka, jazykovedkyňa, napokon aj právnička – postupne advokátka, sudkyňa, notárka a iné. V čase, keď prvé ženy nastúpili na Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave (1921), v niektorých štátoch už boli v právnej praxi prvé absolventky práva. Na našom území sa ženy mohli stať riadnymi poslucháčkami práva od vzniku Československej republiky, a to na Právnickej fakulte v Prahe, na nemeckej univerzite v Prahe a neskôr v Brne. Pre Slovensko je prelomovým rok 1921, kedy sa otvorilo právo v Bratislave, a to aj pre ženy.⁶

Nemožno vynechať moment, ktorý tomu vecne prechádzal – uhorská školská reforma v roku 1916: „Počet žien s vyššou odbornou kvalifikáciou vzrástol za vojny nielen nástupom absolventiek vyššieho štúdia, ale aj vďaka ďalšiemu rozšíreniu možností stredoškolského a vysokoškolského štúdia dievčat a žien, ktoré zaviedla školská reforma v roku 1916. Povolila im študovať všetky univerzitné odbory okrem právnického. Počet študentiek na budapeštianskej univerzite vzrástol z 11 % v roku 1914 na 40 % v poslednom roku vojny”.⁷ Zaujímavou je v tejto súvislosti skúsenosť z Maďarska, kde sa právnické fakulty otvorili ženám až po Viedenskej arbitráži v roku 1938. Pritom veľkú rolu tu zohral tlak študentiek práva z bratislavskej fakulty ale aj iných fakúlt v Československej republike, ktoré zostali žiť na území, ktoré v tom čase

⁶ Hoci evidujeme jednu študentku, Alžbetu Cziglerovú, vyd. Wildmannovú, v akademických rokoch 1919/1920 až 1921/1922 na Právnickej akadémii v Košiciach, ktorá sa následne stala študentkou a absolventkou Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Podrobnejšie o postupnom vstupe žien do právnického vzdelávania v zahraničí a u nás pozri: Gajdošová, M., Kerecman, P. (2015) *Prvé ženy v slovenskej advokácii*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 59 a nasl.

⁷ K postupnej, i politickej, emancipácii žien na našom území pozri: Dudeková Kováčová, G. (2020) *Vojna ako akcelerátor? Politická participácia žien v Uhorsku a v Československej republike*. In: Benko, J., Dudeková Kováčová, G. a kol. (2020) „S ľuďom a pre ľud“ *Cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky*. Bratislava: Historický ústav SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 132-133; autorka citovala: Bihari, P. (2008) *Lövészárkok a hátországban. Középszotály, zsidókérdés, antiszemizmus az első világháború Magyarországon*. Budapest: Napvilág, 2008, s. 132-133; ISBN 978-80-224-1866-9

pripadlo Maďarsku a zistili, že v Maďarsku ako ženy nemôžu pokračovať vo svojich právnických štúdiách.⁸

1.1 Študentka filozofie Alžbeta Göllnerová sa v roku 1929 rozhodla pre štúdium práva

Alžbeta Göllnerová patrí k osobnostiam prvej polovice 20. storočia, ktorá v ostatných rokoch vzbudzuje záujem - nielen v odbore história a literárna veda. Do rekonštrukcie jej profilu je možné vložiť časť – tzv. „právnické obdobie“.

V poslednom semestri svojho štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe sa Alžbeta Göllnerová prihlásila na druhú vysokú školu.⁹ Alžbeta Göllnerová vedela, že ju na prelome rokov 1929/1930 čaká náročné obdobie skúšok pri ukončení štúdia filozofie v Prahe, no pritom s blížiacim sa doktorátom z filozofie sa zároveň na jeseň roku 1929 prihlásila na ďalšiu fakultu Univerzity Karlovej v Prahe, na právo. V katalógu poslucháčov práva je evidovaná iba v zimnom semestri 1929/1930.¹⁰ Možno usúdiť, že sa nachádzala v zložitej finančnej situácii, pretože v tomto období už boli obaja jej rodičia mŕtvi.¹¹ Po promóciách na filozofii v Prahe študovala právo od letného semestra 1929/1930 už v Bratislave.

Z dochovaných archívnych dokumentov oboch fakúlt nie je možné vyvodiť motív jej odchodu z Prahy do Bratislavy a prihlásenia sa na bratislavskú právnickú fakultu. Nešlo totiž o štandardný prestup a pokračovanie v štúdiu. V tomto období sa prestup a pokračovanie v štúdiu dialo po oficiálnom schválení a udelení *dimissoria* pôvodnou fakultou, aby „pokračujúca“ fakulta mohla uznať dovtedajšie štúdium a zapísať

⁸ HALÁSZ, I. (2018) Nové stredoeurópske ústavy po roku 1918 a ich miesto v modernej ústavnoprávnej histórii regiónu.

⁹ Na filozofickej fakulte mala hlavné rigoróza z dejín českých a všeobecných dňa 14.1.1930 a vedľajšie rigoróza z filozofie dňa 13.12.1929, jej „disertatio“ nieslo názov „Počátky reformace v Banské Bystrici“. Alžbeta Göllnerová získala titul PhDr., jej promócie sa uskutočnili dňa 17.1.1930 a promótorom bol prof. Dr. Birnbaum; Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventárny číslo 7, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VII., strana 3230; dostupné online: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1836656452491438/334/?lang=cs#1626700484553>

¹⁰ In: Archiv Univerzity Karlovy, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, katalog posluchačů právnické fakulty Univerzity Karlovy v zimním semestru 1929–1930, řádní posluchači F–Ch, i. č. 246; Prednášky mala v katalógu poslucháčov zapísané: *Dějiny římské ústavy a právním prameny římské (prednášajúci Otakar Sommer)*, *Římské právo soukromé (Otakar Sommer)*, *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě (Miloslav Stieber)*, *Dějiny práva v území republiky Československé (Jan Kapras)*, *Vybrané partie z ústavních dějin (Robert Maršan)*, *Úvod do filozofie (Josef Fischer)*. Bývala v Prahe na Nerudovej 10, Praha XII. V tomto období študentské osobné spisy neexistovali. Dôvod zanechania štúdia, ani prestupu v záznamoch uvedený nie, ani korešpondencia s bratislavskou právnickou fakultou v tejto veci nie je zachovaná.

¹¹ Matrika doktorov uvádza, že Alžbeta Göllnerová pochádzala z Čierneho Balogu, narodila sa 19.10.1905, jej rodičia Karol a Otília zomreli a jej predošlé štúdium bolo Reformované reálne dievčenské gymnázium v Banskej Bystrici na Slovensku. In: Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventárny číslo 7, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VII., strana 3230; dostupné online: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1836656452491438/334/?lang=cs#1626700484553>

študenta do príslušného ročníka a semestra. Z pohľadu Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave - prestupy neboli výnimočné, aj medzi študentkami, najčastejšie na právo prestupovali z filozofie - z Bratislavy i z Prahy, z práva z Prahy a Brna, dokonca jedna študentka si nechala uznať časť právnického štúdia absolvovaného v Laussane.¹² Odchod z Prahy do Bratislavy je tak potrebné hľadať v osobných motívoch a vzťahoch Alžbety Göllnerovej.

Motív Alžbety Göllnerovej študovať právo, ako aj motív študovať právo v Bratislave, napokon však aj dôvod nedokončenia právnických štúdií ostávajú otvorené. Zo súdobých reálií možno konštatovať, že počiatočné ženské právnické vzdelávanie na našom území malo z právnických povolání najviac otvorené dvere do advokácie. Vôbec prvé promócie doktoriek práv sa v Bratislave uskutočnili v roku 1926 a bolo ich šesť, postupne pribúdali ďalšie. V roku 1929 na Slovensku bolo medzi absolventkami Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave celkovo 19 žien. V októbri 1925 zaznamenávame na Slovensku prvú advokátsku koncipientku Lujzu Pappovú a do konca roku 1929 už v advokácii na Slovensku pracovalo 12 žien ako advokátske koncipientky. Prvou ženou zapísanou do zoznamu advokátov na Slovensku bola Alžbeta Cziglerová – Wildmanová v roku 1931. Voľbu Alžbety Göllnerovej študovať právo a stať sa advokátkou však nemožno potvrdiť. Akokoľvek, tradične mužská sféra pôsobenia v práve – vo všetkých oblastiach, teda aj v súdnictve, notárstve, štátnej správe, etc. - sa postupným zaplňaním štúdia práva aj ženským elementom pozvoľna stala tiež z časti ženskou sférou¹³.

1.2 Štúdium práva Alžbety Göllnerovej v Bratislave v rokoch 1930-1931 (s podrobnejším pohľadom na vtedajšiu štruktúru právnického štúdia)

Na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave je Alžbeta Göllnerová evidovaná tri semestre a okolnosti nepokračovania a nedokončenia štúdia nie sú jasné. Možno išlo o postupné ochladnutie nadšenia pre právo a opätovný návrat k maďarskej filológii, azda o víziu budúceho vedeckého pôsobenia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského.

Na právnickú fakultu v Bratislave bola prijatá do letného semestra 1929/30 na základe absolútoria filozofie. Jej štúdium práva v Prahe zostalo pre bratislavskú fakultu sporné. Štandardný prestup z fakulty na fakultu sa dial so súhlasom oboch fakúlt, čo

¹² Gajdošová, M., Kerecman, P. (2015) *Prvé ženy v slovenskej advokácii*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 90-91, 95.

¹³ V čase publikovania knihy *Žena novej doby* (1939), JUDr. Jarmila Bousková-Rostočilová uvádza: „Dnes máme najviac právničiek v advokácii, niečo málo v notárstve. V štátnej službe je ich najviac v stave sudcovskom, ale i tam tvoria len 2,7 % všetkých sudcovských právnikov. (...) Ojedinele sú právničky i v konceptnej službe centrálnych úradov (v ministerstve sociálnej pečlivosti, školstva a národnej osvety, zahraničných vecí, verejného zdravotníctva a telesnej výchovy a zemedelstva), jedna právnička je v rezorte ministerstva pošt a jedna u zemského úradu v Prahe (prevzatá zo služieb zemského výboru). Inakšie sú právničky v štátnej službe konceptnej len ako úradníčky smluvné.“ s. 168.

sa u Göllnerovej nestalo. Semester práva absolvovaný v Prahe jej Bratislava neuznala a Göllnerová tak v Bratislave bola zapísaná „akoby znova“ do svojho prvého semestra štúdia. Bratislavská fakulta napokon aj dodatočne žiadala pražskú fakultu o stanovisko, či súhlasí s jej ďalším pokračovaním štúdia práva v Bratislave, výsledok tejto komunikácie pre nedochovanosť dokumentov však nie je zrejmy.¹⁴

V prvom semestri svojho štúdia v Bratislave, teda v letnom semestri akademického roka 1929/30, si Alžbeta Göllnerová zapísala výučbu 24 hodín týždenne a išlo o desať predmetov, ktoré sa v letnom semestri zabezpečovali štandardne pre študentov prvého ročníka práva v druhom semestri. Za štúdium platila školné 94 Kč (*kolejně*), pričom mala poplatok znížený na polovicu.¹⁵ Bratislavskú adresu v čase zápisu uviedla: Krížová 83, teda nebývala na dievčenskom internáte. Jej rozvrh v letnom semestri 1929/30 zahŕňal všetky dni, od pondelka do soboty, prevažne v Auditorium Maximum v budove právnickej fakulty na Kapitulskej 1 v Bratislave.¹⁶

¹⁴ Štúdium práva možno osvetliť z niekoľkých dokumentov zachovaných v Archíve Univerzity Komenského v Bratislave. Ide o matričné knihy, do ktorých sa študenti zapisovali na začiatku každého semestra, respektíve vlastnoručne vypisovali „nationale“ a útlý osobný spis Alžbety Göllnerovej (4 dokumenty). Dobrým zdrojom poznania sú aj „brožúrky“ univerzity na každý semester, ktoré obsahujú údaje o vyučujúcich a jednotlivých zabezpečovaných predmetoch podľa fakúlt, ako aj rôzne úradné oznamy potrebné pre študentov. V digitalizovanej verzii sú tieto zoznamy prednášok a zoznamy učiteľov a ústavov univerzity Komenského v Bratislave dostupné na webovom sídle UK, v Archíve UK (<https://uniba.sk/o-univerzite/rektorat-uk/archiv-uk-a/digitalizovane-univerzitne-tlace/zoznamy-prednasok/>).

¹⁵ Z matriky sa dozvedáme, že Ph.Dr. Alžbeta Göllnerová sa narodila v roku 1905 v Čiernom Balogu, okres Brezno, jej štátna príslušnosť bola československá a národnosť slovenská. Pri údají o otcovi je poznamenané „† Karol“. Zapísané mala nasledovné predmety: rímske právo rodinné (2, Tomsa), rímske právo dedičské (2, Boháček), rímske právo obligáčne (4, Boháček), pramene cirkevného práva (1, Bušek), právo cirkvi katolíckej II. (1, Bušek), pomer štátu k cirkvám (2, Buschek), dejiny súkromného práva v strednej Európe (4, Rauscher), dejiny práva v zemiach českých (2, Horna), vývoj poľského parlamentarizmu (2, Markov), štatistika (4, Krejčí). Zaplatené kolejně bolo poznačené nasledovne podľa predmetov: 8, 8, 16, 4, 4, 8, 16, 8, 8, 16, spolu 96 Kč. Poznámka: oslobodenie od kolejně „od ½“ a pri tejto poznámke „VIDI: 30.VI.1930 Dr. Milota“. In: Archív Univerzity Komenského, matrika študentov právnickej fakulty, letný semester 1929/30, č. 927; č. 2896/29-30.

¹⁶ Rozvrh Alžbety Göllnerovej v letnom semestri 1929/1930: Pondelok: 8-10 hod. Dejiny práva v zemiach českých II. Dejiny práva na Slovensku, 2 hodiny, R. prof. Dr. Horna; 10-12 hod. Dejiny súkromného práva v strednej Európe, 2 hodiny, Mr. prof. Dr. Rauscher; obe v Auditorium Maximum; Popoludní – *podľa úmluvy* – Štatistika, 2 hodiny, R. prof. Dr. Krejčí; Utorok: Dopoludnia – *podľa úmluvy* – Štatistika, 2 hodiny, R. prof. Dr. Krejčí; Streda: 8-10 hod. Rímske právo rodinné, 2 hodiny, R. prof. Dr. Tomsa; 10-12 hod. Dejiny súkromného práva v strednej Európe, 2 hodiny, obe v Auditorium Maximum, Mr. prof. Dr. Rauscher; Štvrtok: 8-10 hod. Rímske právo obligáčne, 2 hodiny, Mr. prof. Dr. Boháček; 10-11 hod. Právo cirkve katolíckej II., 1 hodina, R. prof. Dr. Bušek; 11-12 hod. Pramene cirkevného práva, 1 hodina, R. prof. Dr. Bušek; všetko v Auditorium Maximum; Piatok: 8-10 hod. Rímske právo obligáčne, 2 hodiny, Mr. Prof. Dr. Boháček; 10-12 hod. Pomer štátu k cirkvám, 2 hodiny, obe v Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Bušek; Sobota: 8-10 hod. Rímske právo dedičské, 2 hodiny, Auditorium Maximum, Mr. Prof. Dr. Boháček; Vývoj poľského parlamentarizmu, 2 hodiny, prednášal S. doc. Dr. Markov, pričom v rozvrhu bolo uvedené – *podľa úmluvy*. In: Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v letnom semestri štúd. r. 1929-1930. Letný semester počína sa 16. februára 1930 a končí sa 30. júna 1930. V Bratislave 1930. Nákladom akademického senátu university Komenského v Bratislave, s. 10-11; https://uniba.sk/uploads/media/1929_1930_-_LS_UK_01.pdf.

Druhým semestrom práva v Bratislave pre Dr. Alžbetu Göllnerovú bol zimný semester („beh“) 1930/1931.¹⁷ Zapísala si šesť predmetov, celkovo 17 hodín týždenne a išlo hodiny, ktoré sa štandardne zabezpečovali pre prvákov právnikov v prvom semestri štúdia, teda „*dobiehala svoje prvácke predmety*“.¹⁸ Kolejné platila 136 Kč, pričom v tomto semestri už nemala úľavu na poplatku.¹⁹

1.3 Problematické zanechanie štúdia práva Alžbety Göllnerovej v Bratislave v roku 1931

Údaje týkajúce sa tretieho semestra Alžbety Göllnerovej v Bratislave naznačujú dôvody nedokončenia štúdia práva. Göllnerová sa síce zapísala na štúdium práva aj v letnom semestri 1930/1931, no zapísala si celkovo len 12 hodín týždenne, z toho iba dva predmety z práva v rozsahu celkovo troch hodín (ústavné dejiny Moravy a zemské zriadenie v českom štáte u prof. Hornu). Išlo o predmety, ktoré boli určené pre právnikov prvákov do druhého semestra, teda tie, ktoré si ešte nezapísala vo svojom prvom bratislavskom semestri. Alžbeta Göllnerová si však do rozvrhu zapísala štyri predmety z maďarskej filológie, v celkovom rozsahu 9 hodín. Išlo o všetky predmety, ktoré na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave zabezpečoval Pavol Bujnák a išlo o všetky predmety, ktoré sa v oblasti maďarskej filológie na filozofii v Bratislave vtedy vyučovali.²⁰ Z matričného zápisu vyplýva, že

¹⁷ Z vlastnoručne vypísaného matričného listu „nationale“: miesto narodenia Čierny Balog, okres narodenia Brezno, zem narodenia Č.S.R.; Dátum narodenia 19.X.1905; Domovská obec – Brezno, štátna príslušnosť československá, národnosť slovenská. Byt: Banská Bystrica, Za sedriou č. 4, otec: Karol Göllner (mŕtvy), kolonka pre údaj o útorovi – prázdna, kde študovala v poslednom semestri: Bratislava, Univerzita Komenského; na imatrikulácii sa preukázala: indexom; VIDl: 15.II.1931 Dr. Tomsa, dekan; In: Archív Univerzity Komenského, matrika študentov právnickej fakulty, zimný semester 1930/31, Nationale 282, č. 138.

¹⁸ Rozvrh Alžbety Göllnerovej v zimnom semestri 1930/1931: Pondelok: 8-10 hod. Dejiny práva v zemiach českých, 2 hodiny, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Horna; 10-12 hod. Dejiny verejného práva v strednej Európe, 2 hodiny, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Rauscher; Utorok: 8-10 hod. Dejiny práva v zemiach českých, 2 hodiny, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Horna; 10-12 hod., Úvod do vied právnych a štátnych, 2 hodiny, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Tomsa; Streda: 8-10 hod. Dejiny verejného práva v strednej Európe, 2 hodiny, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Rauscher; 11-13 hod. Rímske právo, časť obecná, 2 hodiny, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Tomsa; Štvrtok: 8-9 hod. Rímske právne pramene, 1 hodina, Auditorium Maximum, M. r. prof. Dr. Boháček; 9-10 hod. Rímske právo vecné, 1 hodina, Auditorium Maximum, M. r. prof. Dr. Boháček; 12-13 hod., Úvod do vied právnych a štátnych, 1 hodina, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Tomsa; Piatok: 8-10 hod. Rímske právo vecné, 2 hodiny, Auditorium Maximum, M. r. prof. Dr. Boháček; In: Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v zimnom semestri štúd. r. 1930-1931. Zimný semester počína sa 1. októbra 1930 a končí sa 15. februára 1931. V Bratislave 1930. Nákladom akademického senátu university Komenského v Bratislave, Tlačou štátnej tlačiarne v Prahe, s. 14-15, https://uniba.sk/uploads/media/1930_1931_-_ZS_UK_01.pdf.

¹⁹ Podrobnejšie o štúdiu na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave pozri: Gregor, M., Lysý, M., Martincová, L. (eds.) (2022) *Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave I*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, s. 25-62.

²⁰ Rozvrh Alžbety Göllnerovej v letnom semestri 1930/1931: Pondelok: 8-10 hod. Proseminár pre maďarskú filologiu: Čítanie a rozbor básní Adyho, 2 hodiny, poslucháreň na II. p., Supl. m. r. prof. Dr. Bujnák; 14-16 hod. Dejiny literatúry maďarskej, román a drama do revolúcie, 2 hodiny, poslucháreň na II. p., Supl. m. r. prof. Dr. Bujnák; 18-19 hod. Historická mluvnica maďarská: Vokalismus, 1 hodina, poslucháreň na II. p., Supl. m. r. prof. Dr.

kolejnú jej bolo vypočítané na 64 Kč, bez údajov o oslobodení z platenia, no tiež bez údajov o vidimácii dekanom²¹. Na okraj kreáliám financovania štúdia práva v Bratislave treba uviesť, že za prednášky sa platilo 8 Kč za hodinu za semester a semináre boli bezplatné.²²

Göllnerovej posledný semester štúdia práva bol problematický z viacerých hľadísk. Zapísala sa naň dodatočne, zapísala si „prvácke“ právnické predmety, hoci podľa poradia semestrov mala siahať na „druhácke“, zapísala si väčšinu predmetov zabezpečovaných filozofickou fakultou a prešetroval sa jej prestup z Prahy. Navyše, nedochovali sa dokumenty objasňujúce jej zanechanie štúdia.

Čiže posledným semestrom štúdia práva Alžbety Göllnerovej v Bratislave bol jej tretí semester, a to letný semester akademického roka 1930/31. Zapísala sa naň dodatočne, až koncom marca 1931, no dôvod nie je zrejмый. Riadny zápis sa konal v dňoch 9. – 23. februára 1931. Dodatočný zápis jej bol povolený²³, ale zároveň sa v spise upozorňuje na nedoriešenú otázku jej prestupu z pražskej právnickej fakulty: „(..) z *indexu však není patrno, že by byla dostala dimissorium, ani není v něm*

Bujnáč; Utorok: 8-10 hod. Ústavné dejiny Moravy, 2 hodiny, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Horna; 8-10 hod. Seminár pre maďarskú filológiu: Maďarská poesia XIX. storočia; staré texty, 2 hodiny, miestnosť neudaná, Supl. m. r. prof. Dr. Bujnáč; Streda: 10-11 hod. Dejiny literatúry maďarskej, román a drama do revolúcie, 1 hodina, poslucháreň v II. p., Supl. m. r. prof. Dr. Bujnáč; 12-13 hod. Zemské zriadenie v českom štáte, 1 hodina, Auditorium Maximum, R. prof. Dr. Horna; 18-19 hod. Historická mluvnica maďarská: Vokalizmus, 1 hodina, poslucháreň na II. p., Supl. m. r. prof. Dr. Bujnáč; miestnosti výučby filozofickej fakulty boli v tomto semestri v budove Štátneho dievčenského ref. reálneho gymnázia Reichardova 33 – prízemie, mezanin a prvé poschodie a Reichardova 32b – I., II., III. posch., (dnešná budova na rohu Rajskej a Dunajskej ulice v Bratislave, pozn. M.G.). In: Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v letnom semestri štúd. r. 1930-1931. Letný semester počína sa 16. februára 1931 a končí sa 30. júna 1931. V Bratislave 1931. Nákladom akademického senátu univerzity Komenského v Bratislave, s. 11-12, 31-32, https://uniba.sk/uploads/media/1930_1931_-_LS_UK_01.pdf; Nie je jasné, ako Dr. Göllnerová vyriešila utorkovú kolíziu rozvrhu, či musela dať jednému predmetu prednosť, alebo sa v realite čosi presunulo. Odhadnúť možno preferenciu filológie.

²¹ Archív Univerzity Komenského, matrika študentov právnickej fakulty, letný semester 1930/31, Nationale 258, VIDÍ: žiaden údaj.

²² Kolejnú sa platilo 8 Kč za týždennú hodinu za semester, a to za prednášky. Seminárne cvičenia boli bezplatné. Riadny poslucháč platil poplatok pri I. semestri 65 Kč 50 hal., riadny poslucháč ďalšieho semestra 27 Kč 50 hal., povolenie dodatočného zápisu bolo spoplatnené dávkou 50 Kč. Za dievčenský univerzitný internát na Cintorínskej č. 2 v Bratislave sa platilo: „mesačný poplatok za byt s otopom, osvetlením, upratovaním a kúpeľmi“ 130 Kč („ložné prádlo a periny musia si poslucháči priniesť so sebou“), poplatok za stravu bol 8 Kč denne. In: Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v letnom semestri štúd. r. 1930-1931. Letný semester počína sa 16. februára 1931 a končí sa 30. júna 1931. V Bratislave 1931. Nákladom akademického senátu univerzity Komenského v Bratislave, s. 1, 4, 5, 8.

²³ Koncept listu Rektorátu Univerzity Komenského v Bratislave: „*Slečne Ph. Dr. Alžbete Göllnerovej, Bratislava, Krížová ul. 81. Na základe zmocnenia daného mne usnesením akademického senátu univerzity Komenského zo dňa 26. júna 1930 svolujem k Vašej žiadosti zo dňa 3. marca 1931 podľa návrhu dekanstva právnickej fakulty, aby ste bola dodatočne zapísaná za riadnu poslucháčku právnickej fakulty univerzity Komenského do letného behu st. r. 1930/31. Zápis treba Vám vykonať na univerzitnej kvesture v stredu, dňa 18. marca 1931 medzi 10 – 12 hod. Súčasne potvrdzujem, že ste zaplatila dávkou z úradných úkonov za dodatočný zápis 50 Kč.*“ In: Archív Univerzity Komenského, spis Ph.Dr. Alžbety Göllnerovej, list rektorátu UK Bratislava, č. j. 1754/30-31 z 10.3.1931.

*poznámky, že by svůj odchod ohlásila. Dovoluji si na tuto okolnost tu upozorniti.*²⁴ Takto pripísal do spisu poznámku rektor Univerzity Komenského Milota dekanstvu právnickej fakulty. Dokonca poznámka v spise z 20. marca 1931 dokladá, že na dodatočný zápis bola znovu vyzvaná: „*Záznam. Zjištěno, že zápis na kvestuře dosud neprovedla*“. A k tomu: „*Vyháška. Vyzývám sl. Ph.Dr. Göllnerovou Alžbetu, aby se co nejdříve dostavila s indexem do kanceláře dekanství.*“²⁵

Výsledok komunikácie, týkajúci sa šetrenia Göllnerovej právnického štúdia v Prahe, respektíve zisťovanie stanoviska Prahy na jej ďalšie štúdium práva v Bratislave, nie je dochovaný ani v bratislavskom ani v pražskom univerzitnom archíve²⁶. Je však zrejmé, že v septembri 1931 *Ph.Dr.* Alžbeta Göllnerová pôsobila ako profesorka na reálnom gymnáziu v Rimavskej Sobote.²⁷

Nemožno uviesť, aký bol dôvod ťažkostí, spojených so zadržaným indexom, či bratislavská fakulta dostala nejaký úradný list z pražskej právnickej fakulty, nie sú známe ani ďalšie snahy Alžbety Göllnerovej o pokračovanie v štúdiu práva v Bratislave. Akokoľvek, v akademickom roku 1931/32, a ani neskôr, už na práve v Bratislave evidovaná nebola.

Pre objasnenie organizovania si svojho právnického štúdia Alžbetou Göllnerovou je potrebné uviesť, ako vyzeralo právnické štúdium „bežne“. Na právnickej fakulte mali študenti v priebehu prvých troch semestrov absolvovať historicko-právnu časť štúdia a po nej historicko-právnu štátnicu. Potom nasledovalo päť-semestrové obdobie, po ktorom sa mala absolvovať judiciálna a štátovedecká štátnica, potom rigoróza (osobitné štátne skúšky). Zo zapísaných predmetov Alžbety Göllnerovej v jej treťom semestri je zrejmé, že si nezapísovala predmety pre tretí semester štúdia, teda nefinalizovala svoje štúdium pre potrebnú prvú historicko-právnu štátnicu. Ešte si nezapísala predmety rímsky proces civilný, dejiny konštitučných snáh v strednej

²⁴ Archív Univerzity Komenského, spis *Ph.Dr.* Alžbety Göllnerovej, č. j. 2460/30-31 z 5.3.1931, pri podpise rektora Milotu je dátum 13.3.1931, č. 3005/30-31.

²⁵ Archív Univerzity Komenského, spis *Ph.Dr.* Alžbety Göllnerovej, č. j. 3005/30-31.

²⁶ V osobnom spise je zachovaný koncept listu z dekanstva v Bratislave adresovaný dekanstvu právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe: „*Dovoluji si oznámiti, že na tamní fakultě byla v zim. sem. st. r. 1929/30 (dne 29. XI. 1929) zapsána jako řádná posluchačka práv slečna Ph.Dr. Alžběta Göllnerová narozen. r. 1905 v Čiernom Balogu okr. Brezno nad Hronom na Slovensku. Akademický slib složila. Potvrzení přednášek uděleno nebylo, takže semestr jest neplatný. V let. sem. 1929/30 slečna Göllnerová na základě absolutoria filosofie byla přijata za řádnou posluchačku práv na právnické fakultě Komenského university v Bratislavě. Ježto dodatečně bylo zjištěno, že v indexu není záznam o tom zda ly svůj odchod na tamní fakultě ohlásila, prosím o sdělení není-li námitek proti pokračování ve studiu práv na zdejší fakultě.*“ In: Archív Univerzity Komenského, spis *Ph.Dr.* Alžbety Göllnerovej, č. j. 3005/30-31, z 13.4.1931, Vec: *Sl. Ph.Dr.* Alžběta Göllnerová, pokračování ve studiu práv, poznámka ceruzkou: „*Prisl. index pozdržen dne 14. dubna 1931*“.

²⁷ Vyplýva to z rukou písaného listu Alžbety Göllnerovej adresovaného dekanstvu právnickej fakulty v Bratislave, z 29.9.1931, v ktorom sa informovala na svoj index a na stanovisko k prestupu – podpis: *prof. Ph.Dr. Alžbeta Göllnerová, Rimavská Sobota, Reálne gymnázium.*“ In: Archív Univerzity Komenského, spis *Ph.Dr.* Alžbety Göllnerovej, list zo dňa 29.9.1931, Rimavská Sobota.

Európe, dejiny súdneho poriadku v zemiach slovanských a iné predmety, teda možno usúdiť, že ak plánovala pokračovať v štúdiu práva, tak si bola vedomá, že sa jej štúdium predĺži. Štandardne mali študenti práva v semestri zapísaných cez 20 hodín výučby, pritom Göllnerová si zapísala iba v prvom semestri 24 hodín, v druhom 17 a v treťom už len 12 hodín. Na druhej strane je zrejmé, že vo svojom „poslednom semestri“ väčšiu časť svojho rozvrhu už venovala maďarskej filológii. Zapísala si všetky predmety, ktoré sa týkali maďarského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, zabezpečované supľujúcim mimoriadnym profesorom Bujnákom,²⁸ ktorý v tom čase do Bratislavy prišiel z Univerzity Karlovej v Prahe a s ktorým v ďalšom období spolupracovala.²⁹

Pavel Bujnák bol doktorom filozofie, mimoriadnym profesorom maďarskej filológie na Karlovej univerzite v Prahe, habilitovaný v roku 1925 na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe a menovaný mimoriadnym profesorom Karlovej univerzity v roku 1929. Na bratislavskej filozofii bol poverený supľovaním prednášok z maďarskej reči a literatúry.³⁰

²⁸ Ph. Dr. Pavel Bujnák, mr. prof. Univerzity Karlovej, pôsobil na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave od akademického roka 1929/30, a to „Pre jazyk maďarský“. Pre zimný semester 1929/30 zabezpečoval v sekcii „Maďarská reč a literatúra“ ako „supl. s. doc. Dr. Bujnák (z Karlovej univerzity)“: *Úvod do historickej gramatiky jazyka maďarského* (2 h), *Dejiny literatúry maďarskej, doba protireformácie* (3 h); V sekcii „Seminár pre maďarskú reč a literatúru“: *Čítanie starých textov maďarských* (2 h). V letnom semestri 1929/30 zabezpečoval v sekcii „Maďarská reč a literatúra“: *Dejiny literatúry maďarskej, doba protireformácie* (3 h), *Dejiny maďarského jazyka. Úvod.* (2 h); V sekcii „Seminár pre maďarskú reč a literatúru“: *Čítanie starých textov maďarských* (2 h). V zimnom semestri 1930/31 zabezpečoval na filozofii v sekcii: „Maďarská filologia“ predmety (prednášky): *Dejiny literatúry maďarskej, doba obrodenia* (3 h) a *Historická mluvnica maďarská: vokalizmus* (2 h). V sekcii „Seminár pre maďarskú filologiu“ zabezpečoval *Maďarský román v 19. st. a čítanie starých textov maďarských* (2 h). In: Soznam osôb a ústavov University Komenského v Bratislave, taktiež štátnych zkušobných komisií podľa stavu na začiatku štúd. roku 1929-30, Nákladom Akademického senátu University Komenského v Bratislave. Tlačou Štátnej tlačiarne v Prahe, s. 43; Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v zimnom semestri štúd. r. 1929-1930. Zimný semester počína sa 1. októbra 1929 a končí sa 15. februára 1930. V Bratislave 1929. Nákladom akademického senátu university Komenského v Bratislave, s. 32-33; Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v letnom semestri štúd. r. 1929-1930. Letný semester počína sa 16. februára 1930 a končí sa 30. júna 1930. V Bratislave 1930. Nákladom akademického senátu university Komenského v Bratislave, s. 33; Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v zimnom semestri štúd. r. 1930-1931. Zimný semester počína sa 1. októbra 1930 a končí sa 30. júna 1931. V Bratislave 1930. Nákladom akademického senátu university Komenského v Bratislave, Tlačou štátnej tlačiarne v Prahe, s. 35; Jeho predmety zabezpečované v letnom semestri 1930/31 sú zaznamenané pri príslušnom rozvrhu Dr. Göllnerovej.

²⁹ Neskoršia spolupráca s prof. Bujnákom je zrejme z iných zdrojov, napr. „(...) Či bola A. Gwerková-Göllnerová, sľubná hungaristka, „odkázaná“ na podporu profesora Bujnáka, a aké predpoklady musela ako samoživiteľka splniť, aby sa bez inštitucionálneho krytia mohla venovať výskumu.“ In: Bystrzak, M. (2021) Alžbeta Gwerková Göllnerová (1905 – 1944): stav výskumu, diskusia, perspektívy. In *Slovenská literatúra*, vol. 68, 2021, no.2, s. 189. (chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://www.sav.sk/journals/uploads/04061958slov_lit_02-21-vnutro-09.pdf).

³⁰ Pavel Bujnák (*24.4.1882, Dolný Kubín, †13.11.1933 Praha), Byt: Praha-Bubeneč, Bubenečská tŕ. 470. Bol tiež člen skúšobnej komisie pre učiteľstvo na stredných školách. In: Soznam osôb a ústavov University Komenského

Alžbeta Göllnerová akiste o jeho pôsobení od roku 1929/30 na bratislavskej filozofickej fakulte vedela a vzbudilo to u nej vážny záujem. Zrejme preto jej letný semester 1930/31 už bol nasmerovaný na všetky predmety, ktoré Pavel Bujnák na filozofii z maďarskej filológie prednášal a cvičil.

1.4 Alžbeta Göllnerová spolutvorí ženské zastúpenie štúdia práva v Bratislave

V čase štúdia Alžbety Göllnerovej na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave študovali ženy približne v 5 % zastúpení. V letnom semestri akademického roka 1929/30 to bolo spolu 949 študentov, z toho 44 žien (4,6 %), v zimnom semestri akademického roka 1930/31 spolu študovalo 1095 študentov, z toho 63 žien (5,8 %), v letnom semestri akademického roka 1930/31 spolu študovalo 1066 študentov, z toho 67 žien (6,3 %). Najväčšie zastúpenie žien na práve v Bratislave v prvorepublikovom období bolo 8,5 % (zimný semester 1933/34, 1101 študentov, z toho 94 žien).

V národnostnom zložení študentiek v období, keď študovala Alžbeta Göllnerová na práve v Bratislave, bola skladba približne nasledovná: 66 študentiek slovenskej národnosti (44,9 %), 37 českej (25,2 %), 18 maďarskej (12,2 %), 17 mali zapísanú židovskú národnosť (11,6 %), tri nemeckej (2,0 %), ruskej jedna (0,7 %), štyri mali zapísanú československú národnosť (2,7 %), poľskú jedna študentka (0,7 %).³¹ Ide o porovnávané obdobie akademických rokov 1926/27 – 1931/32, kedy aspoň jeden semester študovalo spolu 147 študentiek.

Religiózne zloženie študentiek v tom istom období bolo nasledovné: rímsko-katolícke vyznanie (42,9 %), židovské (34,7 %), evanjelické augsburského vyznania (15,0 %), evanjelické reformované vyznanie (2,0 %), československé vyznanie (1,4 %), bez vyznania (2,0 %), po jednej študentke bolo zastúpené vyznanie pravoslávne a česko-bratské, jedna študentka nemala uvedený údaj.³²

Alžbeta Göllnerová študovala právo slobodná a sirota. V tom čase medzi študentkami boli aj vydaté a tiež vdovy. Zo sociálneho pohľadu, z počtu študentiek, ktoré študovali právo v Bratislave v akademických rokoch 1921/22 – 1938/39 aspoň jeden semester, teda celkovo z 312 študentiek, bolo 31 študentiek, ktoré začali študovať už vydaté alebo sa vydali počas štúdia a z tohto celkového počtu bolo 40 študentiek, ktoré mali otca po smrti.

v Bratislave, taktiež štátnych zkušobných komisií podľa stavu na začiatku štúd. roku 1930-31, Nákladom Akademického senátu University Komenského v Bratislave. Tlačou Štátnej tlačiarne v Prahe, s. 43.

³¹ Gajdošová, M., Kerecman, P. (2015) *Prvé ženy v slovenskej advokácii*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 84-85.

³² Gajdošová, M., Kerecman, P. (2015) *Prvé ženy v slovenskej advokácii*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 88.

PhDr. Alžbeta Göllnerová bola výnimočnou ženou svojej doby, pretože patrila k malému percentu žien, ktoré mali univerzitný titul a rozhodli sa pre štúdium na ďalšej fakulte. Treba uviesť, že v čase, keď Alžbeta nastúpila na štúdium v Bratislave, v akademickom roku 1929/30, z celkového počtu osem prváčok na práve boli až dve doktorky filozofie.³³ Z počtu 312 študentiek práva v Bratislave, ktoré študovali aspoň jeden semester v akademických rokoch 1921/22 – 1938/39, tu boli tri doktorky medicíny a dve doktorky filozofie, medzi absolventkami práva ale evidované nie sú. Alžbeta Göllnerová patrila k 1,6 % takto výnimočných žien na fakulte.³⁴

2. PRÁVNICKÉ PROSTREDIE OVPLYVŇovalo VEREJNÉ PROSTREDIE – PUBLIKÁCIA „ŽENA NOVEJ DOBY“ AKO VÝSLEDOK SPOLUPRÁCE ALŽBETY GÖLLNEROVEJ GWERKOVEJ (AJ) S PRVÝMI PRÁVNIČKAMI V ČESKOSLOVENSKU

Právnické štúdium (hoci nedokončené, v zásade štvor-semesterové) PhDr. Alžbetu Gwerkovú-Göllnerovú ovplyvnilo v jej verejnom pôsobení. Gwerková-Göllnerová „ako kultúrna pracovníčka, propagátorka maďarskej literatúry, aktivistka ženského hnutia, stredoškolská učiteľka v Spišskej Novej Vsi, Rimavskej Sobote, Bratislave a Banskej Štiavnici“ (Bystrzak, 2021, s. 187) zužitkovala svoje právnické štúdiá. Alžbeta Göllnerová si rozšírila nielen vzdelanie a prehľad, ale predovšetkým sa zoznámila s ďalším intelektuálnym prostredím Prahy i Bratislavy a nadviazala vzťahy aj s právničkami.

Podľa *Magdaleny Bystrzak* sa Alžbeta Göllnerová zúčastnila: „rozmanitých vedeckých a kultúrnych podujatí, okrem iného Zjazdu mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach (1932), VII. Medzinárodného kongresu historických vied vo Varšave (1933), VII. Kongresu Medzinárodnej federácie vysokoškolsky vzdelaných žien v Krakove (1936), Kongresu slovenských spisovateľov v Trenčianskych Tepliciach (1936) a VIII. Medzinárodného kongresu historických vied v Zürichu (1938). Mnoho svojich plánov nezrealizovala a jej súkromná korešpondencia z tridsiatych rokov naznačuje, že bola

³³ Zaujímavé je, že PhDr. Göllnerová mala v Bratislave ako spolužiačku doktorku filozofie, ktorá mala v rodine blízko k advokácii. PhDr. Mila Glaserová (1889) začala právo v Bratislave študovať od zimného semestra 1929/30 a evidovaná je dva semestre (ako 40-ročná). Osobitne zaujímavé je to preto, lebo v tom čase študoval aj Pavel Glaser (narodený v roku 1911, v akademickom roku 1932/33 bol zapísaný do VII. semestra), pričom údaje o jeho otcovi prezrádzajú, že šlo o pravotára (advokáta) Dr. Karola Glasera. Pri všetkých troch Glaserovcoch je zhodne uvedená bratislavská adresa Palisady 53/a. (In: Matriky Archívu Univerzity Komenského.) Dr. Karol Glaser patril k výnimočným advokátom, otvoreným novej dobe, pretože v tomto prvotnom období vstupu žien do advokácie, v rokoch 1926-1928 poskytol prax žene-právničke Lujze Pappovej, historicky prvej advokátskej koncipientke na Slovensku (ako prvý ju od októbra 1925 zamestnal advokát Dr. Milan Ivanka).

³⁴ Gajdošová, M., Kerecman, P. (2015) *Prvé ženy v slovenskej advokácii*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 90.

v ustavičnom zhone. Demokratický štát považovala pritom za jedinečnú šancu nielen pre Slovensko, ale aj pre československé ženy.“³⁵

Prevažná väčšina dôležitých spoločenských vzťahov je regulovaná právom a to si celkom konkrétne, kontaktom s právnickým štúdiom, uvedomila aj Alžbeta. Preto jej verejné pôsobenie, predovšetkým organizovanie a koncipovanie rozsiahlej publikácie – v podstate demokratickej osvety - *Žena novej doby* (1939),³⁶ ktorá dokladá dobre rozvinutú spoluprácu ženského verejného angažovania a vysokú intelektuálnu úroveň autorského kolektívu, bolo celkom zámerne nasmerované aj na právne otázky. Ako spolu-editorka publikácie si uvedomovala, že podstatné spoločenské zmeny, najmä v dôsledku tých štátoprávnych, je dôležité vysvetliť osobami znalými práva. Preto sú v publikácii zaradené aj príspevky venované súkromnoprávnym a verejnoprávnym témam s ohľadom na právne postavenie ženy. Práve tu možno zvýrazniť Alžbetine „ženské intelektuálne kontakty“ aj z prostredia štúdia práv.

Pre priblíženie ducha tejto knihy a doby možno uviesť čosi z Göllnerovej úvodného slova: „...*My len teraz budujeme tradíciu svojej politickej, národnej a sociálnej slobody. (...) Nová doba je vo vare, budujú sa zvyklosti nového života. Ženy majú volebné právo, nastupujú miesta vo verejnom živote vedľa mužov. A tak niet divu, že ocitajú sa pred novými možnosťami, novými problémami a mnohé z nich poctivo sa usilujú prispôbiť týmto zmeneným pomerom. Ich postavenie komplikuje skutočnosť, že mužovia neurobili tak veľkého pokroku vpred ako ženy, húževnate sa pridržajú starých tradícií, starého typu žien, ale – hoci i neuvedomele – žiadajú pritom od nich, aby sa prispôbily novým pomerom.*“ Preto sa kniha svojou skladbou príspevkov a ich (najmä) autoriek pokúša nájsť rovnováhu medzi požiadavkami „nového verejného života“ a „zastaralého súkromného života“.

Do publikácie *Žena novej doby*, prispelo so svojimi spolu ôsmymi príspevkami päť právničiek.³⁷ V zásade ide o objemné dielo (vyše 600 strán), ktoré je vnútorne tematicky členené do kapitol (1. Význam ženy, 2. Dospievajúce dievča, 3. Mladá žena,

³⁵ Bystrzak, M. (2021) Alžbeta Gwerková Göllnerová (1905 – 1944): stav výskumu, diskusia, perspektívy. In *Slovenská literatúra*, vol. 68, 2021, no.2, s. 187. (chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcgclefindmkaj/https://www.sav.sk/journals/uploads/04061958slov_lit_02-21-vnutro-09.pdf)

³⁶ Zborník *Žena novej doby* (v prvom vydaní v roku 1938 s podtitulom *Knihy pre výchovu demokratickej ženy*, v druhom vydaní v roku 1939 s podtitulom *Knihy pre národnú výchovu ženy*) zostavila Alžbeta Göllnerová spolu so svojou učiteľkou z čias gymnaziálnych štúdií v Banskej Bystrici a dlhoročnou priateľkou Jarmilou Zigmundovou. In: Bystrzak, M. (2021) Alžbeta Gwerková Göllnerová (1905 – 1944): stav výskumu, diskusia, perspektívy. In: *Slovenská literatúra*, vol. 68, 2021, no.2, s. 187, 189. (chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcgclefindmkaj/https://www.sav.sk/journals/uploads/04061958slov_lit_02-21-vnutro-09.pdf)

³⁷ Göllnerová, A., Zigmundová, J. (1939) *Žena novej doby. Knihy pre národnú výchovu ženy*. Vydané vlastným nákladom v tlačiarňi Pallas v Prešove. Návrh na väzbu urobil akad. maliar Edmund Gwerk, Alžbetin manžel.

4. Žena vo verejnom živote, 5. Žena v súkromnom živote, 6. Osobná kultúra ženy, 7. Kultúra rodiny, 8. Moderná domácnosť, 9. Prídavok – Bibliografia kníh vhodných pre vzdelané ženy, ktorý zostavila PhDr. M. L. Černá³⁸). Celkovo je v knihe publikovaných 84 príspevkov prevažne od ženských autoriek (prispeli traja muži, z toho jeden s titulom MUDr. a jeden PhDr.), samostatný príhovor Eleny Maróthy-Šoltésovej a Göllnerovej úvod. V ženských autorkách sú zastúpené aj tie s univerzitným vzdelaním, šesť s titulom PhDr. (vrátane Göllnerovej), jedna s titulom Dr., sedem s titulom MUDr., jedna s titulom Ing. Dr., jedna Ing. a jedna s titulom Arch. Ing., päť s titulom JUDr., prevažne zo Slovenska a čiastočne z Čiech. Takmer desatina príspevkov v zborníku je venovaná právnym témam, a to spracovaných právničkami.

Obsahové koncipovanie tém od právničiek bolo akiste koordinované PhDr. Göllnerovou, najmä voči JUDr. Zdenke Teleckej, ktorá bola Alžbetinou spolužiačkou na práve v Bratislave a ktorá je v publikácii autorkou až štyroch príspevkov.³⁹ JUDr. Telecká tu publikovala odborne spracované témy súdobého právneho postavenia žien (*Významné odchýlky v právnom postavení slovenskej ženy*), kde zrozumiteľným spôsobom vysvetlila rozdiely medzi rakúskym a uhorským rodinným a dedičským právom, ktoré v čase unifikácie a zároveň právneho dualizmu v Československu osvetľovali právne postavenie žien v Čechách a na Morave a na druhej strane na Slovensku. Významný je aj odkaz zo záveru – podľa porovnania bývalého uhorského práva plynie, „že slovenská žena má lepšie postavenie ako žena česká podľa rakúskeho práva. Bývalé právo uhorské zachováva aj manželke viac samostatnosti, rovnoprávnosti a slobody. V dôsledku toho žena slovenská musí sa snažiť toto postavenie si zachovať.“ (s. 125). V príspevku *Žena občianka* vysvetľuje verejnoprávny pohľad na inštitút občianstva, sumarizuje práva a povinnosti občana, pričom zvyrazňuje morálny obsah občianstva ženy, ktorý porovnáva vo vývoji s obdobím štúrovským a poštúrovským, pričom apeluje na účasť žien vo verejnom priestore (s. 129 a nasl.). JUDr. Telecká do zborníka spracovala aj „super moderné“ témy svojej doby – *Právna poradňa pre ženy* a *Ženské organizácie a ich cieľ* (s. 283-289). V príspevku *Právna poradňa pre ženy* sprostredkovala informáciu o možnosti využiť nielen tzv. verejné dni na okresných súdoch, kedy sa nemajetným stránkam poskytovala základná právna rada povereným sudcom, ale najmä o možnosti pre ženy využiť služby Klubu Ženskej národnej rady v Bratislave. Tento klub od roku 1937

³⁸ Radené podľa témy: I. *Dejepis, kultúrne a literárne dejiny*, II. *Životopisy a pamäti*, III. *Zemepis, vlastiveda a cestopisy*, IV. *Filozofia, psychológia, etika, sociológia, náboženstvo, výchova*, V. *Nár. hospodárstvo-sociálne otázky*, VI. *Zdravoveda, telovýchova a výživa*, VII. *Žena a ženská otázka*, VIII. *Prírodné vedy a príroda*, IX. *Technické vedy*, X. *Politické, právne a štátne vedy*; Ide o odkazy na knihy a články väčšinou vydané v Československu v 20. a 30. rokoch 20. storočia, na s. 589-603.

³⁹ JUDr. Zdenka Telecká študovala na právnickej fakulte v Bratislave v rokoch 1929/30 – 1932/33 a promovala v roku 1934; krátko pôsobila ako advokátska koncipientka v Bratislave a od roku 1935 nastúpila „do súdnych služieb“; podrobnejšie: Gajdošová, M., Kerecman, P. (2015) *Prvé ženy v slovenskej advokácii*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 197-198.

s pomocou Mestskej pečlivosti o matky a kojencov v Bratislave zriadil pre ženy právnu poradňu, ktorá raz do týždňa poskytovala zdarma právne rady nemajetným ženám v núdzi, a to najmä v prípadoch rozvodov, rozlúk, alimentov a súdneho vysťahovania z bytu. JUDr. Telecká v príspevku *Ženské organizácie a ich cieľ* predstavila vo vnútornom členení jednotlivé ženské spolky, pričom takýmto spôsobom systematicky sprostredkovala myšlienku významného podielu spolkového života na presadzovanie kultúrneho, vzdelanostného, sociálneho a politického rozvoja žien a zvýraznila potrebu ženského angažovania sa aj „navonok“, nielen „v domácnosti a v úrade“.

Príspevky právničiek sa týkali taktiež nasledovných tém - JUDr. Vilma Součková-Matuchová: *Pomer novodobej ženy k ľudskej spoločnosti a jej postavenie v nej*, JUDr. Maria Mikulová: *Právne postavenie ženy za prvej Republiky* a JUDr. Jarmila Bousková-Rostočilová: *Právničky vo verejnom živote*. Jednou z prispievateľiek – právničiek – bola JUDr. Emma Okályi, ktorá - v tom čase ako 37-ročná - píše s odbornosťou i nadhľadom o „pracovno-právnom trhu“ pre ženy a mužov na našom území v príspevku *Žena úradníčka*. Emmu však Alžbeta nepoznala zo štúdií, hoci bola staršia od nej iba o tri roky, pretože JUDr. Emma Okályi patrila do celkom prvej šestice absolventiek práva v Bratislave v roku 1926.

Ďalšia zrejماً „kolegiálna“ koordinácia editorky Gwerkovej-Göllnerovej je doložená príspevkom k téme dospievajúcej ženy MUDr. Helenou Hatrikovou, r. Wagnerovou: *Dôležité body fyziologických hraníc*. Táto lekárka zhodou okolností tiež študovala právo (s titulom MUDr. bola evidovaná na práve v Bratislave 6 semestrov).

Kniha *Žena novej doby* sa stala prvou svojho druhu na našom území a predstavuje súdobý komplexný intelektuálny počin so snahou o výchovu, vzdelanie a spoločenskú osvetu a priniesla originálne názory slovenského a československého prostredia prvej polovice 20. storočia. Nesnažila sa kopírovať cudzie vzory, ale iniciovala vlastný intelektuálny potenciál.

ZÁVER

Alžbeta Göllnerová Gwerková spolutvorila ženský zástoj v právnickom štúdiu na našom území v jeho prvopočiatkoch, v prvej polovici 20. storočia, a *i.a.* prispela k mobilizácii vedomia spoločenskej zodpovednosti, a to aj vedomia spoločenskej zodpovednosti právnikov.

Aj keď nedisponujem údajmi o distribúcii diela *Žena novej doby* (1939), už len z jeho zostavenia a publikovania možno sumarizovať niekoľko záverov.

Aktivizovanie demokratických tém, aktivizovanie právnych a politických tém, aktivizovanie ženských tém je súčasťou nášho vývoja prvej polovice 20. storočia. Budovanie občianskej spoločnosti a iniciatívy uskutočňované vo verejnom priestore,

individuálne i v inštitucionalizovaných formách - predovšetkým vo forme dobrovoľného združovania, vzájomná výmena informácií a komunikácia v rôznych úrovniach, toto všetko je zjavným svedectvom svojej doby. Navyše veľkou hnacou silou, ktorú priam cítim z uvedenej publikácie, je vedomie spoločenskej zodpovednosti za rozvoj spoločnosti, za jej spoločenské, politické, právne, ekonomické napredovanie, ale aj za kultivovanie človeka v tom najširšom význame.

Spoločenská zodpovednosť právnikov je široká a dynamická téma, presahujúca právnu zodpovednosť (i právnu zodpovednosť právnikov – pri výkone povolania). Jej súčasťou je hlboké porozumenie úloh, ktoré právnici pre spoločnosť a štát plnia. A to osobitne úloha sudcov a súdnej moci v štáte, vrátane ústavného súdnictva, osobitne prokurátorov a prokuratúry, osobitne advokátov, notárov, exekútorov – samotného výkonu povolania, aj ich vedomia tvorby a napredovania záujmovej samosprávy ako súčasti výkonu verejnej správy. Taktiež legislatívcov, no tiež všetkých právnikov pôsobiacich v najrôznejších úrovniach výkonu funkcií v štáte, vo verejnej správe (vrátane územnej a záujmovej samosprávy) i v súkromnej sfére, v pracovnoprávnom vzťahu či v inej forme výkonu právnických činností, vrátane tých budovaných zdola – neziskového a dobrovoľného charakteru. Rovnako tiež je pre porozumenie spoločenskej zodpovednosti právnikov nevyhnutné kvalitné právnické vzdelávanie, ktoré má za sebou stáročnú históriu (právnické vzdelávanie – aj v slovenčine – má svoju históriu písanú od roku 1921, a to od otvorenia Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave) a taktiež starobylá i súčasná právna veda.

Ak použijem metaforu – *hudba je viac ako hudobník, je vyššia, mohutnejšia, oslobodzujúcejšia, – ale hudba potrebuje dobrých hudobníkov,*⁴⁰ – tak aj *právo je viac ako právnik, je to výnimočný nesený normatívny systém - ale právo potrebuje dobrých právnikov.* Preto neustála vzájomná komunikácia právnikov na všetkých úrovniach ich pôsobenia je dobrým predpokladom permanentného seriózneho uvažovania o jednotlivých právnických profesiách a ich zásadných atribútoch, o právnickom vzdelávaní – disponujúcom širokou mierou akademickej samosprávy, o rozvíjajúcej sa právnej vede. Teda domáca, európska i nadnárodná úroveň je referenčným rámcom pre porozumenie tvorby jednotlivých statusových predpisov právnických profesií (zákon o sudcoch, zákon o prokurátoroch, zákon o advokácii, Notársky poriadok, etc.), ich prepojenie na etický výkon každej profesie, vrátane nadnárodných súvislostí, no aj širšie (zákon o vysokých školách, zákon o Slovenskej akadémii vied, zákon o súdoch, zákon o prokuratúre, zákon o Ústavnom súde SR, etc.). Spoločenská zodpovednosť právnikov sa totiž vzťahuje na stav a výsledok tvorby práva, kvalitu aplikácie práva orgánmi aplikácie práva i kvalitu realizácie práva v najbežnejších právnych vzťahoch, na interpretáciu práva v najvšeobecnejšom

⁴⁰ Inšpirácia z rozhovoru Melánie Puškášovej s Milošom Valentom (Solamente naturali), rádio Devín, 18.10.2023.

zmysle, vzťahuje sa na právnické vzdelávanie a na právnu vedu. Vzťahuje sa na stav delby moci a jej koordináciu, na stav zachovávanía princípov ústavnosti, demokracie a právneho štátu. A tu je zrejmý veľmi úzky vzťah právnikov so štátom, spoločnosťou, s rozvojom občianskej spoločnosti. - Seriózne bremeno na pleciach právnikov. Právnici si to uvedomujú, prinajmenej si to cyklicky pripomínajú.

Zoznam použitej literatúry

Bárány, E. (2019) *Politická zodpovednosť*. In: Vozár, J. (ed.) (2019) *Zodpovednosť v práve. Pocta Oľge Ovečkovej*. Bratislava: Wolters Kluwer

Bystrzak, M. (2021) *Alžbeta Gwerková Göllnerová (1905 – 1944): stav výskumu, diskusia, perspektívy*. In: *Slovenská literatúra*, vol. 68, no.2, pp. 186-192. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sav.sk/journals/uploads/04061958slov_lit_02-21-vnutro-09.pdf

Dudeková Kováčová, G. (2020) *Vojna ako akcelerátor? Politická participácia žien v Uhorsku a v Československej republike*. In: : BENKO, J., DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, G. a kol.: „S ľuďom a pre ľudí“ *Cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky*. Bratislava : Historický ústav SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV

Gábriš, T. (2007) *Vznik právneho poriadku prvej ČSR*. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*. Bratislava : Univerzita Komenského

Gajdošová, M., Kerecman, P. (2015) *Prvé ženy v slovenskej advokácii*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 318 s.

Gajdošová, M. (2021) *Advokátsky stav na Slovensku a budovanie Československej republiky*. (s. 63-104) In: Kober, J. (ed.) a kol. (2021) *Republika právnikov*. Praha: Academia: Ústav štátu a práva AV ČR, 405 s.

Göllnerová, A., Zigmundová, J. (1939) *Žena novej doby. Kniha pre národnú výchovu žien*. Vydané vlastným nákladom v tlačiarni Pallas v Prešove, 597 s.

Gregor, M., Lysý, M., Martincová, L. (eds.) (2022) *Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave I*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 302 s.

Halász, I.: *Nové stredoeurópske ústavy po roku 1918 a ich miesto v modernej ústavnoprávnej histórii regiónu*. Prednáška odznela na konferencii: Mezioborová konferencie o počátkách Československé republiky Na prahu nové doby v sekcii: Sekce F1: *Nová ústavněprávní řešení ve středoevropských ústavách a praxi 20. let, která sa konala v Prahe 26. a 29. októbra 2018*; Pořadatel: Ústav štátu a práva Akademie věd České republiky ve spolupráci s: Ústavom štátu a práva Slovenskej akademie vied, Ústavem právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy, Filosofickou fakultou

Univerzity Karlovy, Filosofickým ústavem Akademie věd České republiky, Ústavem dějin umění Akademie věd České republiky

Kober, J. (ed.) a kol. (2021) *Republika právníků*. Praha: Academia: Ústav státu a práva AV ČR, 405 s.

Ovečková, O. (2021) *Význam vzniku Československej republiky pre začiatky a rozvoj právnej vedy*. (s. 45-62) In: Kober, J. (ed.) a kol. (2021) *Republika právníků*. Praha: Academia: Ústav státu a práva AV ČR, 405 s.

Ovečková, O. (1983) *Zodpovednosť v hospodárskom práve*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 322 s.

Prusák, J. (2023) *Teória práva*. Bratislava: Kalligram, Edícia Exempla iuris, (pôvodné vydanie 1995), 644 s.

Števček, M., Gregor, M., Mlkvý, M. (eds.) (2023) *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 746 s.

Vozár, J. (2021) *O profesijných dráhach niektorých slovenských právníkov pred rokom 1918 a po ňom*. (s. 17-44) In: Kober, J. (ed.) a kol. (2021) *Republika právníků*. Praha: Academia: Ústav státu a práva AV ČR, 405 s.

Archívne dokumenty:

Soznam osôb a ústavov University Komenského v Bratislave, taktiež štátnych zkušobných komisií podľa stavu na začiatku štúd. roku 1929-30, Nákladom Akademického senátu University Komenského v Bratislave. Tlačou Štátnej tlačiarne v Prahe; https://uniba.sk/uploads/media/1929_1930 - ZOU UK 01.pdf

Soznam osôb a ústavov University Komenského v Bratislave, taktiež štátnych zkušobných komisií podľa stavu na začiatku štúd. roku 1930-31, Nákladom Akademického senátu University Komenského v Bratislave. Tlačou Štátnej tlačiarne v Prahe; https://uniba.sk/uploads/media/1930_1931 - ZOU UK 01.pdf

Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v zimnom semestri štúd. r. 1929-1930. Zimný semester počína sa 1. oktobra 1929 a končí sa 15. februára 1930. V Bratislave 1929. Nákladom akademického senátu university Komenského v Bratislave; https://uniba.sk/uploads/media/1929_1930 - ZS UK 01.pdf

Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v letnom semestri štúd. r. 1929-1930. Letný semester počína sa 16. februára 1930 a končí sa 30. júna 1930. V Bratislave 1930. Nákladom akademického senátu

university Komenského v Bratislave; https://uniba.sk/uploads/media/1929_1930_-_LS_UK_01.pdf

Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v zimnom semestri štúd. r. 1930-1931. Zimný semester počína sa 1. oktobra 1930 a končí sa 15. februára 1931. V Bratislave 1930. Nákladom akademického senátu univerzity Komenského v Bratislave, Tlačou štátnej tlačiarne v Prahe; https://uniba.sk/uploads/media/1930_1931_-_ZS_UK_01.pdf

Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v letnom semestri štúd. r. 1930-1931. Letný semester počína sa 16. februára 1931 a končí sa 30. júna 1931. V Bratislave 1931. Nákladom akademického senátu univerzity Komenského v Bratislave; https://uniba.sk/uploads/media/1930_1931_-_LS_UK_01.pdf

fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Archiv Univerzity Karlovy, matriky

fond Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Archiv Univerzity Komenského, matriky a osobný spis Dr. Göllnerovej

Kontaktné údaje

prof. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD.

martina.gajdosova@flaw.uniba.sk

Katedra teórie práva a filozofie práva

Právnická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

AI JAKO (ČESKÝ) PRÁVNÍK (ETICKÉ ASPEKTY)

Martin Škurek

Abstrakt: Účelem AI je vytvoření stroje chovajícího se způsobem, který by byl v případě člověka označen za inteligentní, přičemž autor vidí jako nejzásadnější etická rizika spojená s využíváním systémů AI. Je přitom možné shrnout, že zatímco v současné době zřejmě existují potřebné příznivé předpoklady pro výzkum a vývoj v oblasti AI, pojmová neurčitost etických principů zakotvených v měkkých mechanismech řízení systémů AI vytváří předpoklady pro zavádění právní regulace dopadající na všechny významné aspekty vývoje a řízení systémů AI. Je proto zcela nezbytné, aby řízení systémů AI regulované v mnoha etických dokumentech bylo efektivně upraveno i právní regulací.

Klíčová slova: AI, AI Act, etika, měkké nástroje řízení systémů AI, principy

Abstract: The purpose of AI is to create a machine that behaves in a way that would be described as intelligent in the case of humans, and the author sees the ethical risks associated with the use of AI systems as the most significant. It can be summarized that while the necessary favorable conditions for AI research and development seem to exist at present, the conceptual vagueness of the ethical principles embedded in the soft mechanisms for the governance of AI systems creates the preconditions for the introduction of legal regulation impacting on all relevant aspects of the development and governance of AI systems. It is therefore absolutely essential that the governance of AI systems regulated in many ethical documents also be effectively covered by legal regulation.

Keywords: AI, AI Act, ethics, soft tools for the management of AI systems, principles

ÚVOD

Předložený článek je prvním výstupem plánovaného zájmu autora a jeho kolegy Mgr. Pospíšila z Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci o získání odpovědi na otázku, zda mohou systémy umělé inteligence (dále jen „AI“) nahradit osoby působící v právnických profesích, přičemž se předložený článek zabývá zejména etickými aspekty odpovědi na tuto otázku. Etické aspekty odpovědi na tuto otázku byly autorem předřazeny před ostatními, protože je autor v souvislosti s využíváním systémů AI shledává jako nejvíce rizikové. Etické jednání člověka je přitom takové jednání, které je v souladu se všeobecně přijímanými a uznávanými soubory pravidel slušnosti v dané společnosti a je ovlivněno kulturou okolního prostředí. Z toho zcela jasně vyplývá, že etické jednání člověka je nejenom výsledkem jeho interakce s jeho sociálním okolím, ale také výsledkem jeho záměrné samoregulace, kdy se člověk

vnitřně zavazuje se pravidly slušnosti dobrovolně řídit.¹ Protože je otázkou, zda systémy AI budou schopny této samoregulace samostatně dosáhnout, je nutné se zaobírat zásadní otázkou, zda je možné fungování systémů AI nastavit tak, aby bylo etické, přičemž je nutné vyjasnit, co se tímto etickým fungováním vlastně myslí. Ačkoliv se předložený článek převážně soustředí na etické otázky fungování systémů AI, pozornost v něm je také věnována samotnému pojmu AI a také oblastem a regulaci jejího využívání.

1. POJEM, OBLASTI A REGULACE VYUŽÍVÁNÍ AI

1.1 Pojem a oblasti využívání AI

Samotný pojem AI se obecně definuje velmi složitě. Podle jedné z mnoha definic je účelem AI vytvoření stroje chovajícího se způsobem, který by byl v případě člověka označen za inteligentní. AI je také možné chápat jako vědeckou disciplínu a zároveň soubor softwarových nebo hardwarových technologií pomáhající automatizovat, zrychlovat, zpřesňovat nebo škálovat lidské kognitivní schopnosti, tzn. vnímat, poslouchat, uvažovat a rozhodovat. V posledním období se AI prosazuje snad ve všech klíčových oblastech společenského života, přičemž je vhodné konkrétně zmínit oblast tzv. strojového učení. Cílem strojového učení je, aby se systém na základě vložených dat sám naučil, jak nejlépe dosáhnout žádoucího výsledku. Odbornou veřejností přitom byly vymezeny tři základní přístupy ke strojovému učení, a to: učení s učitelem; učení bez učitele a učení posilováním. V rámci učení s učitelem jsou pro vstupní data poskytovaná systému určeny příklady správného výstupu namísto pravidel chování. Dále je nutné zmínit i tzv. hluboké učení, v rámci kterého dochází k využití algoritmů neuronových sítí s velkým počtem vrstev představujících data. Hloubku modelu představují vysoké počty vrstev zapojených do sebe tak, že výstup jedné z nich je vstupem následující vrstvy. Rozdíl mezi hlubokým učením a strojovým učením s učitelem spočívá v tom, že v rámci hlubokého učení by si např. systém (AI) pro čistící roboty z množství obrázků špinavých podlah sám našel pravidla, jak od sebe rozeznat čistou od špinavé, zatímco v rámci strojového učení, které je založeno na zvolení příslušného algoritmu učícího se posilováním, by bylo napřed nutné zvolený algoritmus tato pravidla naučit.²

1.2 Regulace využívání AI na úrovni EU

Co se týče regulace využívání AI, tuto problematiku lze rozdělit na úroveň Evropské unie (dále jen „EU“) a na úroveň členských států EU. Co se týče aktuálního vývoje na úrovni práva EU, Evropský parlament přijal dne 14. června 2023 svůj vyjednávací postoj, tzn. pozměňovací návrhy, k předloženému návrhu nařízení Evropského

¹ Brázda, R. (2002). *Srovnávací etika*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, s. 129.

² Kolaříková, L., Horák, F. (2020). *Umělá inteligence & právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, s. 1 – 15.

parlamentu a Rady EU ze dne 21. dubna 2021, kterým se stanoví harmonizovaná pravidla pro umělou inteligenci (dále jen „AI Act“). V návaznosti na návrh AI Act byl potom 28. září 2022 zveřejněn návrh Směrnice Evropského parlamentu a Rady EU o přizpůsobení pravidel mimosmluvní občanskoprávní odpovědnosti umělé inteligenci (Směrnice o odpovědnosti za umělou inteligenci). AI Act samotný by měl jako první na světě obsahovat komplexní pravidla pro využívání AI. V čl. 28b AI Act by přitom mělo být uvedeno, že poskytovatel základního modelu (jako jeho podmnožina je definována i generativní AI, např. ChatGPT) by měl před jeho dodáním na trh nebo uvedením do provozu zajistit, aby základní model byl v souladu s požadavky stanovenými v tomto ustanovení, bez ohledu na to, zda je poskytován jako samostatný model nebo zabudován do systému AI nebo výrobku nebo poskytován na základě bezplatných licencí s otevřeným zdrojovým kódem jako služba, jakož i prostřednictvím jiných distribučních kanálů. Pro účely AI Act by poskytovatel základního modelu měl: vhodným návrhem, testováním a analýzou prokázat, že rozumně předvídatelná rizika pro zdraví, bezpečnost, základní práva, životní prostředí, demokracii a právní stát byla před a v průběhu vývoje identifikována, omezena a zmírněna pomocí vhodných metod, jako je zapojení nezávislých odborníků, jakož i byla po vývoji zdokumentována rizika, která nelze zmírnit; zpracovat a začlenit pouze datové soubory, na něž se vztahují vhodná opatření v oblasti správy dat pro základní modely, zejména opatření k posouzení vhodnosti zdrojů dat a možných zkreslení a vhodného zmírnění; navrhnout a vyvinout základní model tak, aby bylo po celou dobu jeho životního cyklu dosaženo odpovídajících úrovní výkonnosti, předvídatelnosti, interpretovatelnosti, napravitelnosti, zabezpečení a kybernetické bezpečnosti posuzovaných pomocí vhodných metod, jako je hodnocení modelů se zapojením nezávislých odborníků; vypracovat rozsáhlou technickou dokumentaci a srozumitelný návod k použití, aby navazující poskytovatelé mohli plnit své povinnosti podle AI Act; a zavést systém řízení kvality.³

1.3 Regulace využívání AI na národní úrovni

Co se týče členských států EU, je možné uvést, že mezi nimi v oblasti regulace využívání AI existují velké rozdíly, jejichž podrobná analýza by přesahovala kapacitní možnosti tohoto článku. Je tedy objektivně možné uvést pouze základní informace týkající se situace v České republice. V České republice lze signifikantní rozvoj zájmu o využívání AI vysledovat zpětně přibližně k roku 2018. Ve druhé polovině roku 2018 totiž Úřad vlády ČR vypracoval ve spolupráci s Technologickou agenturou ČR

³ Kolaříková, L., Horák, F. (2020). *Umělá inteligence & právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, s. 41 – 45 a European Parliament (2023). *Amendments adopted by the European Parliament on 14 June 2023 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts*. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_EN.html>

podrobnou Analýzu potenciálu rozvoje umělé inteligence v ČR (dále jen „Analýza“), která se zaměřila na tři klíčové oblasti AI, a to na technologie a výzkum, socioekonomické dopady a právní a etický rámec. Analýza byla zveřejněna v prosinci 2018 a její závěry posloužily jako podklad pro další kroky. Na základě výzvy Evropské komise v rámci Koordinovaného plánu rozvoje a používání umělé inteligence vytvořené v Evropě byla vypracována a v květnu 2019 vládou ČR schválena Národní strategie pro umělou inteligenci (dále jen „Strategie“). Strategie se zabývá sedmi klíčovými tématy pro oblast AI, mezi nimiž jsou vedle podpory výzkumu a vývoje AI také jejich financování, využití AI v průmyslu a službách, propojení AI s lidskými kapacitami, vzdělávacím systémem a trhem práce, právní a etické aspekty využívání AI a problematika mezinárodní spolupráce v oblasti vývoje AI. V každé oblasti jsou potom vytyčeny dílčí cíle včetně dlouhodobého přesahu až do roku 2035 a nástroje pro naplňování těchto cílů. Dále je nutné poznamenat, že v červnu 2023 začala v rámci Ministerstva vnitra ČR působit neformální pracovní skupina zabývající se riziky využívání AI.⁴

1.4 Výzvy a rizika využívání AI

Počátek působení neformální pracovní skupiny zabývající se riziky využívání AI v rámci Ministerstva vnitra ČR v červnu 2023 je jistě možné zhodnotit jako racionální krok, protože mimo výhod má využívání AI skutečně výrazné výzvy a rizika. Výhodami využívání AI nad lidským potenciálem jsou zejména dynamičnost, rychlost a kapacita fungování jejich systémů. Na rozdíl od lidí se systém AI učením zdokonaluje, aniž by se současně unavil, byť ke svému fungování vyžaduje v nezanedbatelné míře elektrickou energii. Na druhou stranu, systémy AI člověku dosud nestačí ve vyjadřování emocí a jejich zapojení do rozhodování a ve schopnosti předvídat a spojit si zdánlivě nesouvisející informace. Má-li tedy systém AI být skutečně efektivní a široce autonomní, nestačí naučit jej pouhá pravidla. Systém AI totiž musí být schopen reagovat i v nečekaných situacích. Systém AI tedy musí být vyvinut tak, aby nejenom rozpoznal určitou situaci, ale dokázal ji i dostatečně analyzovat vzhledem k možným rizikům a následně přijal vhodný přístup. Mezi hlavní výzvy využívání AI jistě patří: sociální změny, právní a etické problémy (právní úprava využívání AI musí zahrnout nezbytnou regulaci a etické otázky, a to včetně otázky, zda je nová zvláštní právní úprava skutečně nezbytná, případně v jakém rozsahu a detailu) a technické problémy. Navíc, pokud se přijme předpoklad, že dosažení obecné AI, která ve všech ohledech nahradí nebo překoná člověka, je nereálné, nevzniknou ani skutečně inteligentní systémy AI. Avšak i u těch méně vyspělých, specificky zaměřených, systémů AI by ovšem bylo nutné pracovat s riziky spojenými

⁴ Kolaříková, L., Horák, F. (2020). *Umělá inteligence & právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, s. 45 – 46 a Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR (2019). *Národní strategie umělé inteligence v České republice*. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <https://www.mpo.cz/assets/cz/podnikani/2023/1/NAIS_kveten_2019.pdf>

s emocemi, které budou v lidech systémy AI vzbuzovat. Riziko by konkrétně mohlo spočívat ve vytváření neadekvátních emocionálních pout člověka k systémům AI, především obzvlášť zranitelnými osobami. Protože autor vidí jako nejzásadnější etická rizika spojená s využíváním systémů AI, bude se další text předloženého článku věnovat právě této problematice.⁵

2. ETICKÁ RIZIKA VYUŽÍVÁNÍ AI

2.1 Základní východiska etických rizik využívání AI

V souvislosti s problematikou etických rizik využívání systémů AI je jistě možné dojít k tomu, že s rostoucím rozsahem jejich možného využívání, zejména strojového učení, se zvyšuje i povědomí o etických otázkách a rizicích, které s sebou jejich návrh, vývoj, nasazení a používání nesou. Problematiku etických rizik využívání systémů AI je přitom nutné odvinout přímo od jádra pojmu etika. Etika se totiž jako obor filozofie zabývá morálními otázkami, tedy otázkami toho, co je vnímáno jako správné a co jako špatné a jak lze takové rozlišení provést, přičemž nabízí tisícileté diskurzy, z nichž lze při zodpovídání těchto otázek čerpat. Je to dáno tím, že se různé etické teorie zaměřují na pojmy, jako jsou povinnost, důsledky nebo péče a poskytují různé pohledy na to, co lze považovat za etický problém a z jakého důvodu. Co se týče využívání systémů AI, výchozím bodem diskuse o etických otázkách tohoto využívání mohou být zejména výhody, které jsou příslibem systémů AI. Ty jsou významné a ovlivňují mnoho aspektů moderního života. Nejčastěji uváděné přínosy přitom vyplývají z potenciálu systémů AI automatizovat, racionalizovat a zlepšovat hospodářské procesy a produkty díky lepšímu využívání dat. Ekonomické přínosy je sice obtížné vyčíslit, ale obecně se má za to, že jsou obrovské, což je samo o sobě hnacím motorem velké části politických debat. Systémy AI však neslouží pouze k vytváření bohatství, ale mohou být také zaměřeny na řešení konkrétních problémů. Systémy umělé inteligence tak lze využít např. k podpoře udržitelnosti, a to jak v bezprostředním smyslu ochrany životního prostředí, tak i v širším smyslu budování ekonomicky a sociálně udržitelných struktur. Tyto širší cíle využití systémů AI pro žádoucí účely se shrnují pod pojem "*AI pro dobro*". Využívání systémů AI může dále otevřít nové způsoby myšlení vedoucí k četným etickým přínosům. Tato vize přínosů je hnací silou politik v oblasti využívání systémů AI. Proti výše vymezeným přínosům stojí obavy, že využívání systémů AI může vyvolat zásadní etické problémy a vést k porušování základních lidských práv a svobod člověka.⁶

⁵ Kolaříková, L., Horák, F. (2020). *Umělá inteligence & právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, s. 25 – 28.

⁶ Stahl, B., C. et al. (2022). A European Agency for Artificial Intelligence: Protecting fundamental rights and ethical values. *Computer Law & Security Review*, vol. 45, s. 1 – 25. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>> a Kazim, E. et al. (2021). A high-level overview of AI ethics. *Patterns*, vol. 2(9), 18 s. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1016/j.patter.2021.100314>>

2.2 Specifické vlastnosti AI odůvodňující rizika jejího využívání

Mnohé z těchto obav přitom vycházejí ze specifických vlastností AI. Systémy AI totiž začasť vyžadují rozsáhlé soubory dat pro účely trénování a ověřování. A pokud tyto soubory dat např. obsahují osobní údaje, vyvstávají otázky ochrany soukromí a těchto údajů samotných. Využívání systémů AI může mít vliv i na jednotlivce, např. když se do modelů AI dostanou předsudky obsažené v tréninkových datech, což může vést k nespravedlivé diskriminaci. K těmto obavám, kvůli nedostatku transparentnosti a odpovědnosti, přispívá i povaha tzv. černých skříňek mnoha systémů AI. Černá skříňka je přitom v kybernetice představována systémem, u kterého jsou známé pouze vstupy a výstupy, ale není nic známo o tom, co se děje uvnitř tohoto systému, tedy jak hodnoty výstupů vznikají. O vnitřní organizaci tohoto systému se lze něco dozvědět jen soustavným zkoumáním výstupů pro nastavení možných hodnot vstupů a takto chování černé skříňky popsat. Z vědeckého hlediska je tak termín černá skříňka užíván v případě, kdy je předmětem zkoumání systém, jehož vnitřní struktura se nachází mimo dosah výzkumníka, což je dáno následujícími třemi důvody, a to nedostatkem výchozích poznatků, omezenými metodologickými možnostmi a specifiky zadání výzkumné otázky. Opakem černé skříňky je tzv. bílá schránka představována systémem, u kterého je možné prozkoumat jeho vnitřní pochody a proces vzniku jeho výstupů. V odborné literatuře se někdy hovoří o tzv. šednutí černé skříňky, což je postup, v rámci kterého se dosud neznámé procesy stávají jasnými a původní čern, tedy neznámost, postupně šedne, až se vyjasní do podoby bílé schránky.⁷ Navíc je nutné zdůraznit, že systémy AI mohou jednat autonomně tak, že přijímají nebo strukturují rozhodnutí o lidech způsobem, kterému příjemci těchto rozhodnutí nerozumí, a nemohou se na něj tedy dotazovat. Kromě těchto obav existují i obavy z možnosti, že se systémy AI stanou vědomými a získají schopnost naprosto samostatného sebezkonalování, což povede k možnosti singularity, kdy překonají kognitivní potenciál člověka. Ačkoli se takový vývoj může ukázat jako nemožný, je tato otázka velmi důležitá, což ostatně vyplývá i z vysokého zájmu veřejnosti a médií o tuto problematiku.⁸

2.3 Nástroje ke zmírnění rizik využívání AI

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že rizika spojená s využíváním systémů AI se nyní diskutují nejen v odborné veřejnosti a v odborné literatuře, ale i v mainstreamových médiích. Je přitom nutné uvést, že tento zvýšený zájem vedl k uvědomění si, že tvrdé mechanismy řízení systémů AI, jako jsou nedostatečné právní předpisy a další

⁷ Latour, B. (2005). *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. New York: Oxford University Press, 301 s.

⁸ Stahl, B. C. et al. (2022). A European Agency for Artificial Intelligence: Protecting fundamental rights and ethical values. *Computer Law & Security Review*, vol. 45, s. 1 – 25. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>>

nedostatečné regulační rámce, např. nepřiléhavé normy ISO atd., samy o sobě neposkytují efektivní ochranu pro jednotlivce, skupiny, společnost a životní prostředí. Ve snaze překonat tento stav se proto vlády, mezinárodní organizace, organizace soukromého sektoru a další zaměřily na vývoj měkkých mechanismů řízení systémů AI, jako jsou etické kodexy, pokyny, rámce a politické strategie.⁹ Prozatímním završením významných aktivit na poli přijímání dokumentů týkajících se etických rizik využívání systémů AI bylo v dubnu 2019 vydání Etických pokynů týkajících se zajištění důvěryhodnosti umělé inteligence (dále jen „Etické pokyny“) Evropskou komisí. Pojem důvěryhodná AI přitom podle Etických pokynů zahrnuje tři aspekty, které by měly být dodrženy ve všech fázích životního cyklu systému AI, a to: zákonná AI respektující právní předpisy, etická AI a AI robustní z technického i sociálního hlediska. Základními podmínkami pro realizaci důvěryhodné AI podle Etických pokynů jsou: lidský faktor a dohled, technická robustnost a bezpečnost, ochrana soukromí a správa dat, transparentnost, rozmanitost, nediskriminace, spravedlnost, dobré přírodní a sociální podmínky a odpovědnost.¹⁰ Podle Etických pokynů musí být všem těmto požadavkům přiznána stejná důležitost, musejí se vzájemně podporovat a měly by být průběžně řešeny a vyhodnocovány v celém životním cyklu systému AI. V návaznosti na to Etické pokyny nabízejí i pilotní seznam otázek pro posouzení konkrétního systému AI. Na tomto místě je však nutné uvést, že i množina principů zakotvených v měkkých nástrojích řízení systémů AI je nedokonalá, protože je nadměrně rozsáhlá a působí vyloženě zmatečně. Mnohé z těchto principů, které mají chránit před etickými riziky využívání systémů AI, jsou špatně pochopitelné, protože jsou popsány příliš vágně, což ostatně platí i o etických rizicích samotných. Vágnost některých obsahových částí měkkých nástrojů řízení systémů AI, jako například že systémy AI „*mohou být diskriminační*“, má za následek spíše vyvolávání širokých a obecných otázek než přinášení hlubokých a konkrétních odpovědí.¹¹

3. OPTIMÁLNÍ NASTAVENÍ SYSTÉMŮ AI S OHLEDEM NA ETICKÁ RIZIKA JEJICH VYUŽÍVÁNÍ

3.1 Základní východiska optimálního nastavení systémů AI

V návaznosti na obsah měkkých nástrojů řízení systémů AI je tedy možné dojít k závěru, že ani etické principy samotné nemohou poskytnout efektivní ochranu před potenciálními etickými riziky souvisejícími s využíváním systémů AI, když pro praxi neexistují jasné pokyny, jak navrhovat a zavádět algoritmy v rámci etických hranic

⁹ Morley, J. et al. (2021). Ethics as a Service: A Pragmatic Operationalisation of AI Ethics. *Minds & Machines*, vol. 31, s. 239 – 256. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>>

¹⁰ Kolaříková, L., Horák, F. (2020). *Umělá inteligence & právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, s. 57 – 59.

¹¹ Morley, J. et al. (2021). Ethics as a Service: A Pragmatic Operationalisation of AI Ethics. *Minds & Machines*, vol. 31, s. 239 – 256. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>>

vymezených právě měkkými nástroji řízení systémů AI. Jinými slovy, v oblasti etiky využívání systémů AI existuje značná propast mezi teorií a praxí. Není to přitom nic neobvyklého, protože se jedná o oblast, kde jsou změny doposud převážně vedeny teorií, přičemž tento stav lze částečně vysvětlit i relativní novostí konceptu etických zásad využívání systémů AI. Navíc podstatná část všech etických dokumentů týkajících se využívání systémů AI je stará jen několik let. Tento stav však může být také důsledkem snahy soukromého sektoru o udržení etiky využívání systémů AI jako samoregulované oblasti a o oddálení legislativních zásahů.¹²

V teoretických pracích je přitom analyzováno, zda by bylo možné začít překlenovat tuto propast mezi tím, "CO" a "JAK" v oblasti etiky AI, a to prostřednictvím identifikace již dostupných metod a nástrojů, které vývojářům systémů AI pomáhají nejen poznat, CO mají nebo nemají dělat, ale také JAK to dělat nebo JAK se tomu vyhnout, a to na základě etických hledisek. Tyto nástroje jsou přitom teorií zakreslovány do typologií a přiřazovány k etickým principům vysoké úrovně (prospěšnost, autonomie, spravedlnost a vysvětlitelnost) a k fázím vývoje algoritmů. Ačkoli bylo zjištěno, že existuje řada nástrojů a metodik, které pomáhají odborníkům na AI převádět mezi tím, "CO" a "JAK" v oblasti etiky AI, bylo také zjištěno, že naprostá většina těchto nástrojů je značně omezená z hlediska použitelnosti. Ovšem i přes to je vývoj těchto translačních nástrojů a metod důležitý pro to, aby jednotlivé skupiny výzkumných pracovníků a společností mohly zvýšit povědomí o etice systémů AI a prozkoumat různé interpretace etických zásad. Na druhou stranu je však nutné říct, že tento dopad dosud nebyl dostatečně testován a vnější platnost všech identifikovaných nástrojů a metod zůstává i nadále sporná. Zatím existuje jen málo důkazů o tom, že použití některého z těchto translačních nástrojů a metod má dopad na ovladatelnost systémů AI. Proto zatím není možné dojít k objektivní odpovědi, zda pomáhají, a to zejména znevýhodněným sociálním skupinám.¹³

3.2 Nástroje a metody optimálního nastavení systémů AI

¹² Morley, J. et al. (2021). Ethics as a Service: A Pragmatic Operationalisation of AI Ethics. *Minds & Machines*, vol. 31, s. 239 – 256. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>> a dále např. Butcher, J., Beridze, I. (2019). What is the state of artificial intelligence governance globally? *The RUSI Journal*, vol. 164(5–6), s. 88 – 96. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1080/03071847.2019.1694260>>

¹³ Morley, J. et al. (2021). Ethics as a Service: A Pragmatic Operationalisation of AI Ethics. *Minds & Machines*, vol. 31, s. 239 – 256. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>> a Orr, W., Davis, J. L. (2020). Attributions of ethical responsibility by Artificial Intelligence practitioners. *Information Communication and Society*, vol. 23, s. 719 – 735. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1080/1369118X.2020.1713842>>

Co se týče identifikace nástrojů a metod, ta byla v teorii provedena několika různými způsoby. Zřejmě nejefektivnější způsob spočíval v získání odpovědí na otázku: "*Jaké postupy, nástroje nebo metody, pokud vůbec nějaké, využívají odborníci v průmyslu k implementaci etiky do návrhu a vývoje AI?*" položenou v rozhovorech provedených ve společnostech, které vyvíjejí systémy AI v různých oblastech. Analýza rozhovorů přitom ukázala, že respondenti-vývojáři si sice uvědomovali potenciální význam etiky ve vývoji systémů AI, ale zřejmě neměli žádné nástroje nebo metody pro její efektivní implementaci. Toto zjištění jistě nnesvědčilo o neexistenci nástrojů a metod aplikované etiky, ale spíše o nedostatečném pokroku v převodu dostupných nástrojů a metod z akademické literatury nebo z rané fáze vývoje a výzkumu do reálného použití. Dále byl v teorii také proveden přezkum doporučení, hypotéz, metodologií a nástrojů vymezených v recenzovaných zdrojích a bylo určeno, kam mohou v rámci typologie zapadat. Následkem toho byly jednotlivé etické principy vysoké úrovně (prospěšnost, autonomie, spravedlnost a vysvětlitelnost) prostřednictvím teorie převedeny do konkrétních systémových požadavků.¹⁴

Pokus o vytvoření komplexní typologie byl proveden např. v příloze k článku autorky Jessicy Morleys a kol. s názvem "*From What to How: An Initial Review of Publicly Available AI Ethics Tools, Methods and Research to Translate Principles into Practices*". V tomto článku je uvedeno, že se jedná o: "*Úvodní přehled veřejně dostupných nástrojů, metod a výzkumů v oblasti etiky AI, jejichž cílem je převést etické principy do praxe*", a to ve formě tabulky. Přes horní stranu této tabulky je vymezeno 7 fází vývoje algoritmů systému AI, po stranách tabulky jsou potom uvedeny etické principy a požadavky s nimi spojené. Nástroje a metody v typologii jsou v samostatné tabulce v abecedním pořadí indexovány v rejstříku. Rejstřík poskytuje veškeré potřebné podrobnosti o daných nástrojích a metodách a je v něm uvedena i bibliografie ke všem prvkům zmapovaným v typologii. Účelem předložení této a dalších typologií jistě není naznačit, že jsou úplné, ani že v nich vymezené nástroje a metody jsou nejlepšími nebo dokonce jedinými prostředky k řešení jednotlivých etických rizik využívání systémů AI. Jak aplikovat etiku na vývoj systémů AI je totiž a zřejmě navždy zůstane otevřenou otázkou, kterou lze a bude možné řešit mnoha různými způsoby v různém měřítku a v různých kontextech. Je tedy možné si bez problému představit možnost dokončení procesu vývoje konkrétního systému AI za použití jiného souboru etických principů a požadavků, nástrojů a metod. Účelem typologie vytvořené v předmětném článku a typologií dalších je tedy poskytnout syntézu toho, jaké nástroje jsou v současné době vývojářům systémů AI k dispozici, aby se podpořil

¹⁴ Morley, J. et al. (2019). From what to how: An initial review of publicly available AI ethics tools, methods and research to translate principles into practices. *Science and Engineering Ethics*, vol. 26(4), s. 2141 – 2168. [cit. 20023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11948-019-00165-5>>

postup vývoje etické AI od etických principů k praxi a aby se komunitě vývojářů etické AI dalo jasně na vědomí, na čem je třeba dále pracovat.¹⁵

3.3 Právní regulace jako nástroj optimálního nastavení systémů AI

V návaznosti na výše uvedené, je možné shrnout, že zatímco v současné době zřejmě existují potřebné příznivé předpoklady pro výzkum a vývoj v oblasti AI, pojmová neurčitost etických principů zakotvených v měkkých mechanismech řízení systémů AI vytváří předpoklady pro zavádění efektivní právní regulace dopadající na všechny významné aspekty vývoje a řízení systémů AI. Z předchozích zkušeností však zcela jasně vyplývá, že nastavení efektivní právní regulace zejména v době rychlých technologických změn ve společnosti je nadměru obtížné. Bylo by jistě možné postupovat tak, že by podstatné části obsahu etických dokumentů byly právně normovány (na úrovni legislativy EU a jejích členských států), přičemž by se právní regulace zaměřila na zajištění důvěryhodnosti systémů AI. Přitom je však nutné uvést, že i nastavení a následná interpretace právních předpisů s ohledem na funkce, možnosti a výzvy systémů AI by také byly velkou výzvou. K tomu je nutné dodat, že i když se vývoj právní regulace za technologickým vývojem systémů AI objektivně opožďuje, rychlosti tohoto technologického vývoje může právní regulace kvůli své setrvačnosti, a o české právní regulaci to platí dvojnásob, čelit jen stěží. Legislativní procesy vedoucí k přijímání právní regulace dopadající na systémy AI totiž zřejmě vyžadují mnohem více reflexe, mnohem hlubší kritické studie a mnohem více znalostí, aby bylo možné dosáhnout efektivní právní reakce. Časový aspekt rozdílu mezi technologickým vývojem systémů AI a efektivním nastavením právní regulace, v kombinaci vyvažováním zájmů mnoha společenských skupin, tak velmi pravděpodobně významně přispívá i k tomu, že je v současné době řízení systémů AI silně regulováno etickými dokumenty. Dále je nutné poznamenat a je to velmi palčivé, že v současné době není řádně pokryta transparentnost fungování systémů AI.¹⁶

ZÁVĚR

Z výše uvedeného tedy jasně vyplývá, že je zcela nezbytné, aby řízení systémů AI regulované v mnoha etických dokumentech bylo efektivně upraveno i právní regulací. Za účelem nastavení efektivní právní regulace řízení systémů AI by zřejmě bylo nutné oslovit orgány a agentury dohledu (členských států EU) v tom smyslu, že by to velmi pravděpodobně byly ony, kdo by aplikoval příslušné části právní regulace

¹⁵ Tamtéž a Morley, J. et al. (2021). Ethics as a Service: A Pragmatic Operationalisation of AI Ethics. *Minds & Machines*, vol. 31, s. 239 – 256. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>>

¹⁶ Larsson, J. (2020). On the Governance of Artificial Intelligence through Ethics Guidelines. *Asian Journal of Law and Society*, vol. 7, s. 437 – 451. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi:10.1017/ajls.2020.19>>

řízení systémů AI se zaměřením na to, co např. skupina odborníků v rámci Expertní skupiny pro odpovědnost a nové technologie při Evropské komisi vyjádřila jako potřebu kontrolovatelnosti a vysvětlitelnosti fungování systémů AI, tedy jejich transparentnosti. Transparentnost fungování systémů AI je přitom založena jak na potřebě metodického rozvoje, tak na potřebě užší spolupráce mezi příslušnými orgány a agenturami dohledu (členských států EU). Mnohé etické dokumenty přitom sice obsahují mnohé etické principy a pokyny, ale jsou ve srovnání s právními předpisy poměrně chudé na procesní postupy, které jsou nezbytným předpokladem transparentnosti. Tento stav lze jistě chápat jako výraz toho, jak rychlý byl v první fázi společenský přechod k systémům AI závislým na datech a systémům aplikované AI, kdy bylo zásadní vyvozování etických principů. Následná procedurální fáze by tak měla být zaměřena jak na realizaci etických principů v praxi, tak na jejich právní formalizaci v legislativě a formalizaci v metodikách hodnocení a standardizacích fungování systémů AI. Pokud lze nárůst počtu etických dokumentů považovat za výraz rychlosti vývoje systémů AI a první fázi, procedurální etapa by měla být druhou fází.¹⁷

V návaznosti na výše uvedené, je nutné zdůraznit, že systémy AI závislé na datech by neměly být vyvíjeny technologicky izolovaně bez průběžného posuzování jejich fungování z hlediska etiky, kultury a práva. Vzhledem k aplikačnímu potenciálu systémů AI je tedy zcela nezbytné, aby byl technologický vývoj systémů AI spojen s jeho společenskovo vědním výzkumem. Vzhledem k aspektům učení se v systémech AI závislých na datech by zřejmě bylo možné tento výzkum realizovat tak, že by lidské hodnoty a společenské struktury představovaly tréninková data. S tímto přístupem by však bylo spojeno závažné riziko spočívající v tom, že by v oblasti aplikované AI učení nemuselo vznikat jen na základě dobrých příkladů, ale také na základě těch vyloženě špatných, a to: rasismu, xenofobie, genderové nerovnosti a institucionalizované nespravedlnosti. Výzvou tohoto přístupu by tedy bylo normativní třídění mezi podkladovými daty, případně normativní pohled na význam automatizace a škálovatelnosti samoučících se technologií tak, aby se reprodukční a zesilující tendence staly lepšími než jejich podkladový materiál. V případě realizace tohoto přístupu by tedy v oblasti aplikované AI byl zapotřebí multidisciplinární výzkum, který by vyžadoval spolupráci mezi matematicky podloženými vědními disciplínami, které mají hluboký vhled do toho, jak jsou systémy AI vyvíjeny a jak fungují, a humanitními a společenskovo vědně orientovanými disciplínami, které mohou teoretizovat a pochopit interakci systémů AI s kulturami nebo normami, hodnotami a postoji významnými pro fungování států, mocenské vztahy a nastavení právní regulace. Úplným závěrem lze jistě uvést, že problematika vývoje systémů AI se na úrovni EU dostala do hodnotově a eticky orientovaného rámce s důrazem na

¹⁷ Tamtéž.

důvěryhodnost a design zaměřené na člověka. O tom jistě svědčí i konstrukce čl. 28b AI Act, který do budoucna dává hmatatelnou záruku etického fungování systémů AI.¹⁸

Seznam použité literatury

Knižní publikace

Brázda, R. (2002). *Srovnávací etika*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 244 s.

Kolaříková, L., Horák, F. (2020) *Umělá inteligence & právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 216 s.

Latour, B. (2005) *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. New York: Oxford University Press, 301 s.

Internetové zdroje

Butcher, J., Beridze, I. (2019). What is the state of artificial intelligence governance globally? *The RUSI Journal*, vol. 164(5–6), s. 88 – 96. [cit. 20023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1080/03071847.2019.1694260>>

European Parliament (2023) *Amendments adopted by the European Parliament on 14 June 2023 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts*. [cit. 20023-12-11] Dostupné na internetu: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_EN.html>

Kazim, E. et al. (2021). A high-level overview of AI ethics. *Patterns*, vol. 2(9), 18 s. [cit. 20023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1016/j.patter.2021.100314>>

Larsson, J. (2020). On the Governance of Artificial Intelligence through Ethics Guidelines. *Asian Journal of Law and Society*, vol. 7, s. 437 – 451. [cit. 20023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi:10.1017/als.2020.19>>

Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR (2019) *Národní strategie umělé inteligence v České republice*. [cit. 20023-12-11] Dostupné na internetu: <https://www.mpo.cz/assets/cz/podnikani/2023/1/NAIS_kveten_2019.pdf>

Morley, J. et al. (2021) Ethics as a Service: A Pragmatic Operationalisation of AI Ethics. *Minds & Machines*, vol. 31, s. 239 – 256. [cit. 20023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>>

Morley, J. et al. (2019). From what to how: An initial review of publicly available AI ethics tools, methods and research to translate principles into practices. *Science and*

¹⁸ Tamtéž.

Engineering Ethics, vol. 26(4), s. 2141 – 2168. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11948-019-00165-5>>

Orr, W., Davis, J. L. (2020). Attributions of ethical responsibility by Artificial Intelligence practitioners. *Information Communication and Society*, vol. 23, s. 719 – 735. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1080/1369118X.2020.1713842>>

Stahl, B. C. et al. (2022) A European Agency for Artificial Intelligence: Protecting fundamental rights and ethical values. *Computer Law & Security Review*, vol. 45, s. 1 – 25. [cit. 2023-12-11] Dostupné na internetu: <<https://doi.org/10.1007/s11023-021-09563-w>>

Kontaktní údaje

JUDr. Martin Škurek, Ph.D.

martin.skurek@upol.cz

Právnická fakulta

Univerzita Palackého v Olomouci

tř. 17. listopadu 8

779 00 Olomouc

Česká republika

PRÁVNÁ KLINIKA PRE KOMUNITY AKO SÚČASŤ STRATÉGIE SERVICE LEARNING

Ľubica Saktorová

Abstrakt: Právna klinika pre komunity alebo tiež street law je program klinického vzdelávania v odbore právo, v rámci ktorého sa študenti práva pripravujú na poskytovanie informácií komunitám - laikom o vybraných právnych témach a o tom, ako právo možno využiť v každodennom živote. Program bol založený na Georgetownskej univerzite vo Washingtone v roku 1972. Podstatou pedagogickej stratégie Service learning je napĺňať skutočné potreby komunity, poskytovať zmysluplné úlohy pre študentov a podporovať komunikáciu a spoluprácu s členmi komunity. Cieľom Service learningu nie je dobrovoľníctvo, služba komunite, absolvovanie krátkodobej stáže ani iný obdobný koncept približujúci študenta ku výkonu praxe, no aplikuje obojstranný rovnocenný dôraz na vzdelávanie, ako aj cieľ vo forme služby. Predmetom príspevku je analýza predpokladov pre subsumovanie právnej kliniky pre komunity ako predmetu, ktorý tvorí súčasť študijných plánov na európskych či amerických právnických fakultách do výučbovej metodológie s názvom Service learning a tiež zhodnotenie benefitov pre implementáciu kliniky do kurikula orientovaného na rozvoj osobnosti budúcich právnikov.

Kľúčové slová: právna klinika pre komunity, street law, service learning, vzdelávanie komunit

Abstract: The community law clinic or commonly known as Street Law is a legal clinical education program wherein law students prepare to provide lay communities with information on selected legal topics and how law can be applied in everyday life. The program was established at Georgetown University in Washington in 1972. The essence of the pedagogical strategy of Service Learning is to address the real needs of the community, provide meaningful tasks for students, and encourage communication and collaboration with community members. The aim of Service Learning is not volunteering, community service, short-term internships, or any similar concept approaching student practice; rather, it applies a bilateral emphasis on education and the goal in the form of service. The contribution aims to analyse the assumptions for incorporating the community law clinic as a subject constituting part of the curricula in European or American law faculties into the educational methodology called Service Learning, and also to evaluate the benefits for implementing the clinic into the curriculum aimed at the personal development of future lawyers.

Keywords: community legal clinic, street law, service learning, community education

ÚVOD

Pod pojmom právna klinika v súčasnosti rozumieme vzdelávací program, ktorého cieľom je poskytnúť študentom práva praktické skúsenosti s poskytovaním služieb klientom a s právnou praxou. Inštitúty a ústavy klinického právneho vzdelávania pri právnických fakultách univerzít na rôznych kontinentoch dnes orientujú svoje aktivity tak, aby v čo najväčšej miere umožnili svojim študentom nahliadnuť do reálneho výkonu právnického povolania so všetkými jeho aspektami: riešiť právne problémy, s ktorými je nutné sa vedieť promptne vysporiadať, nadobudnúť komunikačné a mediačné zručnosti, nastaviť si často náročnú pracovnú disciplínu či iné. Existuje mnoho odborných a osobnostných kritérií, ktoré musí právnik splniť, aby sa jeho pracovný výkon zlepšoval a tým ho formálne a aj materiálne diferencoval od priemeru sociálnej skupiny s obdobným profesným zameraním. Univerzity a najmä kvalita univerzitného vzdelávania je práve tou premennou, ktorá vstupuje do procesu diferenciacie právnika a formovania jeho budúcej osobnosti. Okrem vzdelávania a výskumu ako hlavných poslanií univerzít sa v posledných desaťročiach skloňuje aj tretie poslanie: angažovanosť. Angažovanosť študentov právnických fakúlt prostredníctvom programov klinického vzdelávania v podstate znamená zapojenie študentiek a študentov do vzdelávacích iniciatív alebo aktivít, ktoré sa zameriavajú na výučbu praktických aspektov práva a občianskych povinností v reálnom svete. Zapojenie študentstva praktickým spôsobom, často v komunitnom prostredí alebo na miestach verejných zakladá predpoklad individuálnej, či skupinovej angažovanosti, no tiež prehĺbenia vzdelania a vedomostí. Cieľom právnej kliniky pre komunity je vzdelávanie takej komunity, ktorej potreby zahŕňajú špecifické vedomosti o práve, jednotlivých právnych odvetviach, inštitútoch, či konkrétnych právnych vzťahoch. Zámerom programov právnej kliniky pre komunity je poskytnúť študentom priestor pre rozvíjanie praktických zručností. Práve prostredníctvom študentov právnických fakúlt je možné pomôcť vybranej komunite s pochopením právnych pojmov a s ich uplatňovaním v každodennom živote, podporiť právnu gramotnosť a podporiť aktívne občianstvo. Tieto programy zvyčajne využívajú interaktívne a zážitkové metódy, aby sa právne vzdelávanie stalo pre študentov prístupnejšie a pútavejšie aj mimo tradičných učební. Poskytovanie služieb komunite je v tomto prípade zásadným atribútom pre charakteristiku kliniky, doplnenie jej celkového cieľa a tiež pre hľadanie vhodného metodologického zaradenia. Predmetom predkladaného príspevku je analýza vecných predpokladov pre subsumovanie právnej kliniky pre komunity ako predmetu, ktorý tvorí súčasť študijných plánov na európskych či amerických právnických fakultách do výučbovej stratégie s názvom Service learning a tiež zhodnotenie benefitov pre implementáciu kliniky do kurikula orientovaného na rozvoj osobnosti budúcich právnikov.

1. SERVICE LEARNING AKO VZDELÁVACIA STRATÉGIA

"Service-learning" je vyučovacia a učiacia stratégia, pri ktorej prebieha učiaci proces prostredníctvom cielenej aktivity, služby, ktorá je neskôr predmetom reflexie.¹ Vznik tejto stratégie či pedagogickej metodológie nie je možné exaktne časovo determinovať aj vzhľadom na fakt, že myšlienka o nej sa vyvíjala postupne a synergicky v rôznych vedách. Medzi svetovo uznávaných autorov v téme je možné zaradiť Johna Dewey, amerického filozofa, psychológa a priekopníka v reformnom vzdelávaní. Jeho pôsobenie v prvej polovici 20. storočia položilo základy pre myšlienky inovatívnych a progresívnych foriem výučby, kde krédom bolo učenie sa prostredníctvom praxe.² V období konca 19. a prvej polovice 20. storočia sa v témach vzdelávania prepájali znalosti psychológie, filozofie, sociológie, či pedagogiky. Nositeľmi teórií a náhľadov na najvhodnejšie formy vzdelávania preto prezentovali vedúce osobnosti v rôznych vedách.

Autor, ktorý je dnes považovaný za nositeľa pomenovania metodológie service learning je Robert Sigmon. Aj napriek skutočnosti, že je dnes prístupov k definovaniu service learningu pomerne mnoho, v diele *Service-learning: Three Principles* z roku 1979³ pomohol práve Sigmon vytvoriť a formalizovať niektoré jeho zásadné predpoklady v podstate aplikovateľné aj dnes. Vo svojom diele, ako aj plynie z jeho názvu, definoval tri základné princípy vzdelávania sa prostredníctvom služby :

1. „*Tí, ktorým sa slúži, kontrolujú poskytované služby*“. Sigmonova zásada zdôrazňuje význam toho, že komunity majú možnosť autenticky stanoviť a kontrolovať obsah či rozsah služieb, ktoré sú im poskytované. Zdôrazňuje nevyhnutnosť pochopiť a rešpektovať potreby, priority a preferencie komunity pred začatím aktivity. Akékoľvek iniciatívy v plánovaní poskytovanej služby by mali zahŕňať spoluprácu a dialóg s komunitou s cieľom vopred identifikovať jej skutočné potreby. Sigmon zdôrazňuje nevyhnutnosť zapojenia sa do participatívnych procesov, ktoré umožnia členom komunity vyjadriť svoje záujmy a preferencie.

2. „*Tí, ktorým sa slúži, sa vlastným konaním stávajú schopnejšími slúžiť a byť obsluhovaní.*“ Táto zásada zdôrazňuje, že jednotlivci alebo komunity, ktorým je služba poskytovaná, majú nielen prospech z poskytovanej pomoci, ale svojou

¹ Brozmanová Gregorová A. a kol. (2022) Platform of Volunteer Centers and Organizations SERVICE-LEARNING IN YOUTH WORK MANUAL FOR YOUTH WORKERS. [cit. 2023-11-20] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/363070266_SERVICE-LEARNING_IN_YOUTH_WORK_MANUAL_FOR_YOUTH_WORKERS>

² Dewey, J. (1899) *The School and Society: Being Three Lectures*. ed. Cosimo Classics (2008), 140 s.; Dewey, J. (1916) *Democracy And Education*. ed. Simon and Schuster (1997), 378 s.; Dewey, J. (1938) *Experience and Education*. ed. Free Press (1997), 91 s.

³ Sigmon, R., (1979) *Service-Learning: Three Principles*. *Synergist*: 9–11. [cit. 2023-11-20] Dostupné na internete: <<https://critical.tamucc.edu/~wiki/uploads/AWebb/sl3p.pdf>>

účasťou získavajú aj posilnenie vlastného postavenia a možnosť budovania vlastných kapacít. Činnosti v oblasti poskytovaných služieb by sa mali zameriavať nielen na uspokojenie okamžitých potrieb, ale aj na podporu udržateľnej zmeny a posilnenie postavenia príjemcov, aby sa stali sebestačnejšími a lepšie vybavenými na riešenie vlastných potrieb v budúcnosti.

3. *„Tí, ktorí slúžia, sú tiež učiacimi sa a majú významnú kontrolu nad tým, čo sa majú naučiť.“*

Tretí princíp service-learningu zdôrazňuje myšlienku, že účastníci zapojení do aktivít sú zároveň aktívnymi pri nadobúdaní vlastného vzdelania. Zdôrazňuje ich iniciatívu pri definovaní vzdelávacích cieľov, zapájaní sa do zážitkového učenia a kritickej reflexii svojich skúseností, čím sa podporuje zmysluplnejší a inovatívnejší proces učenia. Účastníci service-learningu majú možnosť učiť sa prostredníctvom priamych skúseností získaných zo svojich aktivít v rámci služby. Tento praktický, zážitkový prístup k učeniu podporuje hlbšie pochopenie reálnych problémov praxe a výziev, ktoré prináša život mimo školského prostredia.⁴

Od času, kedy boli sformulované tieto východiskové princípy, sa téme service learning venovalo celosvetovo mnoho autorov, či už vo sfére individuálneho akademického výskumu alebo inštitucionálneho vzdelávacieho programu. Následkom toho je možné nájsť viac formálnych definícií či rámcových vymedzení service learningu. Podľa Roberta Bringla a Julie Hatcher⁵ je to kurz alebo vzdelávacia skúsenosť založená na kompetenciách, za ktorú sa udeľujú kredity a v rámci ktorej sa študenti (a) zúčastňujú na vzájomne určených aktivitách služby, ktoré sú prospešné pre komunitu, a (b) reflektujú aktivity služby takým spôsobom, aby získali ďalšie porozumenie obsahu kurzu, upevnenie disciplíny a posilnený zmysel pre osobné hodnoty a občiansku zodpovednosť. Service-learning podľa ďalšej skupiny renomovaných autorov zahŕňa rôzne pedagogické postupy, ktoré spájajú komunitnú službu s akademickým štúdiom tak, aby každá posilňovala to druhé. V roku 1996 ich tiež Thomas Ehrlich v stručnej forme zosumarizoval niekoľko.⁶

Existujú definície, ktoré neobmedzujú pojem "service learning" na kurikulárne kontexty, niektoré zdôrazňujú úlohy členov fakulty a komunity v tomto procese a iné

⁴ Ibid. str. 10.

⁵ Bringle, R. G., Hatcher, J.A. (1996) Implementing Service Learning in Higher Education. Higher Education. 186. [cit. 2023-10-22] Dostupné na internete: <<https://digitalcommons.unomaha.edu/slcehighered/186>>

⁶ Ehrlich, T. (1996) Barbara Jacoby and Associates. Service-Learning in Higher Education: Concepts and Practices. San Francisco, CA: Jossey-Bass. [cit. 2023-10-20] Dostupné na internete: <<https://servicelearning.duke.edu/sites/servicelearning.duke.edu/files/documents/service-learning-definitions.original.pdf>>

za jeho explicitný cieľ stanovujú sociálnu spravodlivosť alebo systémové zmeny.⁷ Existuje však široká zhoda v tom, že service learning zahŕňa integráciu akademického, vzdelávacieho obsahu, relevantných komunitných aktivít a kritickej reflexie vo vzájomnom partnerstve, ktoré zapája študentov, zamestnancov fakulty a členov komunity do dosahovania akademických, občianskych a osobných vzdelávacích cieľov, ako aj do presadzovania cieľov verejných (Bringle & Clayton, 2012, s. 105)

2. PRÁVNE VZDELÁVANIE V RÁMCI KOMUNITY

Právna klinika pre komunity, tiež nazývaná „street law“ ako vzdelávací program vznikol v Spojených štátoch v období konca 60. rokov 20. storočia ako iniciatíva skupiny študentov práva z Georgetown University Law Center vo Washingtone, D.C.. Iniciatíva vychádzala z presvedčenia, že univerzity začínajú zlyhávať v príprave študentov práva pre reálnu prax na jednej strane, no reflektovali aj vtedajšie problémy, najmä černošských komunit, s právnym povedomím a vedomosťami ohľadom aplikácie práva v každodennom živote.⁸ Jeho pôvodným cieľom bolo ponúknuť právne vzdelávanie mladým ľuďom v znevýhodnených komunitách, najmä na stredných školách a tým zdokonaľiť vlastné právne zručnosti.⁹ Samotný názov programu "Street Law" odráža jeho dôraz na aplikovanie práva v bežných životných situáciách, ktorými je možné sa stretnúť na uliciach, doma, na školách či na pracoviskách. Od svojho vzniku sa však výrazne rozšíril. Vytvoril rôzne učebné plány prispôsobené rôznym skupinám, vrátane stredoškolákov, vysokoškolákov, väzňov, komunitných skupín a dokonca aj právnických, či iných odborných kolektívov. Dnes sa programy Street Law zameriavajú na praktické právne vzdelávanie s ohľadom na konkrétnu vzdelávanú komunitu. Tak ako je niekde cieľom podporovať základnú právnu gramotnosť, inde to môže byť podpora právneho povedomia o špecifickej právnej téme – napríklad ľudských právach, e.g. rasovej diskriminácii, právach detí, právach sexuálnych menších, ľudí so zdravotným znevýhodnením, či migrantov a utečencov. Na jednej strane vzdelávanie smeruje k posilňovaniu jednotlivcov pri ochrane ich práv, hlbšie porozumenie práva a jeho vplyvu na spoločnosť. Na strane druhej tu môžeme hovoriť aj o celospoločenskom benefite v podobe vzdelávania o povinnostiach jednotlivcov pri ochrane práv druhých. Za takýchto okolností pôsobí street law aj ako preventívny mechanizmus protiprávneho konania, prevencie občianskoprávných sporov alebo tiež prostriedok pre prenos zásadných informácií o

⁷ Bringle, R. G. - Clayton, P.H. (2012) Civic Education through Service Learning: What, How, and Why?. In: McIlrath, L., Lyons, A., Munck, R. (eds) Higher Education and Civic Engagement. New York: Palgrave Macmillan, s. 101 – 124.

⁸ Sandefur, R. L., Selbin J. (2009) The Clinic Effect. *Clinical Law Review* (16): 57 – 109.

⁹ O'Brien, E. L., Arbetman, L. P. (1978) A New Clinical Curriculum: Teaching Practical Law to High School Students and Inmates. *Journal of Legal Education* (29) 4: 568-576.

prístupe k spravodlivosti tam, kde môže mať adresát prekážky pri získavaní právnych informácií a služieb. Vybrané komunity určujú svoje potreby a vzdelávacia inštitúcia na ne reaguje. Právna klinika pre komunity často zahŕňa spoluprácu medzi právnymi profesionálmi, pedagógmi, komunitami a komunitnými organizáciami s cieľom poskytnúť právne vzdelávanie formou, ktorá je zaujímavá a prístupná a najmä, ktorá reaguje na potrebu vzdelávanej komunity.

Občianska angažovanosť je ďalším zo zaujímavých aspektov, ktoré tu možno vyzdvihnúť najmä v kontexte štandardov bolonského procesu. Medzi hlavné úlohy bolonského procesu patrí aj zvyšovanie kvality a relevantnosti výučby a vzdelávania, pričom poskytuje fórum pre dialóg o inovatívnych a inkluzívnych formách vzdelávania. Medzi inými rieši otázky týkajúce sa spoločných akademických zásad, ako je nezávislosť univerzít a účasť študentov na aktivitách občianskej spoločnosti.¹⁰ Právna klinika pre komunity okrem individuálnych kurikulárnych prínosov pre študenta integruje do vzdelávacieho procesu tiež témy angažovanosti a občianskej participácie. Tu možno v širšom kontexte poukázať aj na aspekt regionálneho rozvoja, kde univerzity zastávajú jednu z centrálnych rolí. Medzi hlavné štúdie, v rámci ktorých sa uskutočnil prehľad aktivít vysokých škôl v oblasti regionálneho rozvoja, patria tie, ktoré publikovali OECD a Európska komisia. OECD v roku 2007 publikovalo správu Vysokoškolské vzdelávanie a regióny: Globálne konkurencieschopné, lokálne angažované (transl. Higher Education and Regions: Globally Competitive, Locally Engaged).¹¹ V nej sa autori zamerali na motiváciu regionálnej angažovanosti vysokých škôl a na identifikovanie finančných, inštitucionálnych a manažérskych bariér. V roku 2011 publikovala Európska komisia správu Spájanie univerzít na regionálny rast: praktický sprievodca (transl. Connecting Universities to Regional Growth: A practical guide).¹² Jej cieľom bolo pomôcť verejným orgánom podporiť aktívne zapojenie univerzít a ostatných vysokoškolských inštitúcií do regionálnych inovačných stratégií pre inteligentnú špecializáciu, do spolupráce s výskumnými centrami, firmami a partnermi občianskej spoločnosti. Medzi inými praktickými tipmi sa vyskytlo aj dobrovoľníctvo študentov, služba vo forme zapojenia sa do práce s komunitami v regióne. Nesporným benefitom vzdelávania komunit je prostredníctvom angažovanosti študentstva schopnosť prispieť k regionálnemu rozvoju v súlade s uvedenými stratégiami.

¹⁰ Viac o Bolonskom procese a súvisiacich dátach tu: <<https://education.ec.europa.eu/sk/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/bologna-process>>

¹¹ OECD Higher Education and Regions: Globally Competitive, Locally Engaged (2007). [cit. 2023-10-22] Dostupné na internete: <https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/higher-education-and-regions_9789264034150-en#page4>

¹² Európska komisia Connecting Universities to Regional Growth: A practical guide (2011). [cit. 2023-11-10] Dostupné na internete: <<https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/en/w/connecting-universities-to-regional-growth-a-practical-guide>>

3. VZDELÁVANIE BUDÚCICH PRÁVNÍKOV

Realizovať vzdelávanie náročných právnych tém zaujímavou a prístupnou formou je aspekt, ktorý je *vice versa* zásadným pre študenta a pedagóga street law. Počnúc prípravou vzdelávacieho programu, jeho realizáciou, či spätným vyhodnotením je študent nútený zapojiť iné zručnosti ako pri pasívnom prijímaní informácií. Študent v prvom rade preberá na seba zodpovednosť tak za sebazvdelávanie, ako aj za realizáciu vzdelávacej aktivity.¹³ Využívanie interaktívnych a participatívnych metód na vyučovanie práva, ktoré sú pri street law bežnou súčasťou, zakladá pre študenta výzvu kriticky vyhodnocovať schopnosti a tiež reálne potreby auditória. Zakladá predpoklady pre rozvoj jeho sociálnych zručností, empatie, teamovú prácu, rozvoj verbálnych schopností, ale aj kritického myslenia. Pedagogika zameraná na študenta ako centrálnu vzdelávajúcu osobu ďalej podporuje ich angažovanosť a poskytuje alternatívny prístup k didaktickému, inštruktážnemu, na učiteľa orientovanému prístupu, kde sú študenti skôr pasívnymi poslucháčmi než aktívnymi žiakmi.¹⁴

Existuje viacero empirických štúdií, ktoré skúmali podstatné zručnosti úspešného právnika.¹⁵ Je však jedna zaujímavá empirická štúdia spred dvadsiatich rokov o tom, aké kompetencie by právnici ako klienti chceli, keby si najímali advokáta. V roku 2003 profesori Marjorie M. Shultzová a Sheldon Zedeck¹⁶ na Kalifornskej univerzite v Berkeley identifikovali dvadsaťšesť faktorov dôležitých pre efektívnosť právnika prostredníctvom rozhovorov s ľuďmi z piatich skupín zainteresovaných strán spojených s právnickou fakultou Kalifornskej univerzity v Berkeley: absolventmi, študentmi, pedagógmi, klientami a sudcami. Kládli otázky typu: "Ak by ste si hľadali právnika pre zásadný problém, koho by ste identifikovali a prečo?" a "Aké vlastnosti a správanie by spôsobili, že by ste si vybrali práve tohto právnika?". Z výsledkov vyplynulo dvadsaťšesť faktorov dôležitých pre úspešnosť advokáta:

¹³ Lattimer, H. (2015) Translating theory into practice: Making meaning of learner centred education frameworks for classroom-based practitioners. *International Journal of Educational Development* (45): 65 – 76.

¹⁴ Miller, C. J. and others (2013) A comparison of traditional and engaging lecture methods in a large, professional-level course. *Advances in Physiology Education* (37) 4: 347 – 355.

¹⁵ Suhaimi, A. M., Zulkifli, N.F. M (2012) Street Law Based CLE: A Student-Impact Assessment. *International Journal of Clinical Legal Education*. (18): 221 – 226; McQuoid-Mason, D. (2008) Street Law as a Clinical Program: The South African Experience with Particular Reference to the University of KwaZulu-Natal. *Griffith Law Review* (17) 1: 27 – 36.; Draslarová, H. (2019) Street Law as a unique learning method: What do students themselves actually find to be its benefits? Answers from the Czech Republic. *International Journal of Public Legal Education*. 3(1): 123-145.

¹⁶ Shultz, M. M., Zedeck, Sh. (2011) Predicting Lawyer Effectiveness: Broadening the Basis for Law School Admission Decisions. *Law & Social Inquiry* (36) 3: 620 - 661.

Kategória	Faktor
Intelektuálne a kognitívne schopnosti	- Analýza a deduktívne myslenie
	- Kreativita/inovácie
	- Riešenie problémov
	- Praktické úsudky
Výskum a získavanie informácií	- Výskum práva
	- Zisťovanie faktov
	- Kladenie otázok a rozhovory
Komunikácia	- Sebaovládanie a schopnosť presadiť sa
	- Písomný prejav
	- Verbálny prejav
	- Počúvanie
Plánovanie a organizovanie	- Strategické plánovanie
	- Organizovanie a riadenie vlastnej práce
	- Organizovanie a riadenie iných (zamestnancov/kolegov)
Riešenie konfliktov	- Schopnosti vyjednávania
	- Schopnosť vidieť svet očami iných/ empatia
Vzťahy s klientmi a obchodnými vzťahmi – Podnikanie	- Vytvorenie, udržiavanie kontaktu a rozvoj obchodu
	- Poskytovanie poradenstva a vytváranie vzťahov s klientmi
Práca s ostatnými	- Vytváranie vzťahov v rámci právnickej profesie
	- Hodnotenie, rozvoj a mentorstvo

Kategória	Faktor
Charakter	- Vášeň a zaniietenosť
	- Dôslednosť
	- Integrita/Čestnosť
	- Stres manažment
	- Angažovanosť v komunite a služba
	- Vlastný sebarozvoj

(Zdroj: Shultz and Zedeck, 2011)

Napriek tomu, že závery štúdie boli orientované viac na formuláciu odporúčaní pre právnické fakulty s ohľadom na kategóriu uchádzačov o štúdium na právnických fakultách, v štúdiu sa autorom podarilo poukázať na to, že nielen intelektuálne a kognitívne vlastnosti študentov sú to podstatné, čo by malo byť zo strany fakulty vnímané a posilňované. Bolo preukázané, že úspešnosť právnika je založená aj na ďalších mnohých faktoroch, na ktorých výučbu a zdokonaľovanie sa na právnických fakultách v súčasnosti nekladie primárny dôraz.

Holistická teória vo vzdelávaní, resp. holistický prístup nie len k právnickému vzdelávaniu je diskutovaný fenomén v pedagogických vedách.¹⁷ Ide o metodiku vysokoškolského vzdelávania, ktorá predstavuje komplexnú a integrovanú formu vzdelávania. Takú, ktorá prekračuje obvyklé spôsoby získavania akademických vedomostí, pričom podporuje rozvoj všestrannosti jednotlivca, kladie dôraz na jeho intelektuálny, ale aj emocionálny, sociálny a etický rast. Tento prístup chápe vzdelávanie ako prostriedok, ktorý by mal zohľadňovať rôzne aspekty života jednotlivca a pripravovať ho nielen na profesijnú dráhu, ale aj na jeho úlohu ako zodpovedného člena spoločnosti. Holistický prístup zameraný na vzdelávanie

¹⁷ O'Connor, J. S. (2012). Factors that Support or Inhibit Academic Affairs and Student Affairs from Working Collaboratively to Better Support Holistic Students' Experiences: A Phenomenological Study. (Dissertation). [cit. 2023-11-8] Dostupné na internete:

<<http://search.proquest.com/docview/1282645303/abstract/9C7FED9F44654F18P Q/1?>>; Haynes, C. (2006). The integrated student: Fostering holistic development to advance learning. *About Campus* 10(6), 17-23.; Miller, C. J. and others (2013) A comparison of traditional and engaging lecture methods in a large, professional-level course. *Advances in Physiology Education* (37) 4: 347 – 355.; Quinlan, K. M. (2011) Developing the whole student: leading higher education initiatives that integrate mind and heart. Leadership Foundation for Higher Education. [cit. 2023-11-22] Dostupné na internete:

<<https://pdfs.semanticscholar.org/453a/33da8af86722b896b8ba6c7d5ab316d7c96f.pdf>>

7c96f.pdf; Crutchfield, F. A. (2020) Holistic student development in higher education: perspectives and practices of holistic student development at a public California university. *Cal Poly Humboldt theses and projects*. 425. [cit. 2023-11-25] Dostupné na internete: <<https://digitalcommons.humboldt.edu/etd/425>>

budúceho právnika, teda advokáta, sudcu, prokurátora, exekútora, notára či iných má v tomto kontexte zvlášť zaujímavý rozmer, keďže okrem potrebných vedomostí podporuje sociálnu zodpovednosť, zdôrazňuje dôležitosť dodržiavania etických princípov a nadobúdanie praktických zručností. Tieto sa orientujú na komunikačné alebo aj mediačné zručnosti, riešenie konfliktov, všetko veľmi zásadné schopnosti budúcich právnikov.

ZÁVER

„Service-learning je forma zážitkového vzdelávania, pri ktorej sa učenie uskutočňuje prostredníctvom cyklu akcie a reflexie, keď študenti pracujú s ostatnými v procese uplatňovania toho, čo sa učia, na problémy komunity a zároveň reflektujú svoje skúsenosti, pričom sa snažia dosiahnuť reálne ciele pre komunitu a hlbšie porozumenie pre seba.“ (Eyler a Giles, 1999).

Zásadným aspektom pre kategorizáciu činnosti v rámci akéhokoľvek predmetu je definícia jeho charakteristických prvkov. Ako bolo v úvode načrtnuté, jedným zo zásadných charakteristických prvkov právnej kliniky pre komunitu je vzdelávanie sa prostredníctvom poskytovania služby. Medzi tie ďalšie je možné zahrnúť angažovanosť – študentskú, či občiansku, rozvoj regionálnej spolupráce medzi univerzitou a komunitou, či komunitnými organizáciami, podpora solidarity, sociálnej spravodlivosti, reciprocity alebo aj rozvoj etických hodnôt študentstva. Výsledkov vzdelávania pri právnej klinike pre komunitu je tiež niekoľko. Všetky by však mali smerovať k nadobudnutiu takých zručností, ktoré budúceho právnika, v akomkoľvek právnickom povolání, povedú nie len k ekonomickým úspechom a k vyššiemu spoločenskému statusu. Podstatnými výstupmi vzdelávania je nadobudnutie a zdokonaľovanie mnohých bežných vlastností človeka: plánovanie a organizovanie, riešenie konfliktov, charakter, osobná integrita, manažment pracovného času a tiež aj medziludských vzťahov, sebaovládanie, schopnosť extrahovať relevantné skutočnosti a iné. Komunitné právnické vzdelávanie ako cieľavedomý vzdelávací prístup zameraný na prepojenie akademickej práce študentov s aktívnou angažovanosťou v komunite zakladá vzájomne prospešné vzťahy medzi pedagógmi, študentami právnických fakúlt a samotnými komunitami alebo aj dotknutou spoločnosťou (či regiónom). Hlavné ciele reflektujú riešenia špecifických potrieb, ktoré sú rozpoznané tak komunitou, ako aj tých individuálnych a spoločenských potrieb, ktoré naplňa vzdelávanie realizované právnickými fakultami. Pri súčasných trendoch digitalizácie a masívnom vývoji digitálnych technológií je sčasti kontraproduktívne orientovať právnické vzdelávanie len na pasívne osvojovanie si znalostí a posilňovanie len časti kognitívnych funkcií. Odborníci v oblasti service learning dnes vypracúvajú koncepcie e-service learning vzdelávania a iných inovatívnych foriem, z ktorých je možné pri tvorbe štúdijských plánov na právnických fakultách v budúcnosti čerpať.

Záverom je možné konštatovať, že stratégia service learningu predstavuje obsiahly a všeobecný pedagogický prístup, ktorý môže predstavovať inšpiratívnu metodologickú základňu pre ďalší rozvoj klinického právnického vzdelávania. Jej vedecké ukotvenie možno nájsť, okrem pedagogických vied, aj v psychológii, sociológii, či filozofii. Ponúka funkčný rámec metód a postupov, ktoré sú aplikovateľné pre právnické vzdelávanie tak, aby v dobe digitálneho pokroku či nových výziev v aplikačnej praxi právnických povolání boli študenti práva vzdelávaní pre riešenie komplexných situácií. Street law, ako právna klinika pre komunity vykazuje mnohé charakteristické znaky stratégie service learning. Táto, vedecky staršia a akademicky prepracovanejšia koncepcia môže byť vysoko benefitujúcim prvkom pre kurikulárny rozvoj v budúcom právnickom vzdelávaní, ako aj benefitujúcim prvkom pre rozvoj osobnosti budúcich právnikov.

Zoznam použitej literatúry

Knižné publikácie

Bringle, R. G. - Clayton, P.H. (2012) Civic Education through Service Learning: What, How, and Why?. In: McIlrath, L., Lyons, A., Munck, R. (eds) *Higher Education and Civic Engagement*. New York: Palgrave Macmillan, s. 101 – 124.

Dewey, J. (1899) *The School and Society: Being Three Lectures*. ed. Cosimo Classics (2008), 140 s.

Dewey, J. (1916) *Democracy And Education*. ed. Simon and Schuster (1997), 378 s.

Dewey, J. (1938) *Experience and Education*. ed. Free Press (1997), 91 s.

Eyler, J., Giles, D. E. Jr. (1999) *Where's the Learning in Service-Learning?* Jossey-Bass, 348 s.

Miller, J. P., and Ontario Institute for Studies in Education (2007) *The Holistic Curriculum*. Toronto: University of Toronto Press.

Články v periodickej tlači

Draslarová, H. (2019) Street Law as a unique learning method: What do students themselves actually find to be its benefits? Answers from the Czech Republic. *International Journal of Public Legal Education*. 3(1): 123-145.

Haynes, C. (2006). The integrated student: Fostering holistic development to advance learning. *About Campus* 10(6), 17-23.

Miller, C. J. and others (2013) A comparison of traditional and engaging lecture methods in a large, professional-level course. *Advances in Physiology Education* (37) 4: 347 – 355.

Lattimer, H. (2015) Translating theory into practice: Making meaning of learner centred education frameworks for classroom-based practitioners. *International Journal of Educational Development* (45): 65 – 76.

McQuoid-Mason, D. (2008) Street Law as a Clinical Program: The South African Experience with Particular Reference to the University of KwaZulu-Natal. *Griffith Law Review* (17) 1: 27 – 36.

O'Brien, E. L., Arbetman, L. P. (1978) A New Clinical Curriculum: Teaching Practical Law to High School Students and Inmates. *Journal of Legal Education* (29) 4: 568-576.

Sandefur, R. L., Selbin J. (2009) The Clinic Effect. *Clinical Law Review* (16): 57 – 109.

Suhaimi, A. M., Zulkifli, N.F. M (2012) Street Law Based CLE: A Student-Impact Assessment. *International Journal of Clinical Legal Education*. (18): 221 – 226.

Shultz, M. M., Zedeck, Sh. (2011) Predicting Lawyer Effectiveness: Broadening the Basis for Law School Admission Decisions. *Law & Social Inquiry* (36) 3: 620 - 661.

Internetové zdroje

Brozmanová Gregorová A. a kol. (2022) Platform of Volunteer Centers and Organizations SERVICE-LEARNING IN YOUTH WORK MANUAL FOR YOUTH WORKERS. [cit. 2023-11-20] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/363070266_SERVICE-LEARNING_IN_YOUTH_WORK_MANUAL_FOR_YOUTH_WORKERS>

Bingle, R. G., Hatcher, J.A. (1996) Implementing Service Learning in Higher Education. Higher Education. 186. [cit. 2023-10-22] Dostupné na internete: <<https://digitalcommons.unomaha.edu/slcehighered/186>>

Crutchfield, F. A. (2020) Holistic student development in higher education: perspectives and practices of holistic student development at a public California university. Cal Poly Humboldt theses and projects. 425. [cit. 2023-11-25] Dostupné na internete: <<https://digitalcommons.humboldt.edu/etd/425>>

Ehrlich, T. (1996) Barbara Jacoby and Associates. Service-Learning in Higher Education: Concepts and Practices. San Francisco, CA: Jossey-Bass. [cit. 2023-10-20] Dostupné na internete: <<https://servicelearning.duke.edu/sites/servicelearning.duke.edu/files/documents/service-learning-definitions.original.pdf>>

Európska komisia Connecting Universities to Regional Growth: A practical guide (2011). [cit. 2023-11-10] Dostupné na internete: <<https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/en/w/connecting-universities-to-regional-growth-a-practical-guide>>

O'Connor, J. S. (2012). Factors that Support or Inhibit Academic Affairs and Student Affairs from Working Collaboratively to Better Support Holistic Students' Experiences: A Phenomenological Study. (Dissertation). [cit. 2023-11-8] Dostupné na internete:

<<http://search.proquest.com/docview/1282645303/abstract/9C7FED9F44654F18P/Q/1>>

OECD Higher Education and Regions: Globally Competitive, Locally Engaged (2007). [cit. 2023-10-22] Dostupné na internete: <https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/higher-education-and-regions_9789264034150-en#page4>

Quinlan, K. M. (2011) Developing the whole student: leading higher education initiatives that integrate mind and heart. Leadership Foundation for Higher Education. [cit. 2023-11-22] Dostupné na internete: <<https://pdfs.semanticscholar.org/453a/33da8af86722b896b8ba6c7d5ab316d7c96f.pdf>>

Sigmon, R., (1979) Service-Learning: Three Principles. *Synergist*: 9–11. [cit. 2023-11-20] Dostupné na internete: <<https://critical.tamucc.edu/~wiki/uploads/AWebb/sl3p.pdf>>

Kontaktné údaje

JUDr. Ľubica Saktorová, PhD. LL.M., M.A.

lubica.saktorova@umb.sk

Katedra medzinárodného, európskeho práva a právnej komunikácie

Právnická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Komenského 20

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

JE PRÁVNÁ POMOC NEZISKOVÉMU SEKTORU *CONDITIO SINE QUA NON* KLINICKÉHO PRÁVNICKÉHO VZDELÁVANIA?

Adam Kőszeghy

Abstrakt: Právna klinika neziskového sektora je súčasťou klinického právneho vzdelávania na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave už od roku 2012, pričom si udržuje stabilný záujem tak zo strany študentov ako aj neziskových organizácií. Na strane druhej, však možno badať, že neziskový sektor v poslednom období zažíva existenčné obavy zo strany spoločnosti a štátu. Cieľom príspevku je zdôrazniť jedinečnosť a nenahraditeľnosť tejto symbiózy, t. j. klinického vzdelávania formou právnej pomoci neziskovému sektoru a zároveň poskytnúť potrebnú odpoveď na to či má mať miesto v rámci právnického vzdelávania aj naďalej.

Kľúčové slová: Právna klinika neziskového sektora, právna pomoc neziskovému sektoru, klinické právne vzdelávanie, neziskové organizácie, spoločenská zodpovednosť právnikov

Abstract: The Non-profit legal clinic has been part of the clinical legal education at the Comenius University in Bratislava, Faculty of Law since 2012, maintaining a stable interest from both students and non-profit organizations. On the other hand, it can be observed that the non-profit sector has recently been experiencing existential concerns from society and the state. The aim of the contribution is to emphasize the uniqueness and irreplaceability of this symbiosis, i.e. j. of clinical education in the form of legal aid to the non-profit sector and at the same time provide the necessary answer to whether it should continue to have a place in legal education.

Keywords: the Non-profit Legal Clinic, legal aid to the non-profit sector, clinical legal education, non-profit organizations, the social responsibility of lawyers

ÚVOD

Ak by sme mali klinické právne vzdelávanie charakterizovať čo najjednoduchšie, ale zároveň bez straty výstižnosti, bolo by treba siahnuť po klasickom porovnaní asi najznámejších doktorov – právnikov a medikov, totiž tak ako by nemal medik operovať prvýkrát „nanečisto“ hneď živého pacienta, rovnako by si to mal v predstihu a pod dozorom natrénovať aj študent práva. Klinické právne vzdelávanie je fenoménom v oblasti prístupu k edukácii mladých právnikov - študentov práva, ktorým poskytuje potrebné podhubie na to, aby ešte pred „skokom“ do praktického výkonu právnického povolania objavili, resp. zdokonalili svoje schopnosti a vedomosti pri práci s reálnym klientom,¹ ako zvyknem hovoriť „z mäsa a kostí“.

¹ Wigmore, J. H. (1926) The Legal Clinic: What It Does for the Law Student. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* (124) 1: p. 130.

Súčasťou tohto praktického klinického vzdelávania je aj projekt zameraný na právnu pomoc neziskovému sektoru alebo aj „Právna klinika neziskového sektora“. Tento projekt možno zaradiť medzi vlajkovú loď klinického právneho vzdelávania na Univerzite Komenského, Právnickej fakulte vzhľadom na to, že ide o najstaršiu formu klinického právneho vzdelávania datujúcu svoje vznik a fungovanie už viac ako desať rokov.² Je preto absolútne prirodzené zamyslieť sa nad minulosťou a budúcnosťou Právnej kliniky neziskového sektora (vo všeobecnosti právnej pomoci neziskovému sektoru) práve prostredníctvom optiky vzdelávania – čo nám ako spoločnosti, právnikom a samotným študentom prináša jej existencia a fungovanie? V tomto príspevku sa pokúsim z trojjedinej pozície – absolventa, pedagóga a fakultného koordinátora tejto právnej kliniky priblížiť dôvody, prečo by mala byť právna pomoc neziskovému sektoru nenahraditeľnou formou moderného právneho vzdelávania právnikov v širšom zmysle.

1. KONCEPCIA PRÁVNEJ KLINIKY NEZISKOVÉHO SEKTORA NA UNIVERZITE KOMENSKÉHO V BRATISLAVE, PRÁVNICKEJ FAKULTE

Koncepcia Právnej kliniky neziskového sektora prešla od svojho vzniku pred viac ako desiatimi rokmi klasickým generačným vývojom či už z hľadiska vecného rozsahu – okruhu právnych oblastí, ktorým sa mohli študenti venovať v rámci právnej pomoci neziskovému sektoru, ako aj z hľadiska možnosti absolvovania v rámci študijných programov akreditovaných na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej

² Projekt klinického právneho vzdelávania zameraného na právnu pomoc neziskovému sektoru nebol v čase vzniku Právnej kliniky neziskového sektora v roku 2012 žiadnou novinkou, ale etablovaným štandardom najmä na zahraničných univerzitách v angloamerickom právnom prostredí, ktoré zároveň poslúžili aj ako inšpirácia pre zavedenie klinického právneho vzdelávania do vzdelávacieho procesu aj na Univerzite Komenského v Bratislave. Pozri bližšie napríklad: „What We Do for Businesses and Non-Profit Organizations“ Transactional Law Clinics (2023) Harvard Law School [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://clinics.law.harvard.edu/tlc/for-clients/businesses-and-non-profit-organizations/>>; Social Enterprise and Nonprofit Law Clinic (2023) Georgetown Law School [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.law.georgetown.edu/experiential-learning/clinics/our-clinics/social-enterprise-and-nonprofit-clinic/>>; Entrepreneurship and Innovation Clinic (2023) Yale Law School [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://law.yale.edu/studying-law-yale/clinical-and-experiential-learning/our-clinics/entrepreneurship-and-innovation-clinic/>>; Entrepreneurship and Community Development Clinic (2023) Columbia Law School [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.law.columbia.edu/academics/experiential/clinics/entrepreneurship-and-community-development-clinic/>>; Nonprofit Organizations Clinic (2023) Joseph F. Rice School of Law, University of South Carolina [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <https://sc.edu/study/colleges_schools/law/academics/experiential_learning/clinics/nonprofit_organizations/>; Nonprofit Organizations Clinic (2023) Interprofessional Center, University of St. Thomas, School of Law [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.stthomas.edu/ipc/clinic/nonprofitorganizations/>>; Nonprofit Clinic (2023) University of Virginia, School of Law [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.law.virginia.edu/clinics/nonprofit-clinic/>>; Nonprofit Governance Clinic (2023) University of Oregon, School of Law [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://law.uoregon.edu/become-practice-ready/clinics/nonprofit/>>; Non-profit Clinic (2023) University of Arkansas, School of Law [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://law.uark.edu/service-outreach/clinics/transactional-clinic.php>>;

fakulte. V súčasnosti sa Právnej kliniky neziskového sektora môžu zúčastniť študenti bakalárskeho stupňa štúdia v študijnom odbore právo (letný semester), ako aj študenti magisterského stupňa štúdia v študijnom odbore právo (zimný aj letný semester), čo teda znamená, že každý študent má možnosť sa zapojiť do právnej pomoci neziskovému sektoru až počas troch semestrov v rámci svojho vysokoškolského štúdia.

Z hľadiska kvantitatívneho vyjadrenia, Právnu kliniku neziskového sektora od roku 2012 absolvovalo spolu 296 študentov,³ pričom jednotlivé rozvrstvenie možno badať na základe nižšie uvedenej tabuľky:⁴

Akademický rok	Počet študentov v bakalárskom stupni štúdia (letný semester)	Počet študentov v magisterskom stupni štúdia (zimný / letný semester)
2012/2013	Nerealizovala sa	17
2013/2014	Nerealizovala sa	0
2014/2015	Nerealizovala sa	27
2015/2016	Nerealizovala sa	30 / 24
2016/2017	Nerealizovala sa	17 / 8
2017/2018	Nerealizovala sa	11 / 11
2018/2019	14	12 / 1
2019/2020	8	9 / 3
2020/2021	10	9 / 6
2021/2022	31	12 / 11
2022/2023	4	6 / 5
2023/2024	1	6 / 3

³ Zaujímavosťou je, že mnohí z absolventov tejto právnej kliniky sa následne rozhodli pokračovať vo vysokoškolskom štúdiu aj na doktorandskom stupni štúdia a po úspešnom absolvovaní doktorandského štúdia a získaní akademického titulu PhD. naďalej pôsobia vo vyučovacom procese na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte.

⁴ Údaje vychádzajú z elektronickej databázy Akademického informačného systému na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte (AIS2) preukazujúcej absolvovanie predmetu „Právna klinika neziskového sektora“ v rôznych študijných programoch študentami v období rokov 2012-2024.

Praktické fungovanie Právnej kliniky neziskového sektora je nevyhnutné späté s existenciou klienta, v tomto prípade neziskovej organizácie s právnym problémom, ktorý potrebuje analyzovať, resp. získať odpoveď ako postupovať v súlade s platným právnym poriadkom, aby sa vyhla nežiadúcim dôsledkom konania v rozpore s právom v podobe sankcie, ktorá môže byť v tomto ohľade a aj likvidačného charakteru. Ďalšou pomyselnou „essentialia negotii“ vo vzťahu poskytovania právnej pomoci neziskovému sektoru je prvok odborného koordinátora – poradcu (ktorým je zvyčajne skúsený právny praktik – advokát alebo in-house právnik, príp. aj vo forme tímu), ktorého úlohou je odborne viesť študentský tím po stránke právnej, organizačnej tak, aby výsledná analýza dala odpovede neziskovej organizácii ako postupovať v rámci daného právneho problému.

Dôležitým aspektom je, bez akýchkoľvek pochybností, skutočnosť, že právna analýza ako výstup vzdelávacej činnosti má iba odporúčací charakter – a preto sa ňou prirodzene nezisková organizácia môže a aj nemusí riadiť. Vzhľadom na to, že Právna klinika neziskového sektora vznikla akoby na zelenej lúke, bolo by spočiatku veľmi náročné zladiť hľadanie perspektívnych študentov, neziskových organizácii s právnymi problémami a zároveň aj ochotných odborných konzultantov. Z tohto dôvodu došlo postupne k nadviazaniu spolupráce s Nadáciou Pontis v rámci jej projektu „Advokáti Pro Bono“, ktorá v zásade od počiatku existencie Právnej kliniky neziskového sektora pomáha s hľadaním neziskových organizácii s právnymi problémami ako aj oslovuje právnych praktikov zapojených do poskytovania právnych služieb pro bono s ponukou na spoluprácu v rámci tejto kliniky.⁵

Túto spoluprácu možno spätne hodnotiť ako vynikajúcu, a treba nekriticky skonštatovať, že Právna klinika neziskového sektora vďačí do veľkej miery za svoju dlhovekosť a oblúbenosť aj skvelej koordinačnej pomoci zo strany Nadácie Pontis.⁶ Na základe tejto úspešnej kooperácie sa nám podarilo poskytnúť právnu pomoc

⁵ Advokáti Pro Bono (2023) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/projekty/advokati-pro-bono/pre-neziskovky-advokati-pro-bono/>>; Advokáti už pomohli vyše 160 neziskovým organizáciám (2023) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/projekty/advokati-pro-bono/pomohli-sme-advokati-pro-bono/>>.

⁶ V rámci spolupráce s Nadáciou Pontis bolo publikovaných viacero článkov: Právna klinika neziskového sektora – prax získaná v škole (2014) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<http://www.zodpovednepodnikanie.sk/novinky/pravna-klinika-neziskoveho-sektora-prax-ziskana-v-skole/>>; Študenti práva sa opäť spojili aby pomohli neziskovkám (2016) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/novinky/studenti-prava-sa-opat-spojili-aby-pomohli-neziskovkam/>>; Študenti právnickej fakulty Univerzity Komenského sa opäť rozhodli pomáhať neziskovým organizáciám (2016) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/novinky/studenti-pravnickej-fakulty-univerzity-komenskeho-sa-opat-rozhodli-pomahat-neziskovym-organizaciam/>>; Novoročná pro bono nádielka - 1. Právna klinika neziskového sektora (2017) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/novinky/novorocna-pro-bono-nadielka/>>.

prostredníctvom Právnej kliniky neziskového sektora v roku 2015 pre 10 neziskových organizácií,⁷ v roku 2016 pre 30 neziskových organizácií,⁸ v roku 2017 pre 8 neziskových organizácií,⁹ v roku 2018 pre 8 neziskových organizácií,¹⁰ v roku 2019 pre 5 neziskových organizácií,¹¹ v roku 2020 pre 6 neziskových organizácií,¹² v roku 2021 pre 5 neziskových organizácií,¹³ v roku 2022 pre 2 neziskové organizácie, v roku 2023 pre 2 neziskové organizácie.

V súčasnosti sa formát Právnej kliniky neziskového sektora realizuje vo viacerých krokoch:

- výberové konanie na základe zaslaných motivačných listov, spravidla do 20. augusta príslušného roku na zimný aj letný semester;
- úvodné stretnutie úspešných uchádzačov s odbornými konzultantmi (právnici a advokáti) a zástupcami neziskových organizácií za účelom predstavenia právnych problémov a následné zadelenie do študentských tímov pod kuratelou odborných konzultantov;
- stretávanie a práca študentského tímu pod vedením odborných konzultantov v priemere aspoň raz týždenne v rozsahu 80 minút;
- záverečná prezentácia výstupov študentských tímov, ktorá sa koná spravidla predposledný týždeň výučbovej časti príslušného semestra určená na prezentáciu a zodpovedanie prípadných otázok zo strany zástupcov neziskových organizácií.

2. POTREBUJEME NEZISKOVÉ ORGANIZÁCIE?

Fungovanie Právnej kliniky pre neziskový sektor samozrejme závisí nutne aj od existencie neziskových organizácií, ako logicky vyplýva už zo samotného názvu tejto kliniky. Neziskové organizácie sú súčasťou tzv. tretieho sektora, ktorý koexistuje

⁷ Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2015 (2016) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <https://www.nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2019/01/Vyrocna_sprava2015.pdf>.

⁸ Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2016 (2017) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2019/01/Vyrocna-sprava-Nadacie-Pontis-za-rok-2016.pdf>>.

⁹ Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2017 (2018) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <https://www.nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2019/01/Nadacia_Pontis_Vyrocna_sprava_za_rok-2017.pdf>.

¹⁰ Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2018 (2019) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2021/07/Vyrocna-sprava-Nadacia-Pontis-2018.pdf>>.

¹¹ Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2019 (2020) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2021/07/Vyrocna-sprava-Nadacia-Pontis-2019.pdf>>.

¹² Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2020 (2021) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2021/09/Vyrocna-sprava-2020.pdf>>.

¹³ Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2021 (2022) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <https://nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2022/06/T_700_Vyrocna_sprava_2021_web.pdf>.

popri prvom (štátnom) sektore a druhom (podnikateľskom) sektore v spoločnosti. Už z ich názvu je v zásade zrejmé, že tieto organizácie nemôžu prirodzene generovať zisk ako je tomu napr. pri podnikateľskom sektore, a preto ich činnosť podlieha financovaniu z rôznych externých zdrojov ako je štát alebo príspevky od podporovateľov. Činnosť neziskových organizácií možno vymedziť aj princípom „záchranej siete“, a to tak, že neziskové organizácie zabezpečujú také služby a činnosti, ktoré nemôže alebo nezabezpečuje najmä štát alebo podnikateľský sektor. Z tohto dôvodu neziskový sektor pôsobí v značnej miere komplementárne k činnosti štátu alebo súkromného (podnikateľského) sektora. Tieto služby a činnosti sú rozmanité a dotýkajú sa takmer všetkých oblastí spoločenského života ako vzdelávanie, kultúra, šport, životné prostredie a iné. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že činnosti a fungovanie neziskových organizácií je nevyhnutné pre správne fungovanie v spoločnosti, najmä s ohľadom na komplementaritu zabezpečovania rôznych potrieb pre spoločnosť, ktoré nezabezpečuje nik iný.

V poslednom v čase však rezonujú viaceré názory spochybňujúce existenciu neziskových organizácií ako prvku *conditio sine qua non* pre správne fungovanie spoločnosti, najmä s ohľadom na spoločenskú prospešnosť nimi zabezpečovanými činnosťami. Tieto názory spochybňujúce úlohu neziskového sektora v spoločnosti sa dokonca dotýkajú aj zmeny financovania neziskových organizácií či zmeny registračnej politiky, či dokonca absolútnej regulácii vzniku neziskových organizácií, čo by mohlo viesť k faktickej likvidácii viacerých neziskových organizácií. Vzhľadom na to, že v demokratickom a právnom štáte je najdôležitejšia vecná diskusia, je na mieste uviesť určité argumenty – príklady, ktoré svedčia o pravom opaku – a to, že neziskové organizácie sú nenahraditeľným prvkom v spoločnosti, ktorý pokrýva častokrát práve tie najzraniteľnejšie oblasti života spoločnosti na ktoré je ľudovo povedané štát „prikrátka“.

V zmysle vyššie uvedeného, považujeme za najlepšie uviesť niekoľko príkladov neziskových organizácií s ktorými sme mali na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte česť spolupracovať. V rámci tejto kazuistickej metódy by sme chceli zároveň poukázať na veľmi široké pole pôsobnosti neziskových organizácií, ktorých špecializácia je v zásade nekonečná – jediným „dôležitým“ prvkom je vznik problému, ktorý neustále rozširuje pôsobnosť neziskových organizácií o nové oblasti. Zároveň však treba dodať, že neziskové organizácie však zdieľajú len časť spoločných problémov, inak je ich zameranie zväčša absolútne odlišné. V období rokov 2018-2023 sme spolupracovali s nasledovnými neziskovými organizáciami na riešení právnych problémov:

Aktivitka

Občianske združenie Aktivitka sa zaoberá aktívnou starostlivosťou o duševný a telesný rozvoj seniorov, čo vyplýva aj z ich webového sídla, kde sa označujú ako „združenie pre podporu pamäti, kreativity a telesného rozvoja seniorov.“¹⁴ V rámci právnej kliniky neziskového sektora sa študenti práva zaoberali právnou pomocou v rámci projektu, ktorý zastrešuje toto občianske združenie s názvom „Babička zo susedstva“.¹⁵ Tento projekt má za cieľ prepájať osamelé seniorky s mladými rodinami v susedstve za účelom spoločného trávenia času (hra s deťmi, odprevadenie na krúžok, čítanie s deťmi alebo hra na detskom ihrisku). Inšpiráciou pre vytvorenie tohto projektu bol úspešný obdobne fungujúci projekt v Českej republike. Vzhľadom na to, že cieľom tohto projektu je prepájať v zásade navzájom cudzích ľudí za účelom trávenia času s maloletými deťmi, združenie prirodzene identifikovalo viacero neuralgických bodov, ktoré by mohli spôsobiť možné právne problémy. Z tohto dôvodu sa študenti práva v rámci svojej právnej pomoci tejto neziskovej organizácii zamerali v zmysle zadania na problematiku zberu, spracúvania a likvidácie osobných údajov zapojených osôb v zmysle Nariadenia EÚ o GDPR, taktiež na znenie dobrovoľníckych zmlúv a možnosti prechodu databázy žiadateľov o účasť na tomto projekte na iné osoby v prípade expanzie tohto projektu.

Autistické centrum Andreas

Nezisková organizácia Autistické centrum Andreas poskytuje služby pre klientov s poruchami autistického spektra od útleho detstva až do dospelosti ako aj ich rodinám. Od svojho vzniku od roku 2001 sa jeho služby rozšírili o centrum špeciálno-pedagogického poradenstva (2008), pričom od roku 2023 je zároveň špecializovaným centrom poradenstva a prevencie pre deti a žiakov s autizmom alebo ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami zaradeným do siete školských zariadení.¹⁶ Autistické centrum Andreas tak v sebe snúbi komplexnú diagnostickú, konzultačnú, vzdelávaciu inštitúciu v otázke osôb a rodín s výskytom poruchou autistického spektra. Študenti práva sa v rámci spolupráce s touto neziskovou organizáciou zamerali podľa zadania najmä na prieskum zmluvnej dokumentácie medzi Autistickým centrom Andreas a rodičmi klienta s poruchou autistického spektra, ďalej na otázku udeľovania informovaných súhlasov a ich súladu s platnou a účinnou

¹⁴ Úvod webovej stránky Aktivitka o. z. (2023) Aktivitka o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.aktivitka.sk/>>.

¹⁵ Projekt „Babička zo susedstva“ (2023) Aktivitka o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.aktivitka.sk/babicka-zo-susedstva/>>. Rovnako aj Babička zo susedstva (2023) Daniela Kellerová [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.babickazosusedstva.sk/>>.

¹⁶ Autistické centrum Andreas n. o. (2023) Autistické centrum Andreas [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://andreas.sk/>>.

legislatívou, špecificky aj s ohľadom na situáciu udelenia informovaného súhlasu iba jedným zo zákonných zástupcov maloletého klienta.

Centrum Memory

Nezisková organizácia Centrum Memory sa špecializuje na diagnostiku, liečbu a vzdelávanie v oblasti porúch pamäti a demencie.¹⁷ Súčasťou služieb tejto organizácie sú aj špecializované ambulancie klinického psychológa, ambulancia liečebného pedagóga a psychiatrická ambulancia. Centrum Memory rovnako pracuje aj vzdelávaní rodinných príslušníkov osôb postihnutých stratami pamäti alebo demenciou, či rozširuje osvetu o preventívnych krokoch v boji proti týmto ochoreniam. Študenti práva sa v rámci spolupráce s touto neziskovou organizáciou zamerali najmä na prepracovanie informovaných súhlasov pre psychologickú ambulanciu a vypracovanie vzoru na súhlas so spracovaním osobných údajov klientami v súlade s Nariadením EÚ o GDPR.

Dobročin

Občianske združenie Dobročin je nezisková organizácia, ktorá pôsobí ako platforma pre jednoduchý a bezpečný crowdfunding rôznych neziskových projektov.¹⁸ Podmienkou pre účasť neziskových organizácii s ich projektami je schopnosť preukázať kvalitu projektu, cieľov a realizovateľnosti projektu aj s ohľadom na použitie vyzbieraných finančných prostriedkov, čím sa zaručuje maximálna transparentnosť platformy odovzdávajúcej vyzbieranú sumu vo výške 100% bez žiadnych poplatkov. Študenti práva sa v rámci poskytovania právnej pomoci zamerali podľa zadania neziskovej organizácie na vytvorenie podmienok používania platformy Dobročin určenej na crowdfunding neziskových projektov a na pravidlá ochrany osobných údajov platformy Dobročin v súlade s platnou a účinnou legislatívou a Nariadením EÚ o GDPR. Vďaka podpore a pomoci zo strany študentov v rámci Právnej kliniky neziskového sektora ponúkol Dobročin možnosť Univerzite Komenského v Bratislave, aby sa stala zároveň partnerom tejto crowdfundingovej neziskovej platformy.¹⁹

Edulienka

Občianske združenie Edulienka je nezisková organizácia venujúca sa vzdelávacím činnostiam pre deti, rodičov, pedagógov a širokú verejnosť, v súčasnosti prevádzkovateľ Súkromnej základnej školy Edulienka (2022) a súkromnej materskej

¹⁷ Centrum Memory n. o. (2023) Centrum Memory [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.centrummemory.sk/>>.

¹⁸ Dobročin o. z. (2023) Dobročin [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.dobrocin.sk/domov>>.

¹⁹ Za zmienku stojí rozsah pomoci, kedy sa od septembra 2022 do 11.12.2023 podarilo v rámci tejto platformy vyzbierať od 822 darcov pre neziskové projekty sumu vo výške 24.641,20,- EUR.

škôlky Edulienka (2021).²⁰ Na študentov práva sa táto nezisková organizácia obrátila prostredníctvom Právnej kliniky neziskového sektora v roku 2017, pričom súčasťou zadania bola jednak kontrola zmluvnej dokumentácie (rôzne inomínátne zmluvy – zmluva o podpore vzdelávacích aktivít, zmluva o spolupráci, zmluva o poskytnutí služieb) a taktiež stanov občianskeho združenia. Spolupráca s Edulienkou bola veľmi špecifická aj vzhľadom na to, že v čase dopytu po právnej pomoci zo strany študentov táto nezisková organizácia bola „priekopníkom“ v oblasti individuálneho vzdelávania – teda mimoškolského vzdelávania pomocou rôznych odborných lektorov.²¹ Uvedená skúsenosť spojená aj s hľadaním odpovedí v súčinnosti s ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky bolo veľmi obohacujúce z viacerých ohľadov.

Forum for Human Rights (Fórum pro lidská práva)

Forum for Human Rights alebo Fórum pro lidská práva je nezisková organizácia pôsobiaca v Českej republike a Slovenskej republike, pričom jej primárnou činnosťou je medzinárodná advokácia a strategická litigácia týkajúca sa základných práv a slobôd jednotlivcov ako aj skupín bez rozdielu v súlade s medzinárodnoprávnymi štandardmi.²² Študenti práva sa v rámci Právnej kliniky neziskového sektora zapojili do projektu s názvom „Boj proti diskriminácii Rómov na internete aj mimo neho v Európe (COORDE)“ zameranom na boj proti nenávisnému prejavu proti rómskemu etniku na internete.²³ Za týmto účelom vznikla aj dobrovoľnícka skupina s názvom ROMAntici,²⁴ ktorých súčasťou sa stali aj študenti práva s úlohou monitorovať a nahlasovať nenávisný prejav na sociálnych sieťach. Študenti práva ďalej participovali aj na spolupráci s novovytvorenou Radou pre mediálne služby a podieľali sa rovnako aj na príprave vzorových trestných oznámení. V rámci tejto úspešnej spolupráce študenti práva absolvovali množstvo školení, exkurziu na Ústavnom súde Slovenskej

²⁰ Súkromná základná a materská škola Edulienka (2023) Edulienka o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://edulienka.edupage.org/>>.

²¹ V úvodzovkách problematickou sa javila iba kvalifikácia daných odborných lektorov, vzhľadom na to, že ustanovenia školského zákona nejasne vyjadrovali či sa pri individuálnom vzdelávaní podmienka absolvovania určitého stupňa pedagogického vzdelania viazala ku každej osobe zúčastňujúcej sa pedagogickému procesu, alebo len k štatutárnemu zástupcovi. V prípade prvej situácie by na individuálnom vzdelávaní nemohla zúčastňovať napríklad osoba s inžinierskym titulom z Fakulty chemickej a potravinárskej technológie Slovenskej technickej univerzity, ktorá by mohla hravo z hľadiska odbornosti vyučovať základy anorganickej a organickej chémie na základnej škole, avšak prekážkou by bola absencia pedagogického vzdelania potrebného na výučbu.

²² Fórum pro lidská práva (2023) Fórum pro lidská práva, z. s. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://forumhr.eu/cs/uvod/>>. Pre anglickú verziu pozri: Forum for Human Rights (2023) Forum for Human Rights [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://forumhr.eu/>>.

²³ Boj proti nenávisným prejavom (SR) (2023) Fórum pro lidské práva, z. s. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://forumhr.eu/cs/boj-proti-nenavistnym-prejavom-sr/>>.

²⁴ ROMAntici majú dokonca aj svoju stránku na sociálnej sieti Facebook, pričom si založili aj svoj vlastný blog. Pozri bližšie ROMAntici – blog (2023) ROMAntici [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://romanticig.webnode.sk/>>.

republiky v Košiciach a aj návštevu a prehliadku najznámejšieho rómskeho sídliska Luník IX. Potešujúcou správou je, že po absolvovaní Právnej kliniky neziskového sektora študenti práva zotrávajú ako dobrovoľníci tejto neziskovej organizácie a ďalej pokračujú v monitoringu nenávistného prejavu a iných podporných činnostiach v rámci organizácie.

Mareena

Občianske združenie Mareena je nezisková organizácia zaoberajúca sa integráciou cudzincov ako obyvateľov Slovenskej republiky a ich kultúry s väčšinou populáciou Slovenska. Tieto aktivity majú smerovať k zvýšeniu povedomia o cudzích kultúrach a zvykoch za účelom budovania rozmanitosti a integrácie všetkých obyvateľov Slovenskej republiky bez ohľadu na rasu, náboženstvo, jazyk, kultúru.²⁵ Mareena za týmto účelom vytvára rôzne kultúrne podujatia, v rámci ktorých majú možnosť návštevníci spoznať cudzie kultúry prezentované jednotlivými cudzincami, dokonca ochutnať ich národné pokrmy. Rovnako Mareena organizuje rôzne vzdelávacie a jazykové kurzy, pričom za týmto účelom spolupracuje aj s viacerými štátnymi inštitúciami. V rámci Právnej kliniky neziskového sektora študenti práva participovali na viacerých zadaniach, a to na príprave licenčnej zmluvy a právneho servisu týkajúceho sa fotobanky s fotografiami s možnosťou dodatočného predaja tretím stranám; na právnej analýze týkajúcej sa možnosti predaja jedla v rámci kultúrnych podujatí organizovaných Mareenou tretími osobami bez akéhokoľvek zmluvného alebo pracovnoprávneho vzťahu k Mareene; na právnej analýze týkajúcej sa prevádzky kaviarne Propeller a ideálnej formy jej prevádzkovania (založenie separitnej s. r. o. / podnik so sociálnym dosahom) spolu s otázkou zamestnávania cudzincov.

Odyseus

Občianske združenie Odyseus sa od roku 1997 venuje starostlivosti, vzdelávaniu a osvete v rámci najviac ohrozených a vylúčených komunít, najmä ľudí bez domova, užívateľov drog, osôb nakazených vírusom ľudskej imunodeficiencie (HIV/AIDS) a osôb pracujúcich v sex biznise.²⁶ Občianske združenie Odyseus sa snaží sprostredkovať kontakt medzi majoritnou spoločnosťou a vylúčenými komunitami. V rámci terénnej práce sa občianske združenie snaží pomáhať členom vylúčených komunít so zdravotnou starostlivosťou a v rámci služieb prístupu „harm reduction“ poskytujú týmto členom sterilné zdravotnícke prostriedky ako obvazy, sterilné ihly

²⁵ Mareena (2023) Mareena o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://mareena.sk/>>.

²⁶ Odyseus (2023) Odyseus o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.ozodyseus.sk/o-nas>>.

a injekčné striekačky, prezervatívy a iné.²⁷ Študenti práva sa v rámci Právnej kliniky neziskového sektora v rámci právnej pomoci podieľali na revízii zmluvnej dokumentácie ako pracovných zmlúv, dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, darovacích a dobrovoľníckych zmlúv a otázkam ochrany osobných údajov v súlade s platnou a účinnou právnou úpravou a nariadením EÚ o GDPR. V rámci ďalšej spolupráce sa študenti práva zamerali na revíziu právnej analýzy vypracovanej advokátskou kanceláriou zameranou na otázky HIV/AIDS v rámci slovenského právneho poriadku a stanovenia legislatívnych limitov života s týmto infekčným ochorením.

SAVIA (Slovenská asociácia výskumníčov a inovátoriek)

Občianske združenie SAVIA sa zaoberá združovaním vedkýň, výskumníčov a inovátoriek za účelom ich podpory a spolupráce pri uplatňovaní sa v rozhodovacích pozíciách vo vede a vednej politike na Slovensku.²⁸ Ambíciou členiek tohto občianskeho združenia je sa zapojiť do medzinárodnej siete organizácií European Platform of Women Scientists, ktorá prepája vedkyne za účelom tvorby vednej politiky na národnej a európskej úrovni.²⁹ Študenti práva v rámci Právnej kliniky neziskového sektora participovali na právnej pomoci tejto neziskovej organizácii vo forme vypracovania vzorových stanov na založenie občianskeho združenia, vrátane analýzy možných rizík do budúcnosti pri modeli otvoreného členstva a zamedzení nechcenej zmeny vedenia občianskeho združenia.

Slovensko.Digital

Slovensko.Digital je občianske združenie zaoberajúce skvalitňovaním digitálnych služieb štátu, tak aby mohli byť prístupnejšie a zrozumiteľnejšie užívateľom – občanom. Občianske združenie sa rovnako snaží aj zvýšiť užívateľskú gramotnosť užívateľom digitálnych služieb štátu, ako aj odbyrokratizovať každodenné procesy a presunúť ich do digitálneho sveta.³⁰ V rámci Právnej kliniky neziskového sektora sa študenti práva podieľali na novom projekte Slovensko.Digital s názvom „Návody.Digital“, kde poskytovali právnu podporu pri vytváraní návodov na najčastejšie bežné úkony, ktoré je možné vykonať digitálne (zmena trvalého bydliska, výstavba rodinného domu, strata dokladov, ukončenie pracovného

²⁷ Ide o súbor stratégií a opatrení zameraných na zníženie negatívnych dôsledkov spojených napríklad s užívaním drog. Pozri bližšie Principles of Harm Reduction (2023) National Harm Reduction Coalition [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://harmreduction.org/about-us/principles-of-harm-reduction/>>.

²⁸ Slovenská asociácia výskumníčov a inovátoriek (2023) SAVIA o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.savia.sk/domov>>.

²⁹ European Platform of Women Scientists (2023) EPWS [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://epws.org/>>.

³⁰ Slovensko.Digital (2023) Slovensko.Digital o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://slovensko.digital/>>.

pomeru, prepis motorového vozidla, založenie živnosti, zmena zdravotnej poisťovne, podanie daňového priznania, narodenie dieťaťa a pod.).³¹

Zvierací ombudsman

Zvierací ombudsman je nezisková organizácia tvorená s ľuďmi, ktorým záleží na osude zvierat a správnom zaobchádzaní s nimi – ako s živými bytosťami. Poslaním zvieracieho ombudsmana je preto poukazovať na nesprávne, kruté a protizákonné praktiky voči zvieratám, a tým zlepšiť život a životné podmienky zvierat na Slovensku. Napriek názvu tejto organizácie, Zvierací ombudsman nie je štátnym orgánom, a preto jeho kompetencie sú limitované a častokrát má len poradnú funkciu. V rámci Právnej kliniky neziskového sektora sa študenti práva v rámci právnej pomoci venovali viacerých otázkam ako zamedzeniu nelegálnych množiarňí alebo úpravám zákona o poľovníctve v záujme zamedzenia týrania zvierat pri poľovních skúškach.

2. SPOJENIE PRÁVNÍKOV A NEZISKOVÉHO SEKTORA – PREČO?

Spojenie právnikov a neziskového sektora je veľmi dôležitou témou týkajúcou sa právnej pomoci neziskovému sektoru prostredníctvom projektu Právnej kliniky neziskového sektora ako aj právnej pomoci neziskovému sektoru ako takej. S otázkou prečo by mali študenti práva – právnici poskytovať právnu pomoc neziskovým organizáciám sa stretávame v zásade každý semester, pričom odpovedí na túto otázku je prirodzene viacero, avšak ani jedna z nich nie je (našťastie) negatívna. Tak ako sme v úvode tohto príspevku poukázali na nesporné kvality klinického právneho vzdelávania ako formy vzdelávania mladých právnikov pomocou reálnej praxe, rovnako chceme poukázať na najväčšie benefity poskytovania právnej pomoci neziskovým organizáciám prostredníctvom Právnej kliniky neziskového sektora.

Networking

Prvým benefitom je bez akýchkoľvek pochyb networking alebo aj tvorba kontaktov v konkrétnej profesijnej, odbornej oblasti. Študenti práva participujúci na Právnej klinike neziskového sektora sa stretávajú s klientami (neziskovými organizáciami) s rozmanitým odborným zameraním, a preto majú možnosť si vytvoriť kontakty naprieč rôznymi oblasťami spoločenského života, prirodzene s perspektívou napr. ďalšej dobrovoľníckej spolupráce v budúcnosti.

³¹ Návod.y.Digital (2023) Slovensko.Digital o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://navody.digital/>>.

Tréning „Soft Skills“

Poslaním klinického právneho vzdelávania nie je len rozvíjať osobnosti mladých právnikov čisto po právnej (odbornej) stránke, ale aj naučiť ich aj iné mimoprávne zručnosti nevyhnutné pre ich budúcu profesiu právnika. Právnik musí mať bez akýchkoľvek pochyb v prvom rade dostatočné odborné znalosti, avšak rozdiel medzi dobrým a výborným právníkom súvisí aj so samotnými mimoprávnymi zručnosťami a schopnosťami, ktorými disponuje. Z tohto dôvodu sa v rámci Právnej kliniky neziskového sektora majú študenti možnosť venovať aj rozvoju množstva mimoprávných zručností a schopností, ktoré sú nevyhnutné pre ich budúcu právnu prax. Môžeme sem zaradiť schopnosť negovať s klientom, práca v tíme, práca pod stresom, schopnosť zrozumiteľne odprezentovať riešenie jeho právnych problémov, rovnako aj schopnosť zrozumiteľne sformulovať riešenie pre klienta do právnej analýzy a pod.³² Súborne možno povedať, že študent práva si na Právnej klinike neziskového sektora vyskúša viacero reálnych pozícií, v ktorých sa bude vyskytovať ako praktizujúci právnik, avšak ešte pod dozorom a nevyhnutnou supervíziou jeho odborného koordinátora.

Nové horizonty v práve

Právo nie je statické, ale dynamické. Podobu práva do veľkej miery ovplyvňujú jeho adresáti, a preto sa ako každý živý organizmus prirodzene vyvíja spolu so spoločnosťou – to, čo bolo pred 20 rokmi nemysliteľné, je dnes súčasťou právneho poriadku.³³ Ako už bolo spomenuté vyššie, neziskové organizácie ako prijímateľ právnej pomoci (klient) sa venujú rôznym oblastiam spoločenského života, a preto častokrát ich právne problémy nesú známky unikátneho a špecifického problému na ktorý treba nájsť riešenie.³⁴ Z tohto dôvodu je Právna klinika neziskového sektora poskytuje študentom práva možnosť zoznámiť sa s právnymi oblasťami a otázkami, s ktorými sa v bežnej komerčnej právnej praxi možno len ťažko stretnúť. Študenti práva tak získavajú nielen skúsenosti do budúcnosti, ale majú možnosť objaviť aj horizonty práva, ktoré dovtedy nepoznali a zdokonalili sa v nich. V tomto ohľade sa zaiste hodí použiť známe slovenské príslovie: „koľko rečí vieš, toľkokrát si človekom“

³² Copeland, A. *Reflective practice: The essence of clinical legal education*. In Evans, A. – Cody, A. – Copeland, A. – Giddings, J. – Joy, P. – Noone, M. A. – Rice, S. (2017) *Australian Clinical Legal Education. Designing and operating a best practice clinical program in an Australian law school*. Canberra: ANU Press, s. 161. Obdobne aj Mkwebu, T. *Research on clinical legal education: Unpacking the evidence*. In Thomas, L. – Johnson, N. (eds.) (2020) *The Clinical Legal Education Handbook*. London: University of London Press, s. 280-281.

³³ Ideálnym príkladom sú kryptomeny. Kryptomeny spôsobili neuveriteľný spoločenský boom, a preto bez ohľadu na vôľu zákonodarcu, muselo prísť k istej právnej regulácii, keďže si to vyžadoval spoločenský vývoj a dopyt po kryptomenách.

³⁴ Copeland, A. *Reflective practice: The essence of clinical legal education*. In Evans, A. – Cody, A. – Copeland, A. – Giddings, J. – Joy, P. – Noone, M. A. – Rice, S. (2017) *Australian Clinical Legal Education. Designing and operating a best practice clinical program in an Australian law school*. Canberra: ANU Press, s. 167.

prispôsobené však parafrázou do sveta práva: „koľko oblastí práva poznáš, toľkokrát si právnikom“.

Služba verejnosti

Poslanie neziskových organizácii je možné interpretovať už z ich samotného názvu, pričom skutočnosť, že zo svojej činnosti negenerujú zisk a vyplňajú svojou činnosťou „medzery“, ktoré nevie zabezpečiť najmä štát alebo podnikateľský sektor, jasne naznačuje ich verejnoprospešnú povahu. Študenti práva sa preto môžu svojou pomocou neziskovým organizáciám s právnymi problémami týkajúcimi sa ich činnosti svojou časťou pričiniť k napĺňaniu verejnoprospešných cieľov neziskovými organizáciami.³⁵ Študenti práva sa preto prostredníctvom Právnej kliniky pre neziskový sektor fakticky stávajú na čas poskytovania právnej pomoci de facto súčasťou danej neziskovej organizácie s cieľom zabezpečiť verejnoprospešné činnosti pre verejnosť, čo je významným prvkom pre rozvoj základov občianskej spoločnosti medzi mladými právnikmi.³⁶

Nové pracovné príležitosti

Pri poskytovaní právnej pomoci neziskovým organizáciám v rámci Právnej kliniky neziskového sektora sa ako už bolo vyššie uvedené stretávajú neziskové organizácie rôzneho zamerania ako aj odborní koordinátori z právnej praxe či už advokáti alebo in-house právnici z veľkých korporátnych firiem.³⁷ Študenti práva majú preto ideálnu príležitosť pri práci na danom zadaní v rámci právnej kliniky nezískať len výbornú známku za absolvovanie na fakulte, ale aj svojou šikovnosťou, inovatívnym myslením a zručnosťami zaujať svojich odborných koordinátorov s perspektívou budúcej pracovnej spolupráce. Možno dokonca skonštatovať, že niektoré spoločnosti s uvedenou možnosťou „náboru“ nových členov z radov študentov práva zapojených do klinického právneho vzdelávania priamo počítajú.³⁸ Je tomu tak zrejme preto, že

³⁵ V tomto kontexte sa ako zaujímavý javí napríklad nápad podnikieť absolventov práva v USA k väčšej miere poskytovania pro bono služieb verejnosti, a to znížením dlhu na školnom pri väčšej miere poskytovania pro bono služieb verejnosti, má sa za to, že práve absolventi práva sú bezprostredne po skončení štúdia nútení sa zamestnať a pracovať na čo najrýchlejšom a najefektívnejšom splatení dlhov pochádzajúcich z vysokoškolského štúdia. Pozri bližšie Perlman, A. M. (2019) The Public's Unmet Need for Legal Services & What Law Schools Can Do about it. *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts & Sciences* (148) 1: 77-78.

³⁶ K problematike tzv. „social justice“ a vzdelávania pozri bližšie napr. Mkwebu, T. Research on clinical legal education: Unpacking the evidence. In Thomas, L. – Johnson, N. (eds.) (2020) *The Clinical Legal Education Handbook*. London: University of London Press, s. 282-285.

³⁷ Za všetky možno spomenúť advokátske kancelárie ako Hillbridges, Stentors, bnt attorneys alebo právne tímy z veľkých korporátnych firiem ako Accenture, Dell či Cisco.

³⁸ Zaujímavým aspektom môže byť aj to, že v krajinách, kde sa klinické právne vzdelávanie neoddeliteľne adaptovalo do vzdelávacieho procesu je absolvovanie určitých klinických právnych predmetov podmienka pre úspešné absolvovanie právnického štúdia, okrem vyspelých západných krajín možno uviesť napr. aj vzdelávací systém Peru. Pozri bližšie Lazarte Bregaglio, R. A. – Caycho, R. A. C. – Morgado Camino, P. *Towards a New Understanding of Social Responsibility: The Experiences and Challenges Faced by Peru's Law Schools*. In Hall, B. –

študenti, ktorí sa zapoja do klinického právneho vzdelávania vykazujú väčšiu zvedavosť a vôľu sa zdokonaľovať v práve a zručnostiach, čo predstavuje atraktívny aspekt pre budúcich zamestnávateľov.³⁹ Uvedené rovnako platí aj o nadviazaní neskoršej spolupráce študentov práva s neziskovými organizáciami po úspešnom vypracovaní právnej analýzy na nimi zadané právne problémy, avšak vzhľadom na kritickú podfinancovanosť neziskového sektor skôr vo forme dobrovoľníckych aktivít.

Model právnej kliniky

Samotným benefitom Právnej kliniky neziskového sektora nie je len jej obsah, avšak aj forma v akej sa táto vzdelávacia aktivita pre študentov práva realizuje v praxi. Študenti práva by v zásade obdobnú činnosť mohli vykonávať aj v rámci dobrovoľníctva pre niektorú z neziskových organizácií, avšak s istou mierou rizík. Študenti práva majú prostredníctvom modelu právnej kliniky možnosť poskytovať právnu pomoc neziskovým organizáciám (klientovi) v zásade autonómne s použitím všetkých svojich znalostí a schopností, avšak veľkou výhodou je, že majú k dispozícii skúseného odborného koordinátora (mentora), ktorý ich dostatočne vedie a usmerňuje pri poskytovaní právnej pomoci. Rovnako tak záštitu nad touto právnou pomocou preberá Univerzita Komenského, Právnická fakulta, a z tohto dôvodu v zásade nehrozí nebezpečenstvo z nesprávneho postupu a hroziacej škody tak pre študentov práva ako príjemcu pomoci – neziskovú organizáciu. Týmto spôsobom sa z bežného vzťahu právnik – klient odstraňuje zbytočné napätie, a študenti práva sa môžu bez akejkoľvek obavy „ponoriť“ do hĺbín práva a pre neziskovú organizáciu pod vedením svojich odborných koordinátorov nájsť, čo najlepšie možné právne riešenie.

ZÁVER

Je teda naozaj právna pomoc neziskovému sektoru *conditio sine qua non* klinického právneho vzdelávania? Podľa môjho názoru je odpoveď na túto otázku vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti viac než jednoduchá. Neziskové organizácie zastávajú v spoločnosti neodškriepiteľne dôležitú pozíciu vyplňať medzery tam, kde štát nie je efektívny alebo jednoducho pôsobí nedostatočne ako by mal. Z tohto ohľadu je ich existencia a ďalšie podporovanie nevyhnutné pre fungovanie spoločnosti ako takej. Na druhej strane, prakticky od počiatku štúdia na Právnickej fakulte je každý právnik „masírovaný“ už zľudoveným latinským citátom „*ius est ars boni et aequi*“, právo je umenie dobrého a spravodlivého. Ponúka sa teda otázka – je naozaj poslaním

Tandon, R. (eds.) (2021) *Socially Responsible Higher Education. International Perspectives on Knowledge Democracy*. Leiden: Brill, s. 195.

³⁹ T. Mkwebu s týmto názorom polemizuje, tvrdiac, že to automaticky neznamená preferenčné správanie voči absolventovi právnej kliniky – uchádzačovi o zamestnanie, avšak dodáva, že klinické právne vzdelávanie hrá v tomto procese významnú rolu, napr. aj z psychického hľadiska – dôvery v samého seba. Pozri bližšie Mkwebu, T. *Research on clinical legal education: Unpacking the evidence*. In Thomas, L. – Johnson, N. (eds.) (2020) *The Clinical Legal Education Handbook*. London: University of London Press, s. 282.

právníkov prispievať prostredníctvom právnej pomoci neziskového sektora k udržaniu fungovania spoločnosti ako takej? Podľa môjho názoru je to spoločenskou zodpovednosťou každého právnika – či študenta alebo praktizujúceho právnika prispieť k naplneniu vyššie uvedenej tézy, že právo je umením dobrého a spravodlivého, a to práve formou pomoci neziskovému sektoru, ktorý túto pomoc naozaj potrebuje.

Zoznam použitej literatúry

Knižné publikácie

Wigmore, J. H. (1926) *The Legal Clinic: What It Does for the Law Student*. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* (124) 1: p. 130-135.

Copeland, A. *Reflective practice: The essence of clinical legal education*. In Evans, A. – Cody, A. – Copeland, A. – Giddings, J. – Joy, P. – Noone, M. A. – Rice, S. (2017) *Australian Clinical Legal Education. Designing and operating a best practice clinical program in an Australian law school*. Canberra: ANU Press, p. 153-177. (251 p.)

Mkwebu, T. *Research on clinical legal education: Unpacking the evidence*. In Thomas, L. – Johnson, N. (eds.) (2020) *The Clinical Legal Education Handbook*. London: University of London Press, s. 256-288. (460 p.)

Lazarte Bregaglio, R. A. – Caycho, R. A. C. – Morgado Camino, P. *Towards a New Understanding of Social Responsibility: The Experiences and Challenges Faced by Peru's Law Schools*. In Hall, B. – Tandon, R. (eds.) (2021) *Socially Responsible Higher Education. International Perspectives on Knowledge Democracy*. Leiden: Brill, p. 191-200. (301 p.)

Články v periodickej tlači

Perlman, A. M. (2019) *The Public's Unmet Need for Legal Services & What Law Schools Can Do about it*. *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts & Sciences* (148) 1: 75-81.

Internetové zdroje

Názov dokumentu (ROK) autorská organizácia. [dátum cit. vo formáte ROK-MESIAC-DEŇ] Dostupné na internete: <URL>

Advokáti Pro Bono (2023) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/projekty/advokati-pro-bono/pre-neziskovsky-advokati-pro-bono/>>.

Advokáti už pomohli vyše 160 neziskovým organizáciám (2023) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete:

<<https://www.nadaciapontis.sk/projekty/advokati-pro-bono/pomohli-sme-advokati-pro-bono/>>.

Autistické centrum Andreas n. o. (2023) Autistické centrum Andreas [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://andreas.sk/>>.

Boj proti nenávisťným prejavom (SR) (2023) Fórum pro lidské práva, z. s. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://forumhr.eu/cs/boj-proti-nenavistnym-prejavom-sr/>>.

Centrum Memory n. o. (2023) Centrum Memory [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.centrummemory.sk/>>.

Dobročin o. z. (2023) Dobročin [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.dobrocin.sk/domov>>.

European Platform of Women Scientists (2023) EPWS [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://epws.org/>>.

Forum for Human Rights (2023) Forum for Human Rights [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://forumhr.eu/>>.

Fórum pro lidská práva (2023) Fórum pro lidská práva, z. s. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://forumhr.eu/cs/uvod/>>.

Mareena (2023) Mareena o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://mareena.sk/>>.

Návody.Digital (2023) Slovensko.Digital o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://navody.digital/>>.

Novoročná pro bono nádielka - 1. Právna klinika neziskového sektora (2017) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/novinky/novorocna-pro-bono-nadielka/>>.

Odyseus (2023) Odyseus o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.ozodyseus.sk/o-nas>>.

Právna klinika neziskového sektora – prax získaná v škole (2014) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<http://www.zodpovednepodnikanie.sk/novinky/pravna-klinika-neziskoveho-sektora-prax-ziskana-v-skole/>>.

Principles of Harm Reduction (2023) National Harm Reduction Coalition [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://harmreduction.org/about-us/principles-of-harm-reduction/>>.

Projekt „Babička zo susedstva“ (2023) Aktivitka o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.aktivitka.sk/babicka-zo-susedstva/>>. Rovnako aj Babička zo susedstva (2023) Daniela Kellerová [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.babickazosusedstva.sk/>>.

ROMAntici – blog (2023) ROMAntici [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://romanticig.webnode.sk/>>.

Slovenská asociácia výskumníčov a inovátoriek (2023) SAVIA o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.savia.sk/domov>>.

Slovensko.Digital (2023) Slovensko.Digital o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://slovensko.digital/>>.

Súkromná základná a materská škola Edulienka (2023) Edulienka o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://edulienka.edupage.org/>>.

Študenti práva sa opäť spojili aby pomohli neziskovkám (2016) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/novinky/studenti-prava-sa-opat-spojili-aby-pomohli-neziskovkam/>>.

Študenti právnickej fakulty Univerzity Komenského sa opäť rozhodli pomáhať neziskovým organizáciám (2016) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/novinky/studenti-pravnickej-fakulty-univerzity-komenskeho-sa-opat-rozhodli-pomahat-neziskovym-organizaciam/>>.

Úvod webovej stránky Aktivitka o. z. (2023) Aktivitka o. z. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.aktivitka.sk/>>.

Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2015 (2016) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <https://www.nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2019/01/Vyroczna_sprava2015.pdf>.

Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2016 (2017) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2019/01/Vyroczna-sprava-Nadacie-Pontis-za-rok-2016.pdf>>.

Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2017 (2018) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <https://www.nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2019/01/Nadacia_Pontis_Vyroczna_sprava_za_rok-2017.pdf>.

Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2018 (2019) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2021/07/Vyroczna-sprava-Nadacia-Pontis-2018.pdf>>.

Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2019 (2020) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2021/07/Vyrocnna-sprava-Nadacia-Pontis-2019.pdf>>.

Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2020 (2021) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2021/09/Vyrocnna-sprava-2020.pdf>>.

Výročná správa Nadácie Pontis pre rok 2021 (2022) Nadácia Pontis. [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <https://nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2022/06/T_700_Vyrocnna_sprava_2021_web.pdf>.

„What We Do for Businesses and Non-Profit Organizations“ Transactional Law Clinics (2023) Harvard Law School [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://clinics.law.harvard.edu/tlc/for-clients/businesses-and-non-profit-organizations/>>.

Social Enterprise and Nonprofit Law Clinic (2023) Georgetown Law School [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.law.georgetown.edu/experiential-learning/clinics/our-clinics/social-enterprise-and-nonprofit-clinic/>>.

Nonprofit Organizations Clinic (2023) Joseph F. Rice School of Law, University of South Carolina [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <https://sc.edu/study/colleges_schools/law/academics/experiential_learning/clinics/nonprofit_organizations/>.

Nonprofit Organizations Clinic (2023) Interprofessional Center, University of St. Thomas, School of Law [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.stthomas.edu/ipc/clinic/nonprofitorganizations/>>.

Nonprofit Clinic (2023) University of Virginia, School of Law [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://www.law.virginia.edu/clinics/nonprofit-clinic>>.

Nonprofit Governance Clinic (2023) University of Oregon, School of Law [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://law.uoregon.edu/become-practice-ready/clinics/nonprofit>>.

Non-profit Clinic (2023) University of Arkansas, School of Law [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://law.uark.edu/service-outreach/clinics/transactional-clinic.php>>.

Entrepreneurship and Innovation Clinic (2023) Yale Law School [cit. 2023-11-19] Dostupné na internete: <<https://law.yale.edu/studying-law-yale/clinical-and-experiential-learning/our-clinics/entrepreneurship-and-innovation-clinic>>.

Entrepreneurship and Community Development Clinic (2023) Columbia Law School
[cit. 2023-11-19] Dostupné na internete:
<<https://www.law.columbia.edu/academics/experiential/clinics/entrepreneurship-and-community-development-clinic>>.

Kontaktné údaje

Mgr. Adam Köszeghy, PhD.

adam.koszeghy@flaw.uniba.sk

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. č. 6

811 00 Bratislava

Slovenská republika

PERSPEKTÍVY VÝUČBY MEDIÁCIE NA PRÁVNICKEJ FAKULTE UK V BRATISLAVE

Beata Swanová

Abstrakt: Klinické vzdelávanie v oblasti mediácie je už 10 rokov súčasťou magisterského študijného programu právo na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zámerom tohto predmetu je oboznámiť študentov so základmi mediácie ako metódy alternatívneho riešenia sporov vrátane nadobudnutia minimálnej úrovne zručností, ktoré tvoria základné komunikačné nástroje mediátorov a s právnou úpravou mediácie. Ukazuje sa však, že zameranie sa na mediáciu a celkovo na problematiku mimosúdneho riešenia sporov iba v rámci predmetu Klinika mediácie môže byť nedostatočné. Študenti majú iba minimálne povedomie o metódach alternatívneho resp. priateľského spôsobu riešenia sporov (s výnimkou rozhodcovského konania) a je teda potrebné možno aj v kontexte iných predmetov oboznamovať študentov, ako sa môžu postaviť k problematike riešenia konfliktov a sporov inou optikou ako čisto právnou analýzou a fokusovaním sa na prípravu prípadného súdneho konania. Zameranie sa na kooperatívne riešenie sporov sa ukazuje ako dôležitá súčasť štúdia, nakoľko nejde iba o špecifické znalosti uplatniteľné v činnosti mediátorov, ale je zrejmý presah aj do budúcej činnosti absolventov bez ohľadu na konkrétnu právnú profesiu, ktorej sa budú venovať (justícia, advokácia, notárska činnosť, korporátna sféra a iné).

Kľúčové slová: mediácia, mediátor, klinické vzdelávanie

Abstract: Clinical education in the field of mediation has been a part of the Master's Degree Programme in law at the Faculty of Law of Comenius University in Bratislava for 10 years. The intention of this course is to familiarize students with the basics of mediation as a method of alternative dispute resolution, including the acquisition of a minimum level of skills that constitute the basic communication tools of mediators and with the legal regulation of mediation. However, focusing on mediation only in the Mediation Clinic course proves to be insufficient. Students have only a minimal awareness of alternative or amicable dispute resolution methods, and thus there is a need, perhaps in the context of other courses, to expose students to how they can approach the issue of conflict and dispute resolution through a lens other than purely legal analysis and a focus on trial preparation. The focus on cooperative dispute resolution proves to be an important part of the study, as it is not only specific knowledge applicable to the work of mediators, but also has obvious implications for the future work of graduates, regardless of the specific legal profession they will pursue (judiciary, advocacy, notary, corporate sphere, etc.).

Keywords: mediation, mediator, clinical education

ÚVOD

Predmet Klinika mediácie sa začal na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave prvýkrát vyučovať v zimnom semestri školského roka 2014/2015. Pri koncipovaní obsahu a cieľa predmetu Klinika mediácie sme v rámci Ústavu klinického vzdelávania Právnickej fakulty UK mali ambíciu realizovať tento predmet ako tzv. živú kliniku, s možnosťou poskytovanie mediačných služieb študentami v podobnom duchu, ako je realizovaná študentská právna poradňa. Vzhľadom na osobitosť mediácie, ktorá sa realizuje v priamej komunikácii s osobami zúčastnenými na mediácii a aj vzhľadom na právnu úpravu mediácie, ktorá neumožňuje viesť mediáciu osobám, ktoré nie sú mediátormi, zapísanými v registri mediátorov, živá forma kliniky nebola v čase prípravy konceptu vyhodnotená ako realistická možnosť, čo však nevylučuje postupný prechod aj na tento spôsob výuky v budúcnosti. Napriek tomu, že študenti počas predmetu Klinika mediácie zatiaľ nemediujú reálne spory, od počiatku tento predmet prebiehal interaktívnou formou. Študenti formou praktických cvičení získavajú vedomosti a zručnosti, ktoré sú nevyhnutné pre prácu mediátora a priebeh mediácie sa simuluje v rolových hrách. V závere semestra by študenti mali preukázať schopnosť viesť mediáciu pri simulovanej mediácii, pričom osoby, zúčastnené na mediácii, obvykle v záverečnej simulácii hrajú mediátori z praxe. Práve simulácia s cudzími osobami je pre študentov najzaujímavejšia, nakoľko je realistickejšia, ako nácviky v skupine. Počas rokov 2020 a 2021 výuka prebiehala v dištančnej forme a nebolo dosť dobre možné realizovať praktické cvičenia, ktoré zahŕňajú aj prácu s neverbálnou komunikáciou. V čase pandémie sme viedli aj nácviky a simulované mediácie v online forme, čím sme v zásade precvičovali novo sa rozvíjajúci segment online mediácie.

Čo sa kontinuálne ukazuje ako nedostatočné, je malé množstvo informácií, ktoré majú študenti o možnostiach vyjednávania, resp. iných ako súdnych možnostiach riešenia sporov. Tieto formy riešenia sporov sa súhrnne označuje skratkou ADR, čo predstavuje skratku anglického označenia pre alternatívne alebo tiež priateľské riešenie sporov (z anglického výrazu Alternative ale v poslednej dobe častejšie používaného pojmu Amicable Disputes Resolution).¹

1 PRÍNOSY VZDELÁVANIA O MEDIÁCIÍ

1.1 Obsah predmetu Klinika mediácie na PraF UK

V rámci predmetu Klinika mediácie sa študenti oboznamujú s viacerými okruhmi informácií. Súčasťou obsahu je oboznámenie sa s mediáciou v systéme iných metód ADR, modelmi mediácie so zameraním na facilitatívny model mediácie,

¹ Pojem „priateľské urovanenie sporov prostredníctvom podpory využívania mediácie“ uvádza aj slovenský preklad Smernice 2008/52/ES z 21. mája 2008 o určitých aspektoch mediácie o občianskych a obchodných veciach.

komunikáciou v medziľudskom styku, teóriou konfliktov, vyjednávaním so zameraním na kooperatívne vyjednávanie, právnou úpravou mediácie. Prakticky sa nacvičuje priebeh mediácie v zmysle zákona o mediácii.² Osvojenie teórie aj praxe sa realizuje interaktívnymi cvičeniami. Doposiaľ sme vo výuke kládli dôraz najmä na vedomosti a zručnosti, ktoré sú špecifické pre prácu mediátora. Konštantne sa ale ukazuje, že študenti majú pomerne obmedzené vedomosti o oblasti vyjednávania, nakoľko hľadanie riešení akéhokoľvek sporu pri samostatnom zadaní smeruje primárne na právne posúdenie situácie. Orientácia iba na právne riešenie (t.j. obrazne „ako by sa táto prípadová štúdia vypracovala na predmete Občianske právo alebo Obchodné právo“) determinuje potom aj hľadanie prijateľných kompromisných alebo konsenzuálnych riešení, ktoré vyžadujú kreativitu a zameranie sa skôr na cieľ (vyriešiť spor) ako na právne posúdenie veci.

1.2 Princíp WIN-WIN

Mediácia ako jedna z metód ADR je charakterizovaná viacerými princípmi, najmä princípom dobrovoľnosti, mlčanlivosti, nestrannosti a nezávislosti mediátora, ďalej tiež prenesením zodpovednosti za riešenie sporu na strany (osoby zúčastnené na mediácii), orientáciou na budúcnosť a iné. Jedným z významných charakteristík mediácie je podpora dosiahnutia riešenia, ktoré je v záujme oboch zúčastnených strán (princíp WIN-WIN výsledku – obe strany sú „vítazi“).³ Zamýšľaný WIN-WIN výsledok sa dosiahne obvykle vtedy, ak sú rešpektované a naplnené podstatné záujmy a potreby strán. V takom prípade sa dosiahnuté konsenzuálne riešenie nielenže javí ako najlepšie pre všetky zainteresované strany. V prípade spokojnosti s výsledkom mediácie je oveľa vyššia pravdepodobnosť dodržania dohody, ktorá z mediácie vzišla. Tento aspekt je významný najmä z dôvodu, že dohoda, ktorá je výsledkom mediácie, nie je priamo vykonateľná, preto sa kladie dôraz na to, že by mala predstavovať najlepšiu alternatívu riešenia sporu pre všetky strany mediačnej dohody. Obnovením komunikácie a aj dosiahnutím určitej miery dôvery, ktorá je obvykle pri úspešne vykonanej mediácii jej prirodzený následok, eliminuje do budúcnosti vznik nových konfliktov. Pre budúcich právnikov, bez ohľadu na oblasť profesionálnej kariéry, je potrebné si uvedomiť, že niekedy nie je za „vítazstvo“ považované iba hmotné plnenie, ale aj iné hodnoty, ako napríklad odpustenie,⁴

² Zákon č. 420ZZ2004 Z.z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o mediácii“)

³ K princípom mediácie viď napr. HOLÁ, L. (2011) *Mediace v teorii a praxi*. Praha : Grada Publishing

⁴ Problematika odpustenia v mediácii je podrobnejšie spracovávaná najmä v kontexte mediácie v trestnom konaní – ide o mediáciu medzi obeťou a páchatelom, ktoré riešia probační a mediační úradníci v zmysle zákona č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch v znení neskorších predpisov, téma ospravedlnenia a odpustenia má ale nezastupiteľné miesto aj v sporoch v oblasti civilného práva.

možnosť ospravedlnenia sa, znovunastolenie dobrých vzťahov alebo obnovenie pokojného stavu a podobne.

1.3 Potreby a záujmy pri riešení právnych sporov

Znalosť súvislosti a obsahu pojmov pozícia-záujem-potreba a hľadanie spoločných potrieb za rôznymi pozíciami je nástrojom, ktorý je veľmi užitočný aj pri riešení právnych sporov, ktoré na prvý pohľad vyzerajú ako neriešiteľné. Zameranie sa skôr na skutočnosť, čo reálne strany chcú dosiahnuť namiesto toho, aké legálne možnosti strany majú pre formálne uplatnenie svojho nároku, je jednou z východiskových myšlienok efektívneho vyjednávania a mediácie ako alternatívneho riešenia sporov.⁵ Týmto nechcem v žiadnom prípade spochybňovať právo na riadnu súdnu ochranu, poukazujem iba na rozdiel medzi deklarovaným „návrhom“ resp. požiadavkou (pozíciou) a skutočným záujmom osoby, ktorá rieši právny spor s inou osobou. S výrazným akademickým zjednodušením by sa dalo povedať, že ide o rozdiel medzi tým, čo daná osoba navonok tvrdí, že chce, a tým, čo naozaj potrebuje, aby bola s vyriešením sporu spokojná.

Potreby a záujmy sa obvykle znázorňujú formou ponoreného ľadovca, kde sa symbolicky viditeľná časť ľadovca (ktorá predstavuje výraznú menšinu objemu) nachádza sa nad úrovňou hladiny, a väčšia časť je ponorená pod hladinou. Viditeľná časť symbolizuje deklarované postoje, pričom pod hladinou sú schované skutočné záujmy a potreby, ktoré by mali byť naplnené. Takéto symbolické znázornenie sa využíva tak pri tréningoch vyjednávania ako aj pri vzdelávaní mediátorov.

1.4 Kooperatívne vyjednávanie ako súčasť predmetu Klinika mediácie

Vyjednávanie je podstatnou časťou práce právnikov v mnohých právnických profesiách, je tiež nevyhnutnou súčasťou podnikateľskej činnosti a aj nevyhnutnou súčasťou bežného života. S konceptom rôznych štýlov vyjednávania, nástrojmi efektívneho vyjednávania a všeobecne práce s konfliktom a riešením sporov

⁵ „Je nutné mať na mysli, že mediácia ako taká je založená na celkom odlišnom vzore ako adjudikácia – historické fakty, dôvody, práva a argumenty strán sa neignorujú, ale majú menší význam, pretože v mediácii sa o nich nerozhoduje (súdne ani inak) a v skutočnosti sú zvyčajne nezlučiteľné. Náležité pochopenie tohto vzorca je absolútne podstatné pre konštruktívnu účasť advokátov v mediácii a účinnú podporu ich klientov v tomto procese. V mediácii ťažisko pevne leží na potrebách a záujmoch účastníkov a orientácii na budúcnosť. Účastníci tiež pracujú interaktívnym a spolupracujúcim spôsobom, takže majú vysokú šancu navzájom sa pochopiť a taktiež chápať konflikt v jeho komplexnosti. Na tomto základe spolupracujú na riešení, ktoré by mohlo byť akceptovateľné pre obe strany a mohlo by brať v úvahu ich vzájomné potreby a záujmy. Toto sa deje v štruktúrovanom, avšak neformálnom procese, ktorý vedie a ktorému pomáha nezávislý a nestranný mediátor.“
Sprievodca mediáciou pre advokátov – Guide of Mediation for Lawyers, preklad autorky, v anglickom jazyku dostupné na [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/ACCESS_TO_JUSTICE/ATJ_Guides_recommendations/EN_ATJ_20180627_Guide-to-Mediation-for-Lawyers.pdf](https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/ACCESS_TO_JUSTICE/ATJ_Guides_recommendations/EN_ATJ_20180627_Guide-to-Mediation-for-Lawyers.pdf)

v priateľskom duchu však študenti častokrát prichádzajú do kontaktu až na predmete Klinika mediácie.⁶

Mediáciu obvykle využívajú sporiace sa strany, ktoré z rôznych príčin nevedia samy dospieť k riešeniu svojho sporu. Mediátor je osobou, ktorá v určitej fáze mediácie má za úlohu podporovať kooperatívne vyjednávanie strán.⁷ Ak samotné osoby zúčastnené na mediácii nemajú potrebné zručnosti alebo schopnosti, mediátor by mal osobám zúčastneným na mediácii k tomu, aby efektívne vedeli sprostredkovať svoje záujmy a potreby, napomáhať, samozrejme za dodržania princípu neutrality a nestrannosti. Aj vzhľadom na tú skutočnosť, že práca mediátora vyžaduje znalosti vyjednávania, je vzhľadom na zlepšovanie kvality výuky v budúcnosti potrebné zamerať sa pri príprave študentov v rámci predmetu Klinika mediácie nielen na nástroje, ktoré používa mediátor pri podpore vyjednávania, ale viac sa zamerať na prehĺbenie znalostí o samotnom vyjednávaní. Ako čo najlepšie dosiahnuť vlastný cieľ a zároveň rešpektovať druhú stranu a jej záujmy? V ktorej situácii použiť aký vyjednávací štýl? Aká je v danom spore BATNA a WATNA?⁸

Pri riešení právnych sporov kooperatívnym vyjednávaním je v praxi často nevyhnutná aj znalosť a schopnosť vyjednávať v tíme klient - advokát (pri riešení sporov fyzických osôb) alebo v kooperácii štatutárny orgán alebo osoba poverená na obchodné riešenie sporu a advokát prípadne korporátny právnik, ktorý vyjednávaniu asistuje pri právnických osobách. Je teda okrem samotných znalostí vyjednávania užitočné vedieť aj to, aká je úloha klienta a aká je úloha jeho právneho poradcu pri vyjednávaní. Mediácia má nezastupiteľné miesto práve v prípadoch, kde predchádzajúce vyjednávanie bez prítomnosti tretej – nezávislej - strany, ktorá komunikácii napomáha, nevedlo k výsledku. Mediácia má pridanú hodnotu a vie byť nápomocná aj v konfliktoch a sporoch, ktoré na prvý pohľad nemajú obojstranne akceptovateľné riešenie, a to aj v prípadoch, ak východiskové pozície strán sporu sú príliš vzdialené alebo rôznorodé. Z tohto dôvodu plánujeme v budúcom roku rozšírenie obsahu

⁶ V prieskume realizovanom medzi študentami predmetu Klinika mediácie v zimnom semestri akad. roka 2023/2024, ktorého sa zúčastnilo 18 respondentov, väčšina (10 respondentov) uviedla, že o mediácii sa dozvedeli iba na predmete Klinika mediácie. O iných formách ADR (vrátane rozhodcovského konania/arbitráže) vedeli už pred absolvovaním predmetu ¾-iny študentov - 14 respondentov uviedlo, že sa už s metódami ADR v rámci štúdia stretlo, ale niektorí uviedli, že išlo iba o všeobecné informácie alebo sa o týchto oblastiach dozvedeli pri príprave na štátnice či samostatným štúdiom. Vedomosti o teórii konfliktov mala pred absolvovaním Kliniky mediácie iba 1/3 (6 respondentov) a vedomosti o potrebách a záujmoch menej ako ¼-ina (4 respondenti, z toho 1 respondent uviedol znalosti ešte zo strednej školy), t.j. 14 respondentov uviedlo, že prvýkrát sa o tejto téme dozvedeli až na predmete Klinika mediácie.

⁷ Jednotlivé fázy alebo tiež kroky mediácie sa líšia v súvislosti s odlišnými modelmi postupu mediátora. Aj v rámci facilitatívneho prístupu existujú viaceré systematizácie postupu mediátora (kroky resp. fázy mediácie).

⁸ Pojmy BATNA (Best Alternative to Negotiated Agreement) – najlepší možný výsledok, ak sa nedosiahne dohoda a WATNA (Worst Alternative to the Negotiated Agreement) – najhorší možný následok, ak sa nedosiahne dohoda – použili prvýkrát vo svojom diele Ako dosiahnuť súhlas autori William Ury, Roger Fisher, Bruce Patton.

predmetu aj o problematiku mediácie za prítomnosti právneho poradcu na mediačnom stretnutí. Zapojenie nácviku, ako správne skĺbiť pozíciu právneho poradcu a záujmy osoby zúčastnenej na mediácii (v pozícii klienta) pri vyjednávaní riešenia sporu s využitím služieb mediátora má potenciál nielen zatraktívniť výuku predmetu Klinika mediácie, ale aj posilniť prepojenie tohto predmetu s realitou právnických profesií.

1.5 Výuka o mediácii ako nástroj podpory znalostí o metódach ADR

Vo verejnosti ale medzi právnikmi je ešte stále pomerne malé povedomie o mediácii a všeobecne o mimosúdnych spôsoboch riešenia konfliktov. Odporúčenie mediácie zo strany právneho zástupcu má pritom významný dopad na rozhodnutie mediáciu „aspoň vyskúšať“ alebo mediáciu odmietnuť.⁹ Je pravdou, že iba minimum absolventov právnickej fakulty bude raz „profesionálnymi“ mediátormi. Určite podstatne viac absolventov bude v budúcnosti pracovať v oblasti korporátneho práva, advokácie, justície, notárskej činnosti, exekútorskej činnosti. Vo všetkých týchto oblastiach budú mať možnosť ovplyvňovať výber riešenia sporov rôznou formou a budú voliť medzi súdnym riešením alebo mimosúdnym riešením. V neposlednom rade samozrejme aj absolventi právnických fakúlt sú alebo budú vlastníci nehnuteľnosti, rodičia detí, manželia, zamestnanci, podnikatelia, a budú riešiť rôzne spory a konflikty vo vlastnom živote. Z tohto dôvodu je potrebné o možnostiach mediácie informovať budúcich právnikov intenzívnejšie možno aj v rámci iných predmetov, avšak tak, aby informácie o mediácii boli zrozumiteľné a neboli skreslené.¹⁰

2. ZMENA V SYSTÉME VÝUČBY

2.1 Blokovaná forma výuky

Výuka predmetu prebiehala v prvých rokoch v rozsahu dvoch vyučovacích hodín v priebehu týždňa. Štandardný systém výuky v priebehu týždňa sa však neukázal ako vhodný pre plnohodnotné dosiahnutie požadovaného cieľa, t. j. nie je postačujúci na získanie potrebných vedomostí, ak zároveň interaktívnou formou potrebujeme u študentov nadobudnúť a precvičiť si nevyhnutné zručnosti. Krátky čas jednotlivých

⁹ Vo výskume realizovanom v slovenských podmienkach sa respondenti z radov mediátorov vyjadrili, že od advokátov mali referovaných iba 15 % klientov a zo strany súdu približne 17% klientov. Väčšinu klientov mali mediátori oslovených vlastným marketingom alebo na základe referencií bývalých klientov. Výsledky výskumu sú dostupné na https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2022/08/Analiza-ADR_civilna-cast.pdf

¹⁰ Informácie o mediácii v rámci propagácie mediácie sú často formulované zjednodušenie pre účel oslovenia laickej verejnosti, vyzdvihujú sa viac pozitívne efekty mediácie alebo jej upotrebitelnosť na všetky druhy sporov a konfliktov formou pochopiteľnou pre širokú verejnosť, čo môže byť kontraproduktívne k požiadavke informovania odbornej verejnosti z radov právnikov. Viac k téme viď napr. Swanová, B.: Postavenie advokáta v mediácii. In *Súkromné právo 1/2021*, dostupné na <https://www.legalis.sk/sk/casopis/sukromne-pravo/postavenie-advokata-v-mediácii.m-2354.html>

seminárov (hoci v dotácii dvoch vyučovacích hodín) nepostačuje ani na odskúšanie nadobudnutých vedomostí a zručností v simuláciách mediácie, ktoré v ideálnom prípade prebiehajú aspoň hodinu a ktoré si vyžadujú okrem samotného nácviku aj spätnú väzbu. Z tohto dôvodu sa v minulom roku pilotne odskúšala bloková forma výuky, ktorá sa osvedčila. Preto bolo umožnené pre časť študentov aj v tomto školskom roku absolvovať výuku v súvislom časovom úseku, ostatní študenti absolvovali predmet v rámci riadneho rozvrhu.

V snahe zvýšiť kvalitu výuky sa ukazuje ako veľmi prínosná spolupráca s doc. Lenkou Holou, ktorá v zimnom semestri pôsobila na fakulte cez program Erasmus. Doc. Holá sa dlhodobo venuje výuke mediácie¹¹ a pôsobí na Právnickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci (ďalej len „UPOL“), pri ktorej koncom októbra tohto roku došlo k založeniu Centra pro řešení konfliktů a mediaci. V rámci prípravy študentov zaradila táto fakulta už v minulosti ako povinnú podmienku zapísania si predmetu Mediácia absolvovanie jedného súvislého 2,5- dňového bloku na začiatku semestra. Tento „workshop“ slúži nielen na zoznámenie sa študentov, jeho obsahom je interaktívna príprava na samotnú výuku o mediácii resp. aj na prípravu iných klinických predmetov, ktoré sa venujú riešeniu sporov a konfliktov. Najmä formou rôznych hier a cvičení sa študenti oboznamujú s problematikou komunikácie a riešenia konfliktov. Nakoľko spätná väzba na tento systém na Právnickej fakulte UPOL je veľmi dobrá, zvažujeme aj na našej fakulte zaviesť podobný workshop resp. úvodné stretnutie pred samotným začiatkom výuky. Aj samotná výuka bude prebiehať v budúcich semestroch primárne v blokovej forme, hodiny v rámci riadnej výuky v týždni budú určené najmä pre záverečné simulácie, ktoré už nevyžadujú rozsiahlu spätnú väzbu.

2.2 Študentské súťaže vo vyjednávaní a mediácii

Počas existencie predmetu Klinika mediácie absolvovalo tento predmet takmer 200 študentov. Vzhľadom na rastúci záujem je možné uvažovať o podpore aktivít, ktoré by umožnili vytvoriť podpornú skupinu študentov a absolventov PraF UK so záujmom o mediáciu. Zatiaľ je ambiciózne hovoriť o konkrétnom naplnení tejto myšlienky, v okolí ale existuje viacero vzorov, napríklad vyššie spomínané Centrum pre riešenie konfliktov a mediáciu pri Právnickej fakulte UPOL v Olomouci. Prípravu mediačných tréningov realizuje veľmi úspešne aj študentský spolok Student ADR Association ktorá združuje najmä študentov v rámci Právnickej fakulty Karlovej Univerzity v Prahe. Tento spolok má ako jeden z hlavných predmetov činnosti prípravu a podporu študentov, ktorí majú záujem o prehĺbenie svojich znalostí a zručností

¹¹ Vzdelávaniu mediácie sa doc. Holá venuje napríklad vo svojom článku Systém vzdělávání mediatorů v publikácii Holá, L. a kol. Mediace a možnosti využití v praxi. Praha. Grada Publishing. 2013 str. 37 - 63

v oblasti ADR formou prípravy na turnaje, ktoré sa v oblasti vyjednávania a mediácie uskutočňujú. Jeho členovia sa umiestnili na týchto turnajoch viackrát na čelných miestach hodnotenia.¹²

V medzinárodnom kontexte existuje viacero turnajov, ktoré sú zamerané na kooperatívne vyjednávanie a kde zároveň vyjednávacím stranám napomáha dosiahnuť dohodu aj mediátor. Na niektorých turnajoch sa hodnotia ako súťažné tímy iba vyjednávacie tímy a mediáciu realizuje profesionálny mediátor. U tímov sa vtedy hodnotí, do akej miery vedia efektívne využiť mediátora na dosiahnutie dohody. V týchto prípadoch mediátor samozrejme nie je hodnotený. Niektoré turnaje sú kombinované, teda tak vyjednávacie tímy ako aj mediátor sú študenti a hodnotí sa výkon mediátorov aj vyjednávacích tímov vrátane vhodného prepojenia mediácie a vyjednávania.

Jedným z turnajov, ktorý podporuje prípravu mediátorov ako aj vyjednávacích tímov (advokát-klient) je turnaj organizovaný organizáciou INADR (InterNational Academy of Dispute Resoution), kde organizovanie turnaja má vyše dvadsaťročnú históriu.¹³ V novembri 2023 sa medzinárodný turnaj konal na litovskej Mykolas Romeris Universitat (Vilnius). Jazykom turnaja je angličtina. Turnaja sa zúčastňujú študenti právnických fakúlt. Študentské tímy pozostávajú z troch členov, pričom každý z členov tímu sa vystrieda v každej role – mediátor – klient – advokát v troch kolách súťaže. Vyjednávací tím - klient a advokát - sú z jednej univerzity a spor mediujú vždy dvaja mediátori (komediátori), ktorí musia byť z inej univerzity, ako vyjednávacie tímy. Hodnotí sa jednak úspešnosť tímov ako aj úspešnosť jednotlivcov. Finálové kolo prebieha medzi najúspešnejšími tímami z prvých troch kôl. Študentov obvykle pripravujú na súťaž pedagógovia fakulty alebo sú koučmi bývalí študenti, ktorí majú skúsenosť s turnajmi. Vzhľadom na jazykovú blízkosť sa už dlhodobo uvažuje o vytvorení obdobného česko-slovenského turnaja právnických fakúlt, ktorý by mal byť vedený v slovenskom a českom jazyku. V poslednom roku sa aj v súvislosti s rozvojom výuky mediácie na slovenských vysokých školách začína zvažovať možnosť vytvorenia lokálneho slovenského turnaja, pričom je možné vytvoriť aj iný model, ako súťaž právnických fakúlt, napríklad súťaž študentov rôznorodých vysokých škôl, nakoľko pri mediácii ide o interdisciplinárnu kategóriu a ani v zmysle zákona o mediácii nie je potrebné, aby bol mediátor výlučne absolvent právneho odboru.

ZÁVER

Riešenie právnych sporov je jedna z imanentných súčastí právnického vzdelávania. Hoci vývoj na Slovensku tomu ešte výrazne nenasvedčuje, posun v prospech iných

¹² <https://www.studentadr.cz/priprava-na-souteze/> (stav k 4.12.2023)

¹³ <https://inadr.org/past-tournament-results/> (stav k 4.12.2023)

ako súdnych riešení sporu sa pomaly posilňuje.¹⁴ Mediácia ako jedna zo zákonom upravených foriem alternatívneho (priateľského) riešenia sporov má potenciál byť využívaná vo väčšom meradle. Je však iba jednou z možností, ako riešiť spory mimosúdne. Pokiaľ strany vedia dospieť k dohode formou vyjednávania, nie je nevyhnutné využívať služby mediátora. Ak však vyjednanie viazne, komunikácia je narušená, je potrebné vytvoriť pre vyjednanie atmosféru dôvery alebo zabezpečiť diskretnosť vzhľadom na predmet sporu a nie je účelné riešiť spor autoritatívne rozhodnutím decízneho orgánu, vtedy je efektívne využiť asistenciu mediátora v zmysle zákona o mediácii. Pred klinickým vzdelávaním stojí vždy problém správneho organizačného uchopenia, získavania vhodných klientov, vyriešenie otázky zodpovednosti za kvalitu a tiež potenciálnej zodpovednosti za škody, ale aj otázky časových možností študentov a odborníkov, ktorí musia so študentami úzko spolupracovať. Je však aj zo spätných väzieb študentov zrejmé, že aj simulovaná forma kliniky, kde sa spájajú teoretické vedomosti a praktické zručnosti overované v simulovaných rolových hrách, im prináša nové informácie a zručnosti. Z hľadiska predmetu Klinika mediácie sa v budúcnosti zameriame viac na problematiku účasti právnikov v procese mediácie, čím sa prispeje nielen z väčšej atraktivity a prepojeniu s praktickým využitím znalostí, ale zároveň toto rozšírenie môže prispieť k príprave využitia zručností v súťažiach, ktoré spájajú mediáciu a vyjednanie.

Pridanou hodnotou tohto predmetu okrem odskúšania si, aké je mediovať, je aj orientácia študentov aj na iné ako iba právne posudzovanie existujúcich sporov a konfliktov. Poukazovanie na potrebu riešiť spory v priateľskom duchu, pokiaľ je to možné, je potrebné na všetkých predmetoch, pretože kultúra riešenia sporov je odrazom celkového smerovania spoločnosti a podpora nekonfliktného správania a uvedomovanie si hodnôt spolupráce a alternatívneho riešenia sporov je jedným z cieľov výchovy budúcich právnikov.

Zoznam použitej literatúry

Knižné publikácie

Holá, L. (2011) *Mediace v teorii a praxi*. Praha : Grada Publishing, s. 272

Holá, L. a kol. (2013) *Mediace a možnosti využítí v praxi*. Praha. Grada Publishing, s. 512

Čollák, J. (2022) *Decízne systémy. Vzťahy súdnych a alternatívnych foriem prejednávania a rozhodnutia sporov*. Praha. C.H. Beck, 2022, s.512

¹⁴ Pozri napr. Čollák, J. Decízne systémy. Vzťahy súdnych a alternatívnych foriem prejednávania a rozhodnutia sporov. Praha: C.H. Beck, 2022, s.325

Ury, W., Fisher, R., Patton, B. (2012) *Ako dosiahnuť súhlas*. Bratislava. Eastone Books, s.216

Internetové zdroje

Swanová, B. (2021) Postavenie advokáta v mediácii. *Súkromné právo 1/2021* [dátum cit. 2023.12.04] Dostupné na internete: <https://www.legalis.sk/sk/casopis/sukromne-pravo/postavenie-advokata-v-mediacii.m-2354.html>

Guide of Mediation for Lawyers (2018) [dátum cit. 2023.12.04] Dostupné na internete: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ccbbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/ACCESS_TO_JUSTICE/ATJ_Guides_recommendations/EN_ATJ_20180627_Guide-to-Mediation-for-Lawyers.pdf

Príprava na súťaže v rámci Student ADR Association. [dátum cit. 2023.12.04] Dostupné na internete: <https://www.studentadr.cz/priprava-na-souteze/>

Analýza mapujúca využívanie ADR – Mediácia na Slovensku [dátum cit. 2023.12.03] Dostupné na internete: https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2022/08/Analýza-ADR_civilna-cast.pdf

Výsledky turnajov INADR [dátum cit. 2023.12.04] Dostupné na internete <https://inadr.org/past-tournament-results/> (stav k 4.12.2023)

Kontaktné údaje

JUDr. Beata Swanová
swanova1@uniba.sk, swanova@swanova.sk

Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
81102 Bratislava
Slovenská republika

PREDSUDKY SI TREBA VYDEBATOVAŤ: ZLEPŠENIE ARGUMENTÁCIE ŠTUDENTSTVA POMOCOU IMPLEMENTÁCIE MODELOVEJ DEBATY DO VÝUČBOVÉHO PROCESU

Jakub Popík, Lucia Hlavatá

Abstrakt: Predkladaný príspevok je štúdiou dopadov inovácie vo vzdelávaní, ktorú sme realizovali v rámci predmetu Sociológia sociálnych deviácií na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Vychádzajúc z predpokladov, že vzdelávanie v oblasti drogovej politiky je poznačené množstvom predsudkov, tak na strane vyučovaných, ako aj vyučujúcich, a často v ňom prevládajú deontologické a moralistické argumenty namiesto empirie, sme sa snažili prekonať súčasný stav aplikovaním modelovej debaty do vzdelávania a následne posúdiť, do akej miery mala inovácia vplyv na rozvoj argumentačných schopností študentstva. Štúdia posudzuje vplyv tzv. vzdelávania orientovaného na študentstvo a využitia aktivizačných metód vo výučbe vo vzťahu k schopnosti argumentovať a vedieť zaujať stanovisko na základe čerpania z relevantných zdrojov a objektívneho posúdenia problematiky bez predsudkov. Na základe analýzy a vyhodnotenia dát výsledky následne demonštrujú potvrdenie predpokladov, že aplikovaná inovácia prispela k rozvoju kvality argumentácie. Predkladaný príspevok preto podporuje relevantnosť a dôležitosť rôznorodých foriem vyučovania, ktoré aktívne zapájajú študentstvo do výučbového procesu a prispievajú tak k dopadom na všeobecnú spoločenskú zodpovednosť v témach, ktoré môžu byť považované za kontroverzné, či poznačené subjektívnymi predsudkami.

Kľúčové slová: výskum dopadov výučby, vzdelávanie orientované na študentstvo, modelová debata, drogová politika, argumentačné schopnosti

Abstract: The provided contribution is a study on the impact of innovation in education, which was carried out within the subject of Sociology of Social Deviations at the Faculty of Arts of Comenius University Bratislava. Based on the assumption that education in the field of drug policy is biased by a multitude of prejudices, both among students and teachers, often dominated by deontological and moralistic arguments instead of empiricism, we sought to overcome the current state by applying a model debate to education and subsequently assess the extent to which the innovation influenced the development of students' argumentative skills. The study evaluates the impact of student-centered education and the use of active learning methods in teaching on the ability to argue and take a position based on drawing from relevant sources and objectively assessing the issue without prejudice. Based on the analysis and evaluation of the data, the results subsequently demonstrate the confirmation of the expectation that the applied innovation contributed to the development of quality of argumentation. Therefore, the

presented contribution supports the relevance and importance of diverse forms of teaching that actively engage students in the educational process and contribute to the impact on general social responsibility in topics that may be considered controversial or subjectively biased.

Key words: Scholarship of Teaching and Learning, student-centered learning, model debate, drug policy, argumentation skills

ÚVOD

Univerzitná pôda je priestorom, kde sa stretávajú a narážajú na seba rôznorodé nápady, idey, vedomosti, no často aj rôzne predsudky. Úlohou univerzitného vzdelávania by mala okrem iného byť aj príprava študentstva na to, aby mohli robiť v živote informované rozhodnutia, či už tie, ktoré sa týkajú verejného života, ale aj tie, ktoré sa týkajú súkromného života. Aby študentstvo vedelo robiť informované rozhodnutia, musí si podľa Gutierrez¹ zlepšiť schopnosti logického a kritického myslenia. Kľúčovú úlohu pri rozhodovaní, najmä pri rozhodovaní o kontroverzných otázkach, hrá práve schopnosť študentstva argumentovať.

Otázka drogových politík nepochybne patrí medzi kontroverzné témy, pričom v slovenskom verejnom diskurze v tejto téme podľa Klobuckého² prevládajú moralistické a deontologické argumenty, ktoré sa nezakladajú na vedeckom poznaní, či empirických skúsenostiach. Medializácia prípadov drakonických trestov 15 a viac rokov odňatia slobody pre tzv. konopných väzňov však dramatickým spôsobom ovplyvnila podobu aktuálneho diskurzu, kedy aj agentúrne prieskumy verejnej mienky z roku 2020 a 2021 zaznamenali nárast podpory pre nižšie tresty za zločiny spojené s marihuanou a prispeli aj k zvýšenej legislatívnej aktivite v tejto oblasti. Ak však má prísť k zmene politík, či iným zmenám vo verejnom diskurze, mala by im predchádzať široká verejná debata bez predsudkov, postavená na racionálnych argumentoch.

V tejto štúdii sme sa preto zaoberali otázkou postoja študentstva k regulácii nelegálnych drog, pričom sme sledovali najmä schopnosť študentstva formulovať argument na empirických základoch a vedeckých podkladoch, bez moralizovania.

Dôležitú úlohu zohráva v danom prostredí aj forma a spôsob samotného vzdelávania. Ako súčasť kurzu *Ako inovatívne učiť na vysokej škole* sme sa preto rozhodli zaviesť do výučby predmetu *Sociológia sociálnych deviácií* inováciu, ktorá cieľila na uvedenú výzvu v oblasti postojov a schopnosti argumentácie študentstva. Súčasťou inovácie

¹ Gutierrez, S. B. (2015). Integrating socio-scientific issues to enhance the bioethical decision-making skills of high school students. *International Education Studies*, 8(1), 142–151.

² Klobucký, R. (2016). Nelegálne drogy a drogová politika na Slovensku. [Illegal drugs and drug policy in Slovakia.] Bratislava: Sociologický ústav SAV. [Institute for Sociology of SAS]. 105 strán

bola aplikácia konkrétnych zmien vo výučbe o drogovej politike, ako aj skúmanie dopadov, ktoré inovácia mala na argumentačné schopnosti študentstva.

Pri príprave výskumu sme vychádzali z predpokladu že argumentácia bude v tejto téme poznačená subjektívnymi predsudkami vychádzajúcimi z deontologických postojov. Vhodným priestorom na uplatnenie navrhutej inovácie – modelovej debaty - bol preto práve kurz *Sociológia sociálnych deviácií*, ktorý pojednáva o viacerých témach považovaných za kontroverzné. Základnou výskumnou otázkou, ktorou sa zaoberala táto štúdia, bolo zistiť, aký vplyv má implementácia debaty na kvalitu argumentácie študentstva.

Hlavnou hypotézou a predpokladom (označené ako H₁), ktoré sme v tejto práci sledovali bolo, že implementácia modelovej debaty do výučbového procesu má pozitívny vplyv na schopnosť študentstva obhájiť svoju pozíciu adekvátne podloženým argumentom. Adekvátne podložený argument sa v tomto zmysle odvoláva na relevantnú literatúru, uvádza príklady dobrej praxe a odvoláva sa na relevantné dáta. Uvedená štúdia následne reflektuje akým spôsobom bola inovácia vo výučbe aplikovaná, akým spôsobom prebiehal výskum jej dopadov a aké výsledky v zmysle učenia sa a argumentačných schopností študentstva priniesla.

1. UPLATNENÁ PEDAGOGICKÁ METÓDA

Pre potreby dosiahnutia stanovených cieľov sme sa v kontexte vzdelávanej témy drogových politík rozhodli využiť "modelovú debatu". Na základe dostupných výskumov a zistení autorstva uvedeného v predchádzajúcej časti, je možné považovať využitie debaty vo výučbovom procese za vhodný nástroj pre budovanie argumentačných zručností a na boj proti zažitým predsudkom vo vzdelávaní. Využitie modelovej debaty je rozšírené vo viacerých vedných odboroch, či už v práve, politológii, či iných humanitných a spoločenských vedách, no vo vhodných podmienkach môže byť aplikované aj na iné témy, ktoré môže študentstvo považovať za kontroverzné z pohľadu danej vednej disciplíny.

Podľa Kennedyho³ môže použitie modelovej debaty vo vzdelávacom procese rozvinúť zručnosti kritického myslenia, najmä definovanie problému, vyhodnocovanie kredibility zdrojov, identifikáciu a sponchybnovanie domnienok, rozpoznávanie rozporov a prioritizáciu relevancie a význačnosti rôznych bodov v celkovej argumentácii. Garey, Drout a Wang⁴ uvádzajú, že okrem iného môže použitie debaty viesť k tomu, že sa študentstvo naučí základné zručnosti, ako uvažovať o téme, ako ju analyzovať, a ako prezentovať argumenty. Pri

³ Kennedy, R. (2007) Inclass debates: Fertile ground for active learning and the cultivation of critical thinking and oral communication skills. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*.

⁴ Gervey, R., Drout, M., Wang, C. (2009), in Zare, P. and Othman, M. (2013) Classroom debate as a systematic teaching/learning approach. *World Applied Sciences Journal*. (11) 28 :1506-1513.

kontroverzných témach, akou v kontexte slovenského diskurzu drogová politika nepochybne je, je osvojenie týchto zručností počas vyučovacieho procesu dôležité nielen pre ďalšie porozumenie téme, ale v duchu Bloomovej taxonómie aj pre následnú aplikáciu týchto vedomostí do praxe - do občianskeho života, či do neskoršej komunikácie svojich politických požiadaviek. Za účelom boja proti predsudkom však nestačí, aby sa študentstvo naučilo zlepšiť svoju schopnosť argumentovať len pre potreby obhajoby svojho subjektívneho názoru, poprípade pre väčšiu legitimizáciu svojich zažitých predsudkov.

Podľa Budesheim a Lundquist⁵ je študentstvo schopné zmeniť svoj pohľad, ak je nútené obhajovať aj pozíciu, ktorá je v rozpore s ich pôvodnou perspektívou. Pri implementácii tejto inovácie sme preto nastavili podmienky debaty tak, aby bolo študentstvo nútené si pripraviť obhajobu oboch pozícií, pričom o tom, ktorú pozíciu budú obhajovať, sa dozvedeli až na začiatku prezentácie svojich argumentov. Týmto spôsobom sme sa snažili zabezpečiť čo najväčšiu objektivitu argumentácie. Samotnú debatu, ale aj prípravu na ňu, sme koncipovali ako súčasť inovácie vo výučbe. Súčasťou prípravy na debatu (a zároveň aj súčasťou zberu dát na meranie efektivity tejto implementovanej metódy) bolo preto využitie tzv. minute papers, v tomto prípade krátkych esejí do 200 slov, ktoré študentstvo vypracovalo na konci úvodnej prednášky, pričom malo v skratke obhájiť svoju preferovanú pozíciu pre/proti legalizácii drog. Tie boli následne nezávisle posudzované vyučujúcim a prednášajúcim a v závere výskumu porovnané s výslednými formuláciami, ktoré demonštrovali do akej miery sa argumentácia študentstva zmenila.

1.1 Kontext kurzu v rámci ktorého bola metóda uplatnená

Predstavenú inováciu sme sa rozhodli využiť pri výučbe kurzu Sociológia sociálnych deviácií. Kurz je súčasťou ponuky predmetov pre bakalársky stupeň štúdia v odbore sociológia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Po skončení kurzu sa od študentstva očakáva, že na základe analýzy epidemiologickej situácie a aplikácie teórií etiológie by malo byť schopné využívať vybrané sociologické koncepty a osvojiť si sociologický prístup k uchopeniu a poznávaniu vybraných sociálnych deviácií. Kurz bol navštevovaný prevažne študentstvom sociológie, avšak zúčastnili sa ho aj osoby z iných vedných odborov – politológia, matematika a psychológia. Kurz prebiehal prezenčnou výučbou a zúčastnilo sa ho 25 – 30 ľudí (počet prítomných na každej prednáške sa líšil).

Inovácia bola dizajnovaná a aplikovaná v pedagogickej spolupráci autora a autorky príspevku. Autor príspevku ako doktorand Sociologického ústavu SAV následne viedol tri prednášky – uvedené v dvoch tematických celkoch v sylabe (4. Drogové

⁵ Budesheim, T. and Lundquist, A. (2000) Consider the opposite: opening minds through in-class debates on course-related controversies. *Teaching of Psychology*. (2)26 : 106-110.

závislosti - Nealkoholové drogové závislosti (nelegálne drogy), 5. Drogové politiky (typy a zameranie)), počas ktorých prebiehala príprava na implementáciu inovatívnej metódy, ako aj samotná implementácia. Zvyšok prednášok zo sylabu viedol vedúci kurzu.

Kurz bol hodnotený na základe priebežnej práce a záverečného písomného testu. Priebežné hodnotenie prebiehalo formou referátov na jednotlivé témy, no keďže téma drogových politik - obsiahnutých v sylabe v bodoch 4 a 5 - bola odučená autorom príspevku, povolil vyučujúci hodnotenie tejto časti na základe prezentácií počas modelovej debaty. Priebežným hodnotením sa dalo získať maximálne 30 bodov, pričom záverečný písomný test zodpovedal 70 z možných 100 bodov, ktoré sa počas semestra udeľovali. Hodnotenie prezentácií počas modelovej debaty zodpovedalo maximálne 5 bodom.

Kurz bol primárne určený pre študentstvo v odbore sociológia, no navštevovalo ho niekoľko osôb aj z iných vedných odborov, najmä psychológia a politológia. Výučba prebiehala na Katedre sociológie, na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, pričom hlavným vyučujúcim kurzu bol/je vedúci Katedry sociológie, ktorý poskytol priestor troch 100-minútových, po sebe nasledujúcich prednášok v rozpätí jedného mesiaca v rámci letného semestra 2022/2023. Zvyšok kurzu prebiehal prednáškovou formou s prvkami dialogickej výučby.

2. ZOZBIERANÉ ZDROJE DÁT A ANALYTICKÝCH METÓD POUŽITÝCH NA ICH VYHODNOTENIE

V práci sme zvolili metódu kombinovaného kvantitatívne-kvalitatívneho výskumu, keďže cieľom práce bolo zmerať, či a aký vplyv má implementovaná inovatívna metóda na schopnosť študentstva argumentovať. Vo výskume sme využili 3 perspektívy a 3 základné zdroje dát („minute papers“ nezávisle posúdené vedúcim kurzu aj prednášajúcim, dotazníky adresované študentstvu a pozorovanie vzdelávacej činnosti = hospitácia), ktoré sledovali validitu meranej hypotézy a dopady vyučovacej inovácie. Zber dát prebehol na konci prvej prednášky formou hodnotenia 10 náhodne vybraných minute papers a počas celej poslednej prednášky formou hodnotenia všetkých finálnych prezentácií modelovej debaty.

Ako nástroj zberu dát od študentstva využíval výskum dotazník, ktorý študentstvo vyplňalo na konci poslednej hodiny v papierovej podobe.

Dotazník obsahoval tri zatvorené otázky:

1. Na koľko vám implementovaná metóda – debata – pomohla v dosiahnutí jej cieľa – zlepšovania schopnosti argumentácie?

2. Na koľko sa vám zdalo použitie tejto metódy relevantné pre dosiahnutie jej cieľa?
3. Na koľko náročné bolo pre vás využitie tejto metódy?

a jednu otvorenú otázku: Aký vplyv mala metóda modelovej debaty na vašu schopnosť argumentovať?

Maximálny rozsah odpovede bol do 100 slov.

Pri zatvorených otázkach boli odpovede uvádzané na škále od 0 po 10, pričom 0 je najmenej („vôbec nepomohla“, „vôbec nebolo relevantné“ a „nebolo vôbec náročné“) a 10 je najviac („veľmi mi pomohla“, „bolo veľmi relevantné“ a „bolo veľmi náročné“). Pri zatvorených otázkach sa po vyhodnotení odpovedí všetkých študentov a študentiek uvádza pri každej odpovedi priemerná hodnota všetkých odpovedí.

V rámci zdrojov dát posudzovaným prednášajúcim, ako aj vedúcim kurzu, sme za účelom zistenia východiskových dát ohľadom meranej kvality argumentácie využili tzv. „minute papers“, v ktorých malo študentstvo v rozsahu do pol strany A4 - cca 200 slov - obhájiť svoju pozíciu pre/proti legalizácii drog. Študentstvo odovzdalo vypracované zadanie na konci prvej prednášky anonymne, čo umožnilo náhodným výberom 10 minute papers hodnotiť priemernú hodnotu meraných ukazovateľov na začiatku pozorovaného obdobia. Všetkých 10 minute papers bolo hodnotených pomocou štandardizovanej tabuľky hodnotenia kvality argumentácie.

Štandardizovaná tabuľka hodnotenia kvality argumentácie obsahovala 4 otázky:

1. Na koľko jasné bolo stanovisko argumentu?
2. Na koľko bolo toto stanovisko podložené relevantnými dátami?
3. Na koľko bol použitý relevantný príklad dobrej praxe zo zahraničia?
4. Na koľko relevantná bola literatúra, na ktorú sa argument odvolával?

Každé kritérium kvality argumentu bolo hodnotené na stupnici od 0 po 10, pričom 0 je najmenej („vôbec nebolo použité jasné stanovisko“, „stanovisko nebolo vôbec podložené dátami“, „nebol vôbec použitý relevantný príklad dobrej praxe zo zahraničia“, „argument sa vôbec neodvolával na relevantnú literatúru“) a 10 je najviac („stanovisko argumentu bolo veľmi jasné“, „stanovisko bolo adekvátne podložené relevantnými dátami“, „Bol použitý adekvátne relevantný príklad dobrej praxe zo zahraničia“, „Argument sa odvolával na adekvátne relevantnú literatúru“).

Hodnoty, ktorými hodnotil jednotlivé práce prednášajúci, a ktorými hodnotil jednotlivé práce vedúci kurzu, boli pri každej otázke spriemerované, čím poskytli

východiskové hodnoty kvality argumentácie, na ktorých bola meraná efektivita implementovanej inovatívnej metódy.

Na poslednej hodine prezentovalo študentstvo svoje pozície v modelovej debате, pričom sa malo za úlohu pripraviť na obhajobu oboch pozícií - za a proti legalizácii drog. O tom, ktorú pozíciu majú obhajovať, sa študentstvo dozvedelo až bezprostredne pred samotnou prezentáciou, na základe vylosovania si papierika so symbolom + alebo - zo zatmaveného pohára, ktorý obsahoval rovnaký počet papierikov + a -, pričom ich súčet sa rovnal počtu prítomného študentstva.

Počas nasledujúcich dvoch minút malo študentstvo priestor prezentovať a obhajovať svoje pozície formou modelovej debaty, v ktorej mali prezentovať vhodné riešenia na podporu svojej pozície formou politického billboardu v powerpointovej prezentácii. Pre potreby výskumu boli hodnotené rovnaké kritériá kvality argumentu, ako v minute papers zbieraných na konci prvej prednášky. Na poslednej prednáške sledovaného obdobia, respektíve počas finálnych prezentácií, však boli hodnotené všetky prezentované práce prítomného študentstva a nie len náhodná vzorka 10 anonymných prác. Predmetom výskumu bolo 25 prác, ktoré boli pomocou tabuľky hodnotené vedúcim kurzu aj prednášajúcim.

Výsledné hodnoty sledovaných ukazovateľov boli spriemerované podobným spôsobom, ako pri minute papers po úvodnej prednáške. Spriemerované vstupné a výsledné hodnoty boli následne porovnané.

Popri hodnotení kvality argumentácie bolo hodnotené aj samotné vypracovanie zadania, ktoré síce nebolo predmetom výskumu, bolo však súčasťou priebežného hodnotenia predmetu. Celkovú kvalitu, ako aj kreativitu a adekvátnosť argumentov, hodnotil aj vyučujúci, aj vedúci kurzu.

V rámci triangulácie dát využívala táto metóda aj pozorovanie formou dotazníka spätnej väzby od študentstva, ktorý vyplňali na konci poslednej hodiny.

Obsahoval nasledujúce otázky:

1. Na koľko vám implementovaná inovácia – debata, ktorá bola založená na obhajobe svojej pozície – pomohla v dosiahnutí jej cieľa – zlepšovania schopnosti argumentácie?
2. Na koľko sa Vám zdalo použitie tejto inovácie relevantné pre dosiahnutie jej cieľa?
3. Na koľko náročné bolo pre vás využitie tejto inovácie?
4. Aký vplyv mala táto inovácia na Vašu schopnosť argumentovať?

5. Ako by ste hodnotili celkový priebeh/spôsob výučby v tomto tematickom celku?

Odpovede študentstva na prvé tri otázky potvrdili, že implementovaná metóda modelovej debaty a prípravy na ňu pomohla študentstvu k dosahovaniu jej cieľa – zlepšenia schopnosti argumentácie. Jej využitie bolo hodnotené ako relevantné pre dosahovanie jej cieľa a jej využitie bolo vnímané ako pomerne nízko náročné.

V odpovediach na otvorené otázky študentstvo ocenilo možnosť obhajovať postoje, ktoré boli v rozpore s ich pôvodnými názormi. V otázke k celkovému hodnoteniu priebehu/spôsobu výučby študentstvo ocenilo najmä to, že inovácia ich nútila premýšľať inak, ako boli doteraz zvyknutí*é.

Výber náhodných anonymizovaných odpovedí z dotazníku spätnej väzby od študentstva:

„Páčilo sa mi, že sme to mali a pochopili každý inak a mohla som tak vidieť rôzne postoje.“

„Inovácia ma postavila pred situáciu verejnej prezentácie, čo mi nie je príjemné, no je dobré sa tejto schopnosti učiť.“

„Inovácia pomohla viac do hĺbky premýšľať nad argumentami, keďže museli byť jasné a trefné.“

Vďaka odpovediam z dotazníkov spätnej väzby od študentstva je možné tvrdiť, že implementovaná inovatívna metóda bola nielen objektívne efektívna v dosahovaní svojho cieľa – zlepšovania schopnosti argumentovať – ale zo strany študentstva bola vnímaná aj prospešne, nenáročne a relevantne pre dosiahnutie svojho cieľa. Odpovede z dotazníkov dopĺňujú výskum o ďalší kvalitatívny aspekt, čo prispieva k väčšej objektivite zistení.

3. ZISTENIA

Zistenia výskumu potvrdili obe pôvodné hypotézy.

Hypotéza, ktorá predpokladala, že implementácia modelovej debaty do výučbového procesu má pozitívny vplyv na schopnosť študentstva obhájiť svoju pozíciu adekvátne podloženým argumentom sa potvrdila. Na základe výsledkov sa ukázalo, že argumentácia študentstva v tejto téme je poznačená subjektívnymi predsudkami vychádzajúcimi z deontologických postojov, pričom v niektorých prípadoch úplne absentovali sledované atribúty argumentácie - nielen, že študentstvo malo problém podložiť svoje postoje relevantnou literatúrou, príkladmi dobrej praxe zo zahraničia, či relevantnými dátami, ale študentstvo malo v mnohých prípadoch problém vôbec jasne prezentovať svoje stanovisko. Tieto zistenia sú viditeľné v Tabuľke PRED.

Označenie Hodnotiteľ 1 patrí tabuľke hodnotenia od prednášajúceho, označenie Hodnotiteľ 2 patrí tabuľke hodnotenia od vedúceho kurzu.

Tabuľka PRED

	Na koľko jasné bolo stanovisko argumentu?	Na koľko bolo stanovisko podložené relevantnými dátami?	Na koľko bol použitý relevantný príklad dobrej praxe zo zahraničia?	Na koľko relevantná bola literatúra, na ktorú sa argument odolaľ?
Hodnotiteľ 1	7,5	5,5	2	0,6
Hodnotiteľ 2	8,5	3,4	2,2	0,7
PRIEMER	8	4,45	2,1	0,65

V Tabuľke PRED, riadok PRIEMER je možné pozorovať priemerné hodnoty z hodnotenia vyučujúceho a vedúceho kurzu, ktoré získali z 10 náhodne vybraných minute papers po prvej hodine. Zistenia potvrdzujú, že študentstvo malo najväčší problém s podložením svojho argumentu v relevantnej literatúre, či s uvádzaním dobrej praxe zo zahraničia.

Údaje priemerov hodnotenia vyučujúceho a vedúceho kurzu po prvej hodine boli porovnané s údajmi priemerov hodnotenia vyučujúceho a prednášajúceho na poslednej hodine. Tieto zistenia môžeme pozorovať na Tabuľke PO, riadok PRIEMER.

Tabuľka PO

	Na koľko jasné bolo stanovisko argumentu?	Na koľko bolo stanovisko podložené relevantnými dátami?	Na koľko bol použitý relevantný príklad dobrej praxe zo zahraničia?	Na koľko relevantná bola literatúra, na ktorú sa argument odolaľ?
Hodnotiteľ'1	9,32	8,16	5,88	4,88
Hodnotiteľ'2	9,52	9,2	8,6	8,4
PRIEMER	9,42	8,68	7,24	6,64

Rozdiel medzi hodnotami zistenými v Tabuľke PRIEMER PRED a v Tabuľke PRIEMER PO odzrkadľuje veľkosť vplyvu implementovanej inovatívnej metódy na schopnosť študentstva argumentovať. Zistenia sú sumarizované nižšie v tabuľke s názvom Pozorované zmeny.

Tabuľka: Pozorované zmeny

	Na koľko jasné bolo stanovisko argumentu?	Na koľko bolo stanovisko podložené relevantnými dátami?	Na koľko bol použitý relevantný príklad dobrej praxe zo zahraničia?	Na koľko relevantná bola literatúra, na ktorú sa argument odolaľ?
PRED	8	4,45	2,1	0,65
PO	9,42	8,68	7,24	6,64
ROZDIEL	+ 1,42	+4,23	+5,14	+5,99

Riadok ROZDIEL odkazuje na finálne zistenia výskumu: implementácia inovatívnej metódy mala pozitívny vplyv na hodnoty všetkých meraných ukazovateľov, pričom najväčší vplyv, posun až o 5,99 bodu, nastal pri schopnosti študentstva podložiť svoje argumenty v relevantnej literatúre. Hypotéza, že implementácia modelovej debaty do výučbového procesu má pozitívny vplyv na schopnosť študentstva obhájiť svoju pozíciu adekvátne podloženým argumentom, ktorý je jasný, odvoláva sa na relevantné dáta, či uvádza relevantné príklady dobrej praxe zo zahraničia a na koľko relevantná je literatúra, na ktorú sa argument odvoláva, bola potvrdená. Obe perspektívy potvrdili, že implementovaná inovatívna metóda mala zásadný vplyv na sledované ukazovatele kvality argumentácie. Aj napriek tomu, že existovali dve rozdielne perspektívy merajúce uvedenú hypotézu, obe potvrdili to isté.

4. UPLATNENIE V ROZDIELNOM KONTEXTE

Implementovanie modelovej debaty do výučbového procesu môže byť úspešné aj pri iných vedných disciplínach, v iných stupňoch vzdelávacieho procesu aj v rozdielnom kontexte. Využitie modelovej debaty a prípravy na ňu, môže byť využité v akomkoľvek výučbovom procese, ktorý pracuje so skupinou, ktorá má rôzne názory na otázky, ktoré sú považované danou skupinou za kontroverzné, odohráva sa aspoň v dvoch po sebe nasledujúcich blokoch výučby a okrem vyučujúceho je zabezpečené pozorovanie aspoň jednou ďalšou osobou. Takéto využitie metódy by si nevyžadovalo takmer žiadne modifikácie - využiť sa dá aj Štandardizovaná tabuľka merania kvality argumentácie, ktorá je aplikovateľná na široké spektrum tém.

ZÁVER

Zistenia výskumu potvrdili hypotézu súvisiacu s inováciou výučby a zároveň tiež poukázali na to, že pri témach považovaných za kontroverzné, má študentstvo obmedzenú schopnosť prezentovať svoje argumenty a adekvátne ich podložiť. V týchto témach je schopnosť študentstva argumentovať poznačená osobnými predsudkami a príprava na modelovú debatu pomáha tieto limitácie prekonávať. Využitie debaty v pedagogickom procese sa ukázalo ako vhodný nástroj na odstraňovanie predsudkov, na posilňovanie kritického myslenia, ako aj na celkovú schopnosť študentstva argumentovať nielen v prospech stanovísk, s ktorými sa stotožňujú. Pre budúcnosť by sme odporučili, aby sa pri ďalšom využití modelovej debaty vo výučbovom procese zapájalo študentstvo aj do hodnotenia prezentácií svojich kolegov a kolegýň. Týmto spôsobom sa zabezpečí nielen ďalšie objektivizácia dát, ale okrem iného to bude mať pozitívny vplyv na pozornosť triedy, ako aj na ich schopnosť poskytovať spätnú väzbu do budúcnosti.

Hlavnou limitáciou výskumu bol obmedzený čas práce so skupinou. Zber dát a implementácia inovatívnej metódy prebiehali na troch z 12-tich prednášok, pričom len dve boli venované samotnej debate a prípravy na ňu. Meranie efektivity by bolo

presnejšie pri väčšom počte hodín s tým istým vyučujúcim, pri práci s viacerými témami, či práci s menšími skupinami.

Celkovo však hodnotíme efektivitu implementovanej inovatívnej metódy pozitívne – modelová debata prispela k zlepšeniu schopnosti študentstva argumentovať. Túto schopnosť využijú nielen pri ďalších kontroverzných témach v rámci vzdelávacieho procesu, ale pri prijímaní rozhodnutí v bežnom živote.

Z uvedených dôvodov považujeme za kľúčové poukazovať na súvislosť medzi formami a metódami vzdelávania a dopadmi na učenie sa študentstva, rozvoj kritického myslenia, spoločenskej zodpovednosti, schopnosti kriticky pracovať s dátami, ktoré sú k dispozícii aj v rámci spoločenských a humanitných vied. Záverom predkladaného príspevku preto argumentujeme v prospech reflexie vzdelávania na vysokých školách, ktoré, ako sme demonštrovali predloženým príspevkom, priamo vplýva na mieru objektivizácie alebo subjektivizácie tém, ktoré sú v spoločenskom diskurze označované ako kontroverzné.

Zoznam použitej literatúry

Knižné publikácie

Acar, O. (2008). *Argumentation skills and conceptual knowledge of undergraduate students in a physics by inquiry class*, Learning and Individual Differences, Volume 30, 2014, 181 strán

Klobucký, R. (2016). *Nelegálne drogy a drogová politika na Slovensku. [Illegal drugs and drug policy in Slovakia.]* Bratislava: Sociologický ústav SAV. [Institute for Sociology of SAS] . 105 strán

Články v periodickej tlači

Budesheim, T. and Lundquist, A. (2000) Consider the opposite: opening minds through in-class debates on course-related controversies. *Teaching of Psychology*. (2)26 : 106-110.

Gurvey, R., Drout, M., Wang, C. (2009), in Zare, P. and Othman, M. (2013) Classroom debate as a systematic teaching/learning approach. *World Applied Sciences Journal*. (11) 28 :1506-1513.

Gutierrez, S. B. (2015). Integrating socio-scientific issues to enhance the bioethical decision-making skills of high school students. *International Education Studies*, 8(1), 142–151.

Kennedy, R. (2007) Inclass debates: Fertile ground for active learning and the cultivation of critical thinking and oral communication skills. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*.

Internetové zdroje

Focus: Miernejšie tresty za fajčenie marihuany podporuje iba tretina ľudí (2020)
Denník N [2023-11-23] Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/minuta/2153977/>>

Prieskum: Väzenie za držanie malého množstva marihuany nechcú dve tretiny.
Dostupné na internete (2021) Denník N N [2023-11-23]: <[Prieskum: Väzenie za držanie malého množstva marihuany nechcú dve tretiny ľudí \(dennikn.sk\)](#)>

Kontaktné údaje

Jakub Popík E.MA,
Jakub.popik@savba.sk,
Sociologický ústav
Slovenská akadémia vied
Klemensova 19
81364 Bratislava 1
Slovenská republika

Mgr. Lucia Hlavatá, PhD.
Lucia.hlavata@uniba.sk
Centrum pedagogickej podpory
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova 2
81102 Bratislava 1
Slovenská republika

Spoločenská zodpovednosť právnickej profesie
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
1. vydanie
2023

ISBN 978-80-7160-693-2

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

ISBN: 978-80-7160-693-2